Çarktaki Türkiye

Baskı ve direniş arasındaki bir ülkeye dair makaleler

Yayımlayan: Özlem Alev Demirel, Avrupa Parlamentosu milletvekili

Çarktaki Türkiye

Baskı ve direniş arasındaki
bir ülkeye dair makaleler

Yayımlayan:
Özlem Alev Demirel
Avrupa Parlamentosu milletvekili

Tasarım:
Gravity Grafik, Köln
thegravity.de

Fotoğraf:
Kapak: Evren Kalınbacak, iStock

Yayımlayan / Herausgeberin und verantwortlich im Sinne des Pressegesetzes:
Özlem Alev Demirel
Europäisches Parlament
ASP 02G351, Rue Wiertz 60, 1047 Brüssel

Tel.: +32 228 45589
E-Mail: oezlem.demirel@europarl.europa.eu

www.oezlem-alev-demirel.de
www.guengl.eu

GUE/NGL
THE LEFT
IN THE EUROPEAN PARLIAMENT

DIE LINKE.
IM EUROPAPARLAMENT

İçindekiler

Önsöz 8

Özlem Alev Demirel
AB-Türkiye ilişkileri 11

Sinan Birdal
Post-hegemonik bir dünyada orta güç hırsları 23

Gökhan Durmuş
Türkiye'de basının haline kısa bir bakış 33

Yusuf Karataş
Kürt sorununa dair 37

Ercüment Akdeniz
Göçün genel tablosu 45

Bülent Falakaoğlu
Türkiye ekonomisi: Bol açmazlar, ağır sosyal sorunlar 50

Seyit Aslan
Türkiye'de sendikal ve işçi hareketinin durumu 57

Av. Dr. Murat Özveri
İş cinayetleri, kıdem tazminatı ve hukuk 66

Av. Gülşah Kaya
Türkiye'de yargının dönüşümü ve avukatlar 73

Özer Akdemir
Türkiye'de ekoloji mücadelesinin gelişimi ve güncel durumu 80

Sevda Karaca
AKP Türkiyesi'nde kadınlar: Eşitlik yok, şiddet çok, mücadele büyük! 86

Hakkı Özdal
Erdoğan'ın 'kültürel iktidar'ı ve iktidar kültürü 99

Taner Timur
Türkiye siyasi hayatında "Türk-İslam Sentezi" akımı 104

Tonguç Karahan
Avrupa'da 'Küçük Türkiye' yaratma çabaları 109

Yazarlar 118

Önsöz

Değerli okuyucular,

Avrupa kamuoyunda Türkiye kadar tartışılan ve hakkında haber yapılan bir ülke yoktur. Bu, nedensiz değil tabii: Otokrat Erdoğan ve AKP liderliğindeki hükümet Türkiye'yi huzursuzluk, belirsizlik, çelişki ve kötü haberler ülkesi haline getirdi.

Türkiye'de yaşanan hemen hemen her şey de Erdoğan'la bağlantılandırılıyor. Bu fazla şaşırtıcı da değil, zira otokratik yönetim tarzı ortadadır.

Ancak, Türkiye'deki ifade özgürlüğü ve insan hakları sorununun tek boyutlu bir değerlendirmesi bakış açımızı daraltabilir.

Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları, Türkiye'de yaşayan kadınların, işçilerin, göçmenlerin, mültecilerin durumu veya kültürel sorunlar çoğu zaman yeterince değerlendirilmiyor, tanımlanıp analiz edilmiyor. Aynı şekilde değişik alanlardaki mücadeleler - örneğin çevre veya sendikal hareketin mücadeleleri - Avrupa'daki tartışmalarda çoğunlukla görünmez kalıyor. Halbuki Türkiye'nin barışçıl, demokratik ve sosyal bir geleceği için mücadele edenler var!

Bu kitap, Türkiye'ye olan bakışımızı genişletmeyi amaçlamaktadır. Türkiye köklü değişimler geçiren bir ülkedir. Baskı ve direnişlerin gerilimi arasında bulunan, iç ve dış politikasında çelişkili gelişmelerle dolu olan bir ülkedir. Her gün büyükte çapta yeni bir şeyin olabileceği, hatta olduğu bir ülkedir. Dönüm noktalarıyla dolu bir ülkedir.

Türkiye üzerine derleme makalelerin yer aldığı bir kitapta güncel kalmak zor. Makaleler 2020/2021 yılı dönemecinde yazıldı. Ancak, kitabı mart ayında yayınlamak üzereyken bir dizi gelişme oldu: Batılı devlet-

lerin Türkiye'ye güçlü bir şekilde elini uzatmasının ardından, Erdoğan rejimi muhaliflere karşı yeni bir baskı dalgası başlattı. Bunlar gerçekleşirken, Avrupa Birliği, Biden yönetimiyle de eşgüdüm halde, Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervlerine ilişkin anlaşmazlık nedeniyle Türkiye'ye karşı öngördüğü yaptırımları uygulamamayı yeğledi. Bu arada Türk lirasının değeri düştü, faizler yükseldi, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi ve Bununla Mücadeleye İlişkin İstanbul Sözleşmesi Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle geceyarısı feshedildi. Bundan bir gün önce de Cumhuriyet Başsavcılığı, en büyük ikinci muhalefet partisi olan HDP'ye karşı yasaklama davası başlattı. Olaylardaki bu endişe verici tırmanış doğrudan doğruya kitaba yansımasa da, kitapta yayınlanan makaleler, mevcut siyasi tartışmaları temelden kavramaya yardımcı olabilecekleri için hala çok günceldir. Bu kitabın Türkiye'deki demokrasi hareketinin acilen ihtiyaç duyduğu dayanışmanın güçlenmesine bir katkı sunacağını umuyorum.

Kitapta yer alan yazarların uzmanca değerlendirmelerine ve onlarla ilişki kurmamı sağlayan Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu DIDF'e teşekkür ediyorum.

Özlem Alev Demirel
Avrupa Parlamentosu milletvekili

AB-Türkiye ilişkileri

Özlem Alev Demirel

Değerlerin göstermelik anlamı

2020 yılında iki cümle neredeyse aynı sıklıkta duyuldu. Bunlardan birincisi; "Türkiye ile ilişkilerimizi yeniden tanımlamalıyız" şeklindeki cümleydi. Diğeri ise; "Türkiye, AB'nin stratejik ortağı ve önemli bir sınır komşusudur" idi.

AB-Türkiye ilişkilerinde gerçekten bir kopuşun yaşandığına veya bu ilişkilerin temelden yeniden düzenlendiğine dair verileri görmek mümkün değil henüz. Yine de AKP-MHP ittifakının özellikle dış politika ve askeri alanlarda başvurduğu manevraların AB'de ve üye ülkelerde hoşnutsuzluk yarattığı gerçeği de herkesin malumu. Zira bu manevralar; AB üyesi ülkeler, onların faaliyet alanları ve jeostratejik çıkarları üzerinde etkisiz kalmıyor.

2019/2020 yıllarında, Avrupa Parlamentosu'nda ve AB zirvelerinde hiçbir komşuluk ilişkisi, Ankara'daki "Saray Hükümeti"nin[1] kararları kadar sıklıkla tartışılmadı. Dolayısıyla Türkiye ile olan ilişkilerin hangi şekilde yeniden tanımlanabileceği ve ne zaman gündeme gelebileceği sorusu yanıt bekliyor.

Ancak önce bugünkü duruma bir göz atalım:

Türkiye ve AB üyeliği

AB-Türkiye ilişkileri, AB'nin Birleşik Devletler ile ilişkilerinden ayrı ele alınarak değerlendirilemez. Türkiye bu ilişkiler yumağında, AB'nin ve

[1] „Saray hükümeti" deyimi, günümüz Türkiye'sinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başkanlık Sarayı'ndan yönettiği tek adam iktidarının altını çizmek için kullanılan eleştirel bir tanımlama olarak biliniyor.

ABD'nin Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'daki ekonomik ve dış politika ilişkileri açısından her dönem önemli bir rol oynamıştır. Türki halklar açısından da ele alındığında, Türkiye'nin bölgede oynadığı tarihsel rol, Ortadoğu'ya açılan kapı olarak sahip olduğu coğrafi konumu, bölgedeki en gelişkin ülkelerden biri olarak taşıdığı ekonomik ve politik önem, Türkiye'ye bölgesel bir güç olma özelliği kazandırmaktadır. Ve işte bu bölgesel güç, AB ve ABD'nin jeopolitik hedefleri açısından önemlidir.

Erdoğan Hükümetinin 2012 ve 2013 yıllarında izlediği politikada değişikliklere gittiği döneme dek, Türkiye'nin AB üyeliği bütün taraflarca teşvik edilerek ilerletilmeye çalışılmıştı. Bu dönemden sonra sadece ABD ve Büyük Britanya gaz vermeye devam ederken, örneğin Almanya ve Fransa biraz daha temkinli davranmayı yeğliyordu.

Türkiye'nin özgüllüklerinden biri, her zaman bir yandan AB ile ekonomik açıdan yakın bağlara sahip iken, diğer yandan güvenlik politikaları, askeri ve yönetsel konularda güçlü bir şekilde ABD'ye bağımlı olmasıydı. Sağcı ve kültüralist bakış açısıyla ileri sürülen gerekçelendirmeleri (Doğululuk/Batılılık) bir yana bırakacak olursak, AB bu nedenle, "ABD'ye bu kadar bağımlı bir devletin üyeliğe kabul edilmesini ister miyiz?" şeklinde özetlenebilecek önemli bir soruyu ortaya atıyordu. AB, Türkiye'nin bu özelliğinden kaynaklanan zorlukları ve riskleri adım adım aşmak için çeşitli çabalara girişti ve bir yandan karmaşık ekonomik ilişkilerini güçlendirirken, diğer yandan Kopenhag Kriterleri üzerinden (hukuk devletinin üstünlüğü, devlet yapısında reformlar vb.) devletin yapısal mekanizmalarını AB normlarıyla uyumlu hale getirmeye çalıştı.

2013'teki Gezi Ayaklanması'na gösterilen tepkiler ve hareketin yol açtığı sonuçlar, 2016 yılındaki darbe girişimi ve aynı yılın sonlarına doğru Trump'ın başkanlık seçimlerinden zaferle çıkması, bu gelişmelerin yolunu kapattı. AB açısından artık yepyeni bir durum ortaya çıkmıştı.

Bugün bütün fasıllara ilişkin üyelik müzakereleri, yeni bir karar alınıncaya dek askıya alınmış durumda ve tarafların hiçbiri, ciddi bir şekilde Türkiye'nin AB üyesi olabileceği inancını taşımıyor. Tam tersine; stratejik rolüne işaret edilerek "imtiyazlı ortaklık" gibi eski kavramlar

tekrar tartışma gündemine getiriliyor. Şu sıralar ayrıca bir de Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyeliğinin devam edip etmeyeceği, edecekse bu konuda modernleştirmelerin gerekli olup olmadığı tartışılıyor.

Sığınmacı anlaşması

Bugün AB ile Türkiye'nin imzaladığı sığınmacı anlaşması, taraflar arasındaki ilişkilerde son derece önemli bir yer tutuyor. Medyada yer alan haberlerde Türkiye ile temel ilişkiler ele alındığında, mutlaka sığınmacılar konusu da bu haberin bir ayağını oluşturuyor. Özellikle Almanya'nın belirlediği konumunu ve Başbakan Merkel'in şahsen takındığı tutumu gerekçelendirmek için, bu anlaşmaya sadık kalınması gerektiği ifade ediliyor. Oysa söz konusu sığınmacı anlaşması son derece tartışmalı. Gerek Türkiye'ye yönelik politikayı eleştirenler gerekse de sığınmacılara yardım kuruluşları ve insan hakları örgütleri anlaşmaya karşı çıkıyor.

Bunun dışında, Türkiye'deki demokratik muhalefet de sığınmacı anlaşmasına karşı çıkıyor ve AB'deki devlet ve hükümet başkanlarını, özellikle de Başbakan Merkel'i bu anlaşmayla AKP Hükümetini güçlendirmiş olmakla eleştiriyor. Bilindiği gibi AKP 2015 yazında yapılan seçimlerde mecliste çoğunluğu kaybetmiş ve bu anlaşma aracılığıyla dolaylı yoldan seçim desteği sunulmuştu. Angela Merkel'in daha seçim kampanyası sürerken Türkiye'ye gitmesi ve ziyareti sırasında Erdoğan'la birlikte Başkanlık Sarayı'nda altın yaldızlı tahtlarda verdiği poz, hala hafızalardaki yerini koruyor.

Sığınmacı anlaşmasına yönelik eleştirilerin arka planı hakkında şunları söylemek mümkün: Ortaya atılan "güvenli üçüncü ülke" mefhumu, daha baştan tartışılır bir düzenleme. Zira Türkiye'nin Erdoğan Hükümeti döneminde güvenli bir ülke olduğu iddiasının kendisi baştan tartışmalı. Suriye'den kaçan sığınmacılara, Cenevre Mülteciler Konvansiyonu'nda doğan hakları verilmiyor; aksine kendilerine tanınan sınırlı süreli ve dar kapsamlı koruma statüsüyle avutuluyorlar. Ayrıca Türkiye'nin sığınmacıları sınır dışı ederek Suriye'ye geri gönderdiğine dair haberlerin sayısı da günden güne artıyor. Buna ek olarak, başarısızlıkla sonuçlanan 2016 darbe girişiminin ardından, Türk vatandaşları açısından da insan

hakları alanında kötüleşmeler söz konusu. AB'de sığınma başvurusunda bulunan Türk vatandaşlarının sayısı artıyor.

Bu anlaşmayla hedeflenen, Suriyelilerin Türkiye'de kalmalarını sağlamak ve Yunanistan'a geçmelerini veya AB'ye gelmelerini engellemek. Bunun için Türkiye'den sınırlarını daha iyi kontrol etmesi isteniyor. Türkiye'nin, kendi sınırları üzerinden Ege Denizi'ndeki Yunan adalarına geçmeyi başaran ve burada sığınma hakkı elde edemeyen Suriyeli göçmenleri geri alması gerekiyor. Anlaşma uyarınca AB, geri gönderilen her sığınmacıya karşılık, Türkiye'den yasal yollarla bir sığınmacıyı almakla yükümlü. Ayrıca AB'nin Türkiye'ye kendi sınırları içinde yaşayan Suriyeli göçmenler için harcamak üzere toplam 6 milyar avro para yardımı yapması öngörülüyor. Erdoğan'ın isteğinden farklı olarak, bu paranın büyük bölümü Türk Hükümetine değil, yardım kuruluşlarına ödeniyor.

Erdoğan Hükümeti, tartışma konusu olan bu uygulama ve yardım paraların bir kısmının henüz ödenmemiş olması nedeniyle sığınmacıları baskı aracı olarak kullanıyor. Bunun son örneğini, 2020'nin Şubat sonu ile Mart başında gördük. Hatırlanacağı gibi, Türkiye o dönemde açıktan sınır geçişlerine kısmen izin vermiş ve sığınabileceği bir yer arayan insanları AB'ye yönlendirmişti.

Bir yanda Yunanistan ve AB, diğer yanda Türkiye karşılıklı olarak birbirlerine suçlamada bulundular. AB, sığınmacıları hukuksuz olarak geri göndermekle suçlanıyor. Türk Hükümetine ise, sınırlarını açtığı ve şantaj girişiminde bulunduğu yönünde suçlamalar yöneltiliyor. Bu kitaptaki yazılardan birisi, sığınmacıların Türkiye'deki durumunu ele alıyor. Adı geçen zorla geri gönderme suçlaması gerçeğe denk düşüyor ve sığınmacıların haklarının Doğu Akdeniz'de tek taraflı olarak sadece Erdoğan Hükümeti tarafından çiğnenmediğini gösteriyor.

Türkiye'nin militaristleşen dış politikası

Suriye, Libya, Doğu Akdeniz, Dağlık Karabağ ve son olarak da Kıbrıs olmak üzere, Erdoğan Hükümetinin birçok bölgede yaşanan gelişmelere müdahalede bulunması, AB'de hoşnutsuzluk yarattı. Bu çatışmaların hiçbirinde ne AB ne de uluslararası toplum (diğer bir deyişle BM), çö-

züme kayda değer bir katkıda bulunmadı. Erdoğan Hükümeti, burada ortaya çıkan boşluğu kendi faaliyetleri için kullanmasını bildi ve askeri müdahalelere varan adımlar attı.

Henüz 2019 yılında Erdoğan Hükümetinin daha saldırgan ve militarist bir dış politika izleyeceği belli olmuştu. Çünkü birincisi; daha o dönemde Türkiye'deki ekonomik ve siyasi krizin derinleşeceğine ve buna bağlı olarak Erdoğan Hükümetinin aşırı sağcı koalisyon ortağı MHP'ye daha bağımlı hale geleceğine dair işaretler görülebiliyordu. Bu nedenle ülkenin askeri gücünü, "milli birlik" ruhunu canlandırmak ve böylece kendi iktidarını sağlamlaştırmak için kullandı. İkincisi; Erdoğan Hükümetinin attığı adımlar sonucu dış politika alanında yalnızlaşacağı ve bu nedenle pazarlık masasında yer alma hakkına sahip taraflardan birisi olabilmek için daha sert bir çizgide ilerlemek zorunda kalacağı iyice ortaya çıkmıştı.

Bu belirgin durum en açık şekilde, Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleri konusunda sergilediği saldırgan tutumunda ortaya çıktı. Aynı zamanda Libya eksenli çatışmalara müdahale etmesi de bu doğal gaz rezervleriyle yakın bağlantılara sahip.

Ancak savaş ve militaristleşen bir dış politika kabul edilemez bir yaklaşım. Bu; Türkiye için geçerli olduğu kadar ABD ve Rusya veya Almanya ve Fransa, dolayısıyla AB ve NATO için de geçerli bir saptama. Çünkü devam eden bu çatışmalara ve onları ortaya çıkaran kaynaklara bakıldığında, bu sahnelenen oyunda farklı güçlerin parmağının olduğu görülüyor.

AB'nin çıkardığı sonuçlar – ne olmalıydı ne oldu?

Artık zamanı çoktan geldi: AB üyesi ülkelerinin Türkiye'ye silah ihracatını zaman kaybetmeden durdurmaları gerekir. Fakat Avrupa Konseyi'ne ve AB Komisyonu'na, Türkiye'deki otokratik rejime karşı tavizsiz tavır takınmaları yönünde yapılan bütün çağrılar bugüne dek karşılıksız kaldı. Bugün dek en fazla, küçük çapta yaptırımlar uygulanabileceği yönünde tehditte bulunmakla yetindiler. Bunların nedeni de insan haklarına veya uluslararası hukuka yönelik ihlaller değildi. Tersine bu

tehditleri, Erdoğan Hükümetinin AB üyesi ülkelerin jeostratejik çıkarlarını gözetmemesi ve başına buyruk hareketlerde bulunarak itaatsizlik göstermesiyle gerekçelendirdiler.

Şu gerçek açıkça görülmektedir: AB burada ikili oynuyor. Bir yanda, transatlantik iş birliğinin yeniden kurulmasının gündeminde bulunduğunu ve bu yönde adımlar atmayı arzuladığını göstermek istiyor. Bunun için göreve gelen yeni ABD Hükümetiyle iş birliği yaparak, Erdoğan rejimini 'evcilleştirmek' istiyor. Bu yönde kat edilecek mesafeyi de, yenilenmiş bir transatlantik iş birliğinin göstergesi olarak sunmak istiyor. Diğer yanda ise Erdoğan'ı ne NATO ortağı ne de 'AB'yi mültecilere karşı savunma' konusundaki yardımcısı olarak gücendirmemek için özenli davranmaya çalışıyor. Buna bağlı olarak, AB stratejistleri için Türkiye'ye silah ambargosu ihtimal dahilinde olmaktan çıkmış oluyor. Ama eğer bir başka ülkeyi dış politikasını militaristleştirmekle suçluyorsanız ve bu iddianızda bir de haklıysanız, bu yolda atılan adımları mümkün kılan silah ihracatına da izin vermemeniz gerekir.

Ekim ayındaki zirve bir dönüm noktası mıydı?

Daha Ekim 2020'de gerçekleştirilen Konsey zirvesinin ardından yayınlanan sonuç bildirgesinde şu tespitlere yer verilmişti:

> "AB'nin stratejik çıkarları, Doğu Akdeniz'in istikrarlı ve güvenli bir bölge olmasında ve Türkiye ile ilişkilerinin iş birliği çerçevesinde ve her iki tarafa yarar sağlayacak şekilde geliştirilmesinde yatar. Bu bağlamda mutlaka, iyi niyet çerçevesinde diyaloğun sürdürülmesi ve AB'nin çıkarlarına ters düşen ve uluslararası hukuku ve AB üyesi ülkelerin egemenlik haklarını zedeleyen tek taraflı önlemlere başvurmaktan kaçınılması gerekir." [2]

Bu metinde yer alan önemli kısımları, kararın alındığı zamanla bağlantısı içerisinde değerlendirilebilmek için, zirveden sadece birkaç gün

[2] https://www.consilium.europa.eu/de/press/press-releases/2020/10/01/european-council-conclusions-on-external-relations-1-october-2020/?fbclid=IwAR2Wjp_PujE9__ihf2xyebEXGWnllLkwAtBIYjJsAz0KCvX89Ag9cgnf0E

önce Türkiye'de onlarca muhalifin tutuklandığını göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ancak ne Ekim zirvesinin ardından yayınlanan sonuç bildirgesinde ne de Aralık 2020'de yayınlanan Konsey kararında, Türkiye'de insan haklarının içinde bulunduğu durum konusunda belirleyici kısımlara yer verilmemişti. Görüldüğü kadarıyla, temel hakların askıya alınmış olması ve muhaliflere ve farklı düşünenlere uygulanan baskılar bir AB zirvesinden çıkacak sonuçlar için belirleyici konular değil.

Bu konuda belirleyici olan daha ziyade Erdoğan Hükümetinin dış politika alanında başvurduğu manevralardır. Ve bu gerçek, Türk Hükümetini askeri adımlar atma konusunda daha da güçlendiriyor. AB devlet ve hükümet başkanlarını AKP Hükümetine karşı sembolik önlemler alma tehditleri savurmaya yönelten veya bu kararları aldıran da esas olarak söz konusu askeri girişimler olmuştur.

Türk ordusu 2019 yılında, hedefinde öncelikle Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) yer aldığı askeri bir müdahaleyle ve uluslararası hukuku ihlal ederek Kuzey Irak'a girdi. Ankara sonrasında Serrac Hükümetinin çağrısını ileri sürerek, 2020 başında Libya'da da askeri müdahalede bulundu ve burada Libya'da iktidarın sahibi olarak tanınmış olan güçlerle anlaşma imzalayarak kendi gerçeklerini yarattı. Bu şekilde Doğu Akdeniz bölgesindeki doğal gaz kaynakları üzerinde pay sahibi olmayı güvence altına almayı hedefledi. Bunun ardından doğal gaz arama çalışmalarını başlatarak, Türkiye'nin bölgede doğal gaza ulaşımını engellemek isteyen Yunanistan ve diğer AB devletlerine karşı saldırgan bir tavır içine girerek tahriklerini sürdürdü. Aynı dönemde Azerbaycan Hükümetini, Dağlık Karabağ sorununu askeri yöntemle çözme konusunda cesaretlendirdi. Bu desteğin sonucunda Bakü 27 Eylül 2020'de yaklaşık altı hafta süren bir askeri saldırı başlattı ve bu sıcak savaşta binlerce kişi öldü.

Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan daha Ekim zirvesi başlamadan üst düzey temsilcilere bir mektup gönderdi. Bu mektubunda, AB için aslında pragmatik düşünen bir muhatap olduğunu ve bu konumunu sürdürmek istediğini iletti. İkili ilişkilere zarar verebilecek kararlar alınmasından imtina edilmesini rica ederek, Türkiye'nin her zaman "diyaloğa hazır"

ve "iş birliğine razı" olduğunun altını çizdi. Özellikle de sığınmacılar anlaşmasına vurgu yaparak, her iki tarafın da hem "illegal göçle terörizme karşı mücadelede" hem de ekonomik ve enerji politikaları açısından ortak çıkarlara sahip olduğunu belirtti.[3]

Stratejik bir ortak olarak Türkiye

Türkiye'nin AB'de egemen siyaset açısından sahip olduğu stratejik önem gayet açık: Türkiye bir yanda NATO üyesi, diğer yanda da Avrupa'da üretilen ürünler için önemli bir pazar. Bu özelliklerinden dolayı bir bölgesel güç olarak da bir öneme sahip. Aynı şekilde Avrupa'da, özellikle de Almanya'da üretilen silahlar ve silah sistemleri için de önemli bir müşteri.

Bu noktada AB'nin hatalı izolasyon politikası açısından hayati öneme sahip sığınmacı anlaşmasını ve ayrıca onu yakın, orta ve uzak doğuyla bağlayan tedarik zincirleri açısından son derece büyük öneme sahip Türkiye'nin coğrafi konumunu atlamamak gerekiyor.

Bir ekonomik güç olarak varlığını devam ettirmek ve siyasi anlamda da dünyada önemli bir rol üstlenmek isteyen bir Avrupa Birliği, Türkiye ile "stratejik ortaklığını" işte bu nedenlere dayandırıyor.[4] Elbette Fransa ile Almanya arasında, AB-Türkiye ilişkileri konusunda farklı stratejik ve ekonomik çıkarlar var. Ancak bu farklılıklar, ilelebet Birliğin ağır basan çıkarlarının önünde engel oluşturmaya devam etmeyecektir.

Bu açıdan bakıldığında, AB'nin ve üye ülkelerin çıkarlarının her zaman AB-Türkiye ilişkilerine asıl zemin teşkil eden unsur olacağı açıkça görülüyor. Türkiye Cumhurbaşkanı bu çıkarların önünde sağlam temellere sahip bir engel oluşturmadığı sürece AB, Türkiye ile ilişkilerini canlı tutmaya özen gösterecektir. Hem AB'nin devlet ve hükümet başkanları hem de AB yönetimi bugün Türkiye'de iktidarda bulunanların bir süre sonra bu görevde bulunmayacaklarına, Türkiye'nin merkezi coğrafi ve stratejik öneminin ise uzun vadede kalıcı olacağına bel bağlıyor. Av-

[3] https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-zirve-%C3%B6ncesi-ab-liderlerine-mektup/a-55102100

[4] Bu tespit sadece benim siyasi duruşumu yansıtmıyor; tersine bugün AB'de var olan durumu ve egemen siyaseti tanımlıyor.

rupa'nın dış politikası işte bu denli açıktan ve sinik bir şekilde, sadece kendi çıkarlarını, karını ve iktidarını gözeten bir tarzda yönlendiriliyor.

Fakat Türkiye örneği ne yazık ki aynı zamanda, insan hakları, basın özgürlüğü ve sivil toplumun AB için ne anlam ifade ettiğini de gözler önüne seriyor: Bunlar, sadece AB'nin kendisi için ilan ettiği değerlerdir. Dış politika alanında bu değerler, ekonomik ve jeopolitik hedeflerinin önünde engel olarak durmuyorsa veya hatta bu hedeflere ulaşılması için araç olarak gereksinim duyuluyorsa ortaya çıkarılır. Ama eğer kendi çıkarlarının önünde engelse, bunlar görmezden gelinir.

AB'nin Erdoğan Hükümetine yaklaşımını "havuç ve sopa" politikası olarak değerlendirmek, bu anlamda en uygun tanımlama olacaktır.

Daha fazla "sopa"

AB ile Türkiye'nin 2020'de ilişkilerinde ortaya çıkan kördüğüme bakacak olursak, AB'nin esas itibarıyla Erdoğan Hükümetinin iç ve özellikle dış politikada sergilediği merkezkaç eğilimleri törpülemekle meşgul olduğunu görürüz. Burada gözetilen başlıca amaç, zarara uğramayı engellemek ve belirli noktalarda iş birliğinin ne ölçüde mümkün olduğunu ortaya çıkarmak oldu. Dolayısıyla bugün ilişkilerin derinleştirilmesinden söz etmek mümkün değil. Bu dönemde ekonomik ilişkilerde de genişleme veya derinleşmeden ziyade bir duraksama söz konusu.

Konseyin Aralık 2020'de çıkardığı sonuçlar ve aldığı kararlar, 2021'de AB-Türkiye ilişkilerinde ağırlıklı olarak "sopa" kullanılacağını ve önümüzdeki yakın dönemde "havucun" geri planda kalacağını gösteriyor.

Bu bağlamda Konsey, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sürdürdüğü huzursuz edici sondaj çalışmaları nedeniyle sınırlayıcı önlemler kararlaştırdı ve Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell ile AB Komisyonu'nu 2021 Mart ayına dek "AB ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerle ticari ilişkilerin içinde bulunduğu durum ve yukarıda adı geçen kararın geçerlilik kapsamını genişletmek de dahil olmak üzere, bundan sonra atılacak alternatif adımlar konulu bir rapor hazırlamak"[5] ile görevlendirdi.

[5] https://www.consilium.europa.eu/de/meetings/european-council/2020/12/10-11/

Yüksek Temsilci Joseph Borrell daha Aralık'taki zirve öncesinde şöyle diyordu: "Doğu Akdeniz bölgesine istikrar ve güvenin hâkim olması, AB ile ABD'nin ortak stratejik çıkarına denk düşer. İlişkilerimizde, halihazırda var olan acil görevlerin üstesinden gelmek adına da Türkiye'ye yönelik olarak ortak bir yaklaşım belirlemeyi hedeflemeliyiz."

Bu açıdan, Türkiye ile ilişkilerin 2021 yılında ABD ile birlikte ortaklaşa belirlenmesi ve koordine edilmesi yönündeki niyet beyanı, Aralık 2020'deki AB zirvesinde varılan en önemli sonuç olsa gerek.

Trump yönetimindeki ABD Hükümeti, Ankara'yı Rus S 400 füze savunma sistemini almaması ve kullanmaması yönünde sayısız kere uyarmıştı. ABD Savunma Bakanlığı ve NATO, Türkiye'ye, attığı bu adımın NATO üyesi bir ülke olarak sahip olduğu yükümlülükleriyle uyuşmadığı eleştirisini yöneltmişti. Ardından Aralık 2020'de ABD yaptırımlar karara bağlamıştı.

AB ile ABD arasındaki transatlantik ilişkilerde Trump döneminde yaşanan kimi "yoldan sapmalar"ın ardından AB bugün yeni seçilen Biden yönetimiyle birlikte, eğer Türk Cumhurbaşkanı dış politika alanındaki manevralarını sürdürecek ve AB'nin Avrupa ve ABD'deki (sermaye) çıkarlarının önüne engeller çıkaracak olursa Türkiye'yi "doğru yola" getirme fırsatının doğduğuna inanıyor.

AB ile Biden yönetiminin önümüzdeki yıllarda, elbette sadece Türkiye ile ilişkiler açısından değil, genel anlamda ne ölçüde anlaşma sağlayabileceklerini bekleyip görmek gerekecek.

Ancak AB her hâlükârda, ABD ile ortak hareket etme çabalarında ısrar ederek, Türkiye'de özellikle dış politikada Avrasyacı bir tutum sergileyen güçleri zayıflatmak isteyecek.[6] İç politikada ise, parlamenter sisteme geri dönülmesini isteyen çevreleri güçlendirmeye çalışacak ve yatırımları açısından gerekli olduğuna inandığı ölçüde, hukuk devletinin üstünlüğü ile kurumların bağımsızlığı taleplerini savunacak. Bütün bunlar, sorunun Washington'daki yeni yönetim için de önem taşıyan boyutlarını gösteriyor. Bunun dışındaki bütün konuların, yani Türkiye'nin

[6] Diğer bir deyişle bu güçler, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında günümüze dek var olan AB'nin (sermaye) çıkarlarıyla veya Birleşik Devletler'in perspektifinden bakanlar açısından da ABD'nin (sermaye) çıkarlarıyla uygun olmasını gözeten güçlerdir.

NATO'da, bölgede, Balkanlar'da üstlendiği rol, yanı sıra Çin, Rusya, İran ve İsrail'le ilişkileri vb. gibi sorunların, ABD ile daha geniş bir bağlamda gerçekleştirilecek pazarlıklar çerçevesinde çözüme kavuşturulması gerekiyor. Zira ABD ile AB arasındaki ilişkilerde yoğun bir dönüşüm yaşandı. Bu yüzden "geçmiş dönemin statükosuna dönüş", öyle kolay değil. Ve her iki taraf da bunun farkında.

Bu noktada şunu ifade etmek mümkün: AB-Türkiye ilişkileri birkaç yıl öncesine dek, AB ile ABD arasındaki ilişkilerin bir parçasıydı. İlişkilerin bu boyutu çelişkiler taşımakla birlikte, aynı zamanda birleştirici bir özelliği de bulunan bir parçasıydı. Erdoğan rejimi ve dört yıllık Trump döneminin sonucunda, sorun açık bir yaraya dönüştü. Şimdi Türkiye ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerekiyor ve yenilenen transatlantik iş birliğinde, taraflardan her birinin kendi rengini belirlemek zorunda kalacağı ilk ciddi konu olabilir.

Ve gelinen noktada Erdoğan yönetimi de durumun ciddiyetini kavramış görünüyor. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yeni yılı AB'ye gönderdiği mesajlarla karşıladı. Yargı alanında reformlar yapılacağını duyurdu ve Türkiye'nin yerinin AB'nin yanında olduğunu tekrarladı. Bu açıklamaların ardından, önümüzdeki dönem Türkiye ile AB ilişkilerinin nasıl düzenleneceği konusunun ele alındığı görüşmeler tekrar başlatıldı. Ancak bu görüşmelerin içeriği hakkında bilgi verilmesi ve şeffaf sürdürülmesi konusunda yetersizlikler devam ediyor.

Şu sıralar, Türk Hükümetinin yabancı yatırımlara güven verecek yasa değişiklikleri yapma konusunda hazırlık içinde bulunduğuna dair işaretler var. Buna göre, yabancı yatırımcılar için hukuk devletinin üstünlüğü ilkesi geçerli olacak. Çünkü Türkiye, Türk lirasındaki değer kaybının sürmesini ve ekonomik krizin yayılmasını önlemek için acilen yatırımlara ihtiyaç duyuyor. Erdoğan yönetimi, ekonomik krizi atlatamaması durumunda, kendi yönetim krizini de aşamayacağını biliyor.

Erdoğan'ın AB'ye verdiği mesaj açıktır: "Demokrasi ve insan haklarından söz ettiğinizde, aslında neyi kastettiğinizi anladım. Aslında burada kastettiğiniz ekonomik ilişkilerdir. Ekonomik ilişkilerin iyi olması, benim de çıkarımadır." AB'ye verdiği bu mesaja paralel olarak, ülkesindeki mu-

halefet üzerindeki baskıları da iyice artırıyor. Yarı-askeri birliklerin saldırıları da Gökhan Güneş olayının gösterdiği gibi artmaya başladı.[7]

2021 yılında bizi bekleyen bu kavgalı AB-Türkiye ilişkilerinin merkezinde şu soru yer alıyor: AB'nin asıl derdi nedir? Göstermelik birkaç reform kararının ardından, AB'nin ekonomik ve jeostratejik çıkarları mı belirleyici olacak, yoksa gerçekten uluslararası hukuk, demokrasi ve insan haklarının yanında mı yer alacak?

Avrupa'da halkın çoğunluğu bu değerlere inanıyor ve bağlılık gösteriyor. Yani naif bir şekilde, AB'de hâkim olan siyasetin Türkiye ile ilgili olarak da vaat ettiği hayallere kapılmadan, Avrupa'daki hükümetler ve AB'nin kurumları üzerindeki baskıyı artırmak halkın ve ilerici güçlerin elinde. Kendilerine bu değerlerin gerçek koruyucuları olma payesini biçenlerin, adı geçen değerleri sadece yaldızlı konuşmalarda ağızlarına almamalarını, tersine (dış) siyaset alanında somut adımlar atmalarını sağlamak, bu baskının artırılmasıyla mümkün olacak.

[7] İstanbul'da genç bir inşaat işçisi olan Güneş, Türkiye'de bir sol partinin üyesi. Ocak 2021'de, kendilerini "görünmezler" olarak adlandıran ve meçhul kişilerin oluşturduğu bir çete tarafından kaçırılarak 6 gün tutsak alındı ve işkence gördü. Güneş bu tutsaklığı sırasında defalarca "görünmezler" grubu ile iş birliği yapması için teklifte bulunulduğu ifade ediliyor.

Post-hegemonik bir dünyada orta güç hırsları

Sinan Birdal

Türkiye Batı ile yollarını ayırıyor mu? Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkileri, on yıldan uzun süredir tartışmalı bir konudur. Bir dizi Türk inisiyatifinin ardından (Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009'da Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'i azarlaması, Hamas ve Hizbullah'a destek ve İran'la yakınlaşma dahil) uzmanlar ve akademisyenler, Türk dış politikasında bir "eksen kayması" olduğunu tartışmaya başladı. Yaygın görüş ayrılıklarına rağmen, Türkiye ile Batı arasındaki iş birliği, en çok bilineni Suriyeli mülteci kriziyle mücadelede olmak üzere, pek çok alanda devam etti. Türk dış politikasına ilişkin son zamanlarda yaşanan tartışmalar, bu çatışma ve iş birliği zeminine göre yorumlanmalıdır.

Transatlantikçiliğin önündeki zorluklar

Türkiye'nin Batı bağlantısı ilk olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sorgulandı. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı ittifakında – varsa – hangi rolü üstlenecekti? Türk diplomasisinin merhum tarihçisi Oral Sander okuyucularına, Batı yöneliminin Türk dış politikasının değişmez bir özelliği olduğu ve güvenlik veya tehdit algıları gibi değişkenlerle açıklanamayacağı konusunda güvence verdi. Türkiye'nin Batı bağlantısının arkasındaki üç ana faktörü saydı: birincisi, cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün mirası; ikincisi, Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu faktör-

lerin neden olduğu güvensizlik duygusu; üçüncüsü, ilk iki faktör tarafından şekillendirilen ekonomik tercihler.[1]

Ancak bu faktörler, Sander 1995'te vefat ettikten kısa bir süre sonra teste tabi tutuldu. Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni kazandığı 1994 yerel seçimleri, İslamcı Refah Partisi'nin yükselişine damgasını vurdu. İki yıl sonra, 1996 genel seçimlerinde parti en büyük parti, lideri Necmettin Erbakan da Başbakan oldu.

İslamcı bir dış politika mı?

Erbakan'ın jeopolitik vizyonu, sömürgeci Batı ve İslam'ın sömürgecilik sonrası yurduyla bölünmüş bir dünya hayal ediyordu. Böylece, ulusların klasik İslam hukukunun barış yeri (Dar al İslam) ve savaş yeri (Dar al Harb) arasındaki ayrımını, savaş sonrası sömürgecilik sonrası kalkınmacılık ile birleştirdi. Buna göre, İslam medeniyeti "Adil Düzen"i savunurken, Batı medeniyeti iktidar ve güce hayranlık duyuyordu. Bu jeopolitik söylem, içerideki İslamcı programın bir yansımasıydı.

Adil Düzen, Refah Partisi'nin Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli sermayenin çıkarlarını dile getiren ideolojik programıydı. Erbakan, 1970 yılında siyasi sahneye ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli kapitalistlerden oluşan Türkiye'nin Odalar Birliği'nin başkanı olarak girdi. Bir yıl sonra üst düzey burjuvazi, kendisini küçük ve orta ölçekli kapitalistlerden ayırmak için Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'ni (TÜSİAD) kuracaktı. Kalkınmacı, ithal ikameci modelde, içindeki sermayenin iki fraksiyonu arasındaki bu temsili ayrım, Türkiye'deki çağdaş İslamcılığın beşiğiydi. IMF destekli 1980 yapısal uyum programı ihracata yönelik büyüme stratejisi başlatınca ve ardından ticari ve mali serbestleşme gelince, iki fraksiyon arasındaki bölünmeler arttı. Adil Düzen programı, yeni ekonomik ve jeopolitik koşullar altında TÜSİAD'ın piyasalar ve siyaset üzerindeki tekeline karşı küçük ve orta ölçekli sermayenin çıkarlarını savundu.

Adil Düzen programının çokça tanıtılan girişimi, 1997'de Bangladeş, Mısır, Nijerya, Endonezya, İran, Malezya, Pakistan ve Türkiye dahil ol-

[1] Oral Sander, Türkiye'nin Dış Politikası, [Turkey's Foreign Policy], "Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri," ed. Melek Fırat, Ankara, İmge Yayınları, 1998, s. 69-71.

duğu Gelişmekte Olan 8'in (D-8) kurulmasıydı. Ancak, Müslüman ülkelerin hayali birliğinin fiiliyata geçirilmesi daha zor oldu ve organizasyon büyük ölçüde işlevsiz kaldı. Diğer dış politika girişimleri de beyhude oldu ve ters etki yaptı. Erbakan'ın Batı başkentlerinin aksine Pakistan, İran ve Libya'ya yaptığı resmi ziyaretler, dış politikasının önemli ifadeleri olarak algılandı. Yine de sembolik jestler olarak hiçbir şey başaramadılar. Dahası, Refah Partisi, Adil Düzen'in Türkiye'nin jeopolitik yönelimini radikal olarak değiştirmeyeceğini ve mevcut ittifaklarına saygı duyulacağını vurguladı.

Erbakan hükümeti, düzen karşıtı ateşli söylemine rağmen, geleneksel Batı yönelimli Türk dış politikasını sürdürdü. Bu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 28 Şubat 1997'de bir muhtıra çıkarmasına engel olmadı ve sonunda Erbakan'ın düşmesine yol açtı. Muhtıranın arkasındaki askeri birliğin adı, Erbakan'ın jeopolitiğine ilişkin tartışmaları anımsatıyor: Batı Çalışma Grubu. Böylece ordu, Batılı ve sözde "laiklik taraftarı" referanslarıyla seçim siyasetine müdahalesini meşrulaştırdı. Refah Partisi'nin iktidardan düşmesi ve askeri vesayetin dayatılması, istikrarsız bir üç partili koalisyon hükümetleri, ekonomik kriz ve yükselen otoriterlik dönemini başlattı.

11 Eylül saldırıları ABD'yi vurduğunda, Türkiye, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan anayasal krizin tetiklediği ciddi bir ekonomik krizin ortasındaydı. Amerika'nın Irak'ta savaşa girme kararı, aşırı milliyetçi ortağı MHP tarafından seçimlere gitmeye zorlanan koalisyon hükümetine daha fazla baskı yaptı. Kasım 2002 seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) iktidara taşıdı.

Müslüman burjuvazinin ihtiyatlı cazibesi

Mahkeme kararıyla siyasetten menedilen Erdoğan ve lideri olduğu AKP, muhafazakâr-liberal bir formda İslamcı hareketi yeniden şekillendirme fırsatı buldu. İktidarı Erbakan'dan alamayan AKP liderleri, kasıtlı olarak Avrupalı bir bakış açısını çağrıştıran yeni bir parti kurmaya karar verdiler. AKP'nin Batı ile ilişkisini yeniden şekillendirmesi için iki önemli fırsat vardı: IMF himayesinde devam eden bir mali reform programı ve

Orta Doğu'da savaş için Bush yönetiminin baskısı. Erdoğan'ın desteğine rağmen Türk parlamentosu Bush'un savaş planlarını reddettiğinde, AKP kendisini sadık bir transatlantik müttefiki olarak sunabilecekti. Batı kamuoyundaki değişim dikkat çekiciydi: Geleneksel transatlantik müttefikler, Türk sivil ve askeri bürokrasisi ve sözde "laik elitler", artık demokratikleşmeye engel olarak görülürken, ıslah olmuş İslamcılar yeni ortaklar haline geldi. Yeni milenyumun ilk on yılında Batı medyası ve akademi çevresi, Türkiye'yi "otoriter laikler" ile "demokratik Müslümanlar" arasındaki basmakalıp bir ikilem doğrultusunda analiz etti.

AKP'yi iktidardaki ilk on yılında destekleyen egemen görüş, partinin ortaya çıkan yeni orta sınıfları temsil ettiği tezine dayanıyordu. Protestan Etiği üzerine olan Weberci tez, serbest pazarların ve liberal demokrasinin yolunu açan yeni bir dini burjuva temsilcisini ifade etmek için geri dönüştürüldü. Dinci burjuvazi ile laik devlet bürokrasisi arasındaki çatışma, kaçınılmaz ve nihai olarak demokrasiye yol açacaktı. Ancak, bu mekanik paradigmanın kutlama tonu, yakında acı bir hayal kırıklığına dönüşecekti. Nihayetinde, bu ikili söylem tamamen terk edildi. AKP'nin yükselişi, yeni bir orta sınıfın sosyolojik izahatıyla açıklanırken, bunun siyasi iktidar üzerindeki sıkı hakimiyeti, liderinin bireysel güdülerine atfedildi.

Yeni bir ortaklıkta yeni bir rol mü?

Erdoğan'ın laik düzene karşı kazandığı zaferin damgasını vurduğu 12 Eylül 2010 anayasa referandumunun ardından, AKP'nin Batı ile ilişkileri bozulmaya başladı. Ordu ve yargı üzerinde kontrol sahibi olan Erdoğan hem siyasi hem de ekonomik konularda bölünmüş olan Batı'nın siyasi desteğine daha az ihtiyaç duyuyordu. AKP, transatlantik ittifak içindeki çatlağı ve Rusya ile Çin'in yükselişini kendi çıkarı için kullanacaktı.

21 Eylül 2010'da merhum Türk gazeteci Mehmet Ali Birand; CIA, Ulusal Güvenlik Konseyi ve akademiden yirmi uzmanın AKP yönetimindeki Türk siyasetinin gidişatı üzerine bir toplantı yaptığını bildirdi.[2]

[2] Mehmet Ali Birand, "Ne Dersek Diyelim, Dünya Eksen Kaymasına İnanıyor," [Whatever we say the world believes in the axial shift] Milliyet, 21 Eylül 2010.

Birand'ın kaynağına göre uzmanlar, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın analizi konusunda hemfikir değillerdi, ancak hepsi Türk-Amerikan ilişkilerinde bir değişiklik olduğu konusunda hemfikirdi. Bazıları Erdoğan'ın sadece bir pragmatist olduğunu düşünürken, diğerleri onun Türk siyasetine İslamcı bir ideoloji aşıladığını savundu. Deneyimli gazeteci, aralık ayı sonlarında Amerikan Barış Enstitüsü'nün düzenlediği başka bir toplantıyı bildirdiğinde, çok daha iyimserdi.

Birand'a göre, Aralık toplantısının tonu, önceki benzer toplantılardan çok farklıydı. Toplantının temel sonuçlarını şöyle özetledi: Türkiye bölgede daha bağımsız ve önemli bir role sahipti ve ABD politika çevrelerinin çoğunluğu bu gerçeği kabul etmeye hazır değildi. ABD hükümeti AKP'den vazgeçmedi. Görüş ayrılıkları beklentisine rağmen, uzun vadeli bir uzlaşmaya varma konusunda umutluydu. Washington, güçlü itirazlarına rağmen Türkiye'nin İran, Hamas, Hizbullah, Sudan ve Suriye ile yeni ilişkilerine girme ihtiyacını kabul etti. "Stratejik ortaklık" kavramının demode olduğu ortaya çıktı ve Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni bir konsepte ihtiyacı vardı. Yeni Türk dış politikası bir eksen kayması olarak değil, dünya siyasetinde yeni bir yer ve yaklaşım arayışı olarak tanımlanabilirdi. Ancak, Ankara'nın bunu müttefiklerine daha iyi aktarması ve İran ve İsrail konusundaki duruşunu yeniden ele alması ve aynı zamanda ABD'nin de politikalarını Türkiye ile paylaşması gerekiyordu.[3] Aynı dönemde, Hürriyet gazetesi, bazı anlaşmazlıklara rağmen Türk-ABD ilişkilerine güvenini yeniden teyit eden Başkan Obama ile bir röportaj yayınladı.

AKP'nin Açılımları

AKP'nin stratejik konsepti "komşularla sıfır sorun" olarak adlandırılıyordu. Dünya siyasetinin tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş yaptığı varsayımına dayanıyordu. Türkiye'nin, transatlantik ittifakına olan taahhütlerinden taviz vermeden küresel bir oyuncu olmak için bölgesel ağırlığını kullanması gerekiyordu. Bu stratejinin önemli bir öğesi, PKK ile barış görüşmelerinin başlatılmasıydı. Kürtlerle ittifak, bu stratejinin

[3] Mehmet Ali Birand, "Türk-ABD İlişkilerinde Yeni Bir Tango Başlıyor…" [A new tango begins in Turkish-American relations…] Milliyet, 24 Aralık 2010.

ilk ve temel adımı olacaktı. Başka bir deyişle, Türkiye'nin küresel yükselişi ancak Kürtlerin bölgesel iş birliği ile mümkün olacaktı. Hem dış politikadaki hem de Kürt politikasındaki değişime "açılımlar" denildi. Her iki açılım da geleneksel Kemalizm'den bir kopuş olarak dile getirildi, oysa ikisi de ilk kez Kemalizm tarafından denenmiş ve bir kenara bırakılmıştı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türk dış politikasıyla ilgili sorunun, Kemalist reformların ve Batılılaşmış cumhuriyetçi elitlerin dayattığı kimlik krizi olduğunu ileri sürdü. Kendi kimliğine güvenmeyen Batılılaşmış elitler, pasif bir duruş benimsemeye mahkûm edildi. AKP, ulusun kimliğini geri kazandırarak, nihayet daha kendinden emin, aktif bir dış politikaya geçebilecekti.[4]

Arap ve Gezi Ayaklanmaları

Müslüman burjuvazinin güveni, önce Kuzey Afrika ve Körfez'de ve nihayetinde Türkiye'nin dört bir yanındaki şehirlerde bir dizi sokak protestosuyla sarsıldı. 2011-2012 Arap Ayaklanmaları, "komşularla sıfır sorun" politikasının uygulanmasını neredeyse imkânsız hale getirdi. Erdoğan'ın ilk tepkisi, görevdeki hükümetler ile protestocular arasında arabulucu rolünü üstlenmek oldu. Kendisini siyasi bir çözüme ikna etmek için daha önce yakından tanıştığı Beşar Esad'a ulaştı. Erdoğan'ın Esad ile önceki yakınlaşması (ve Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk yapma hevesi), "eksen kayması"ndan bahsedilmesinin nedenlerinden biriydi. Erdoğan ve Esad ortak kabine toplantıları düzenleyerek iki ülke arasında vizesiz seyahat başlattı. AKP'nin "açılımının" sergi salonu modeli olan Türk-Suriyeli yakınlaşması, Erdoğan'ın Suriye muhalefetinin askerileşmesine eşi görülmemiş bir destek vermesiyle iki rejim arasında tam bir düşmanlığa dönüştü. Bu temel değişikliği ne tetikledi?

NATO'nun Libya'ya müdahalesi AKP'nin dış politikasının faaliyet gösterdiği ortamı değiştirdi. Başta, Başbakan Erdoğan Libya'ya herhangi bir müdahaleye karşı çıkarak NATO'ya sert tepki gösterdi. NATO kuv-

[4] Mehmet Sinan Birdal, "Davutoğlu Doktrini: Stratejik Konunun Popülist İnşası," Türkiye'de Yeniden Çerçevelendirildi: Neoliberal Hegemonyayı Oluşturmak, Ahmet Bekmen, İsmet Akça ve Barış Alp Özden (editörler), Londra, Pluto Basımevi, 2014, s. 92-106.

vetlerinin Türkiye ile ya da Türkiye olmadan gireceği netleşince Erdoğan, askeri müdahalede yer almak için NATO'yu bir veto ile tehdit etti. ABD'nin Mısır'daki uzun süreli müttefikinden kurtulma ve Libya'ya müdahale etme istekliliğini gözlemleyen Türk politika belirleyiciler, Suriye'ye bir Amerikan müdahalesinin yakın olduğunu varsaydılar. Böylece, aktif dış politika paradigması, İkinci Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta olduğu gibi dışlanmamak için Suriye'ye müdahale etmeyi zorunlu kıldı.

Müslüman Kardeşler'in Arap ayaklanmalarındaki varlığı, AKP'ye de kendisini Müslüman demokrasisinin bir modeli olarak biçimlendirmek için yeni bir ivme kazandırdı, ancak Erdoğan'ın İslam ile laikliği nasıl birleştireceğine dair nutukları Tunus ve Mısır'da soğuk karşılandı. Birbiri ardına gelen iki şok bu stratejiye onarılamaz şekilde zarar verdi: Türkiye'deki Gezi ayaklanmaları ve 2013 ilkbahar/yaz aylarında Mısır'daki darbenin takip ettiği bir başka sokak protestoları dalgası. Erdoğan'ın bu iki tarihi olayı aynı madalyonun iki yüzü olarak ifade etmesi şaşırtıcı olmamalı: hükümetine karşı bir komplo. Her iki olay da Erdoğan'ın iç ve dış politikasında büyük değişiklikleri tetikledi.

Mısır'daki darbe, Türkiye ile Suudi Arabistan'ın (ve ortağı BAE'nin) sadece Mısır'da değil, Suriye ve Libya'da da arasını açtı. Türkiye yavaş yavaş diğer bölgesel güçlere, İran ve Rusya'ya yöneldi. Bu arada Türkiye'deki Gezi ayaklanmaları Batı ile ilişkilere ağır bir darbe vurdu. Erdoğan'ın Müslüman demokrasisine yönelik toplumsal muhalefetin sadece elit laik düzenle sınırlı olmadığını şaşırtıcı bir şekilde keşfeden Türkiye'nin Batılı müttefikleri tereddüt ettiler. Protestolardan sadece iki hafta önce, Avrupa Parlamentosu'nda Sosyalist Grup lideri Hannes Swoboda, Erdoğan'ı Esad'la karşılaştırarak eleştiren ana muhalefet, ana muhalefet partisi CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu ile olan randevusunu iptal etmişti. Obama yönetiminin Kılıçdaroğlu'na tavrı da farklı değildi. Erdoğan'ın Suriye'deki Batılı müttefikleri üzerindeki baskısı, herhangi bir iç muhalefeti diplomatik olarak izole edecek kadar büyüktü.

Kürt sorunu ve Suriye

Gezi protestoları, cumhuriyet tarihindeki en büyük sosyal protesto hare-

ketini teşkil etmektedir. İçişleri Bakanı Muammer Güler'e göre, ülke genelinde 67 şehirde altı günden fazla protestolar meydana geldi.[5] Böylelikle, Türk siyasetinin analizlerinde hâkim olan "laik-dinsel ikiliğe" karşı koydular ve uluslararası kamuoyundaki havayı değiştirdiler. Daha da önemlisi, muhalefet için, özellikle de Kürt hareketi için yeni fırsatlar açtılar. HDP'nin kuruluşu, Kürt hareketinin ülke çapında (yalnızca bölgesel değil) bir kitle partisi olma isteğini temsil ediyordu. HDP'li Selahattin Demirtaş'ın popülaritesi ve 7 Haziran 2015'teki seçim zaferi Türk siyasetindeki muazzam değişikliklerin bir göstergesiydi. HDP ilk defa genel seçimlere (bireysel adaylar yerine) bir parti olarak girdi ve böylece ülke genelinde yüzde 10'dan fazla oy aldı. HDP artık parlamentodaki en büyük üçüncü partiydi.

Bu arada Suriye'deki Kürt savaşçılar IŞİD'e karşı mücadelelerinde hem Rusya'nın hem de Batı dünyasının desteğini alıyor gibi görünüyor. IŞİD'in Irak ve Suriye'de ortaya çıkışı sadece Batılı hükümetleri alarma geçirmekle ve bölgedeki Rus ve İran nüfuzunu güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Kürtleri de ön plana çıkardı. Kürt hareketinin Türkiye ve Suriye'deki eşzamanlı yükselişi, Türk karar vericilerin "Kürt açılımını" aniden sona erdirmesine yol açtı. Erdoğan, Gezi protestolarından bu yana, bir zamanlar müttefiki ve Batı ile ilişkilerde temel bir unsur olan Fethullah Gülen cemaati ile zaten ayrılmıştı. Erdoğan, ittifakları tersine çevirerek, aşırı milliyetçi MHP'yi ve diğer Üçüncü Dünya (Rusya yanlısı, Çin yanlısı) Türk milliyetçilerini kucakladı. Erdoğan, açılımları sonsuza dek rafa kaldırırken, Batı ile ilişkilerinde çok önemli bir faktöre bel bağladı: Suriyeli mülteci krizi.

Darbe girişimi ve başkanlık

"Açılımların" kapanması Türk siyasetinde yeni bir dönem başlattı: Ülke içinde rejim, güçler ayrılığının olmadığı bir başkanlık sistemine dönüştü; uluslararası olarak Rusya, İran ve Çin'e giderek daha fazla dayanıyordu. Suriye'de kanlı bir iç savaşta farklı tarafları desteklemelerine

[5] "Gezi parkı eylemleri: Olaylar sırasında neler oldu, protestolarda neler yaşandı?" [Gezi park demonstrations: what happened during the events, what occurred in the protests?] BBC News Türkçe, 30 May 2018 adresinde mevcuttur.

rağmen, Türkiye ve Rusya, Suriye'de etkili aktörler olarak ortaya çıkmak için iş birliği yaptı. Rusya'nın iş birliği, Türkiye'nin Kürt bölgelerine müdahale etmesine ve İran'dan Akdeniz'e uzanan sözde "Kürt koridorunu" önlemek için bir "güvenlik bölgesi" inşa etmesine imkan verdi. Bu strateji; yeni başkanlık sistemine yol açan, Erdoğan'ın MHP, sivil ve askeri bürokrasi ile yeni koalisyonunun kurulmasında etken oldu.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi bu açıdan bir dönüm noktasıydı. 15 Temmuz'dan önce gazeteler, Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye'ye askeri müdahale konusunda çekincelere sahip olduğunu haber vermekteydi. 15 Temmuz'dan sonra bürokraside yoğun bir tasfiyenin ardından bu rezervler kaldırıldı ve Suriye'ye giden yol açıldı. Erdoğan, Suriye müdahalesi için parlamentoda HDP dışındaki partilerin rızasını aldı. Böylece Erdoğan, tek bir hamleyle sadece HDP'yi izole etmekle kalmadı, ana muhalefet CHP'yi de etkisiz hale getirdi.

Erdoğan'ın manevrası ancak ABD ile Rusya arasında bir denge eylemi ile mümkün oldu. Rusya, Suriye hava sahasının yarısını kontrol ettiğinden, Rus desteği olmayan herhangi bir askeri sefer çok riskliydi. Bu arada hava sahasının diğer yarısı, IŞİD'e karşı Kürtlerle yakın iş birliği içinde olan ABD tarafından kontrol edilmekteydi. Bu nedenle Erdoğan, bu iki rakip büyük gücü Suriye'ye bir Türk akınını kabul etmeleri için ikna etmek zorunda kaldı. On yıldan daha kısa bir süre önce AKP'ye darbe planlamakla suçlanan Avrasyacılar, Erdoğan'ın yeni koalisyonunda Gülencilerin yerine yeni ortaklar olarak memnuniyetle karşılandı. Batı ittifakıyla yakın bağlar sürdüren Gülencilerin aksine, Avrasyacılar Erdoğan'ın Rusya, İran ve Çin ile ilişkilerini düzeltmesine yardımcı oldu. Ancak bu, transatlantikçiliğin bir kenara bırakıldığı anlamına gelmiyordu. Aksine Erdoğan, ABD'ye bölgede Kürtlerin değil Türkiye'nin resmi ve uzun süreli müttefik olduğunun ve IŞİD'e karşı mücadelede önemli bir rol oynayabileceğinin güvencesini verdi. Beyaz Saray'da iktidarın Obama'dan Trump'a devredilmesi, Erdoğan'ın teklifinin kabul görmesine neden oldu.

Riskten korunma stratejisi ve taktikleri

Pek çok kişi Erdoğan'ın son yirmi yıldaki stratejik ve taktik manevralarına hayret ederken, bu manevraların en başta tasarlanmasına olanak tanıyan fırsat yapılarını göz ardı ediyor. Erdoğan'ın başlıca siyasi başarısı, Soğuk Savaş sonrası dünyada sermayenin her iki kesimini uzlaştıran ve şehirli yoksulları yatıştıran yeni bir güç bloğu oluşturmaktır. Sander'in üç koşulunda çok şey değişti: Kemalist miras, uluslararası sistem ve yerel ekonomik destek grupları. Erdoğan, Türkiye için yeni bir büyük strateji belirlemedi, bunun yerine Soğuk Savaş sonrası dünyada bir orta güç için bir riskten korunma stratejisi uyguladı.[6] Dolayısıyla, Erdoğan döneminde Türkiye, dış politika portföyünü çeşitlendirerek ABD (ve AB) ile ilişkilerin kötüleşmesi olasılığına karşı riskten korunmaya devam ediyor. Suriye ve Libya'daki etki, Türkiye'deki rejime Batılı müttefikleriyle müzakere etme ve iç muhalefeti izole etme fırsatı sunuyor. Bu bakımdan Erdoğan'ın stratejik yaklaşımı, 1990'lı yıllardaki Türk dış politikasından bir kopuşu değil, bir sürekliliği temsil ediyor.

[6] Mehmet Sinan Birdal, "Dış politikada riskten korunma stratejisi," Heinrich Böll Stiftung Perspektifleri, Sayı 7, Ocak 2014, s. 52-57 adresinde mevcuttur: https://tr.boell.org/en/2014/06/16/hedging-strategy-foreign-policy-publikationen.

Türkiye'de basının haline kısa bir bakış

Gökhan Durmuş

Türkiye'de basın ve ifade özgürlüğü meselesi; sıklıkla gazetecilerin, sendikaların ve meslek örgütlerinin ve zaman zaman muhalif siyasetçilerin gündeme taşıdığı bir konu oluyor. Türkiye'de basın özgürlüğünün sınırları hiçbir zaman tam olarak çizilemedi. Ancak AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılı sonrası ve özellikle 2006 yılından itibaren hükümetin medya alanına ilişkin hayata geçirdiği politikalar, ülkede basının bugünkü noktaya gelmesinde büyük rol oynadı.

Belediye başkanlığı döneminde dahi icraatlarına karşı eleştirilere karşı tahammülsüz olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, her fırsatta medyayı kontrolü altına almak için girişimlerde bulundu. Medya sahipliğinde hem değişimler hem de tekelleşme yaşandı. Kendisine yakın iş insanlarına gazete ve televizyon kanallarını almaları için telkinlerde bulundu ve finansal kolaylıklar (devlet bankaları üzerinden kredi destekleri, kamu ihaleleri vb.) sağladı.

2010'dan itibaren gazeteciler üzerindeki baskılar daha da arttı. O yıllardaki yol arkadaşı Fethullah Gülen ve cemaatinin yayın organları aracılığıyla gazetecilere büyük kumpaslar kuruldu. Yıllarca süren Ergenekon ve KCK davaları ile onlarca gazeteci özgürlüklerinden mahrum bırakıldı. Bu dönemde gazetecilerin özgürlükleri ellerinden alınırken, aynı zamanda 'terörist' olarak damgalandılar ve toplum nezdinde küçük düşürülmek istendiler. Gazetecilere yönelik itibar suikastları, bugün de çeşitli şekillerde devam ediyor.

Fethullah Gülen ile çıkar çatışması ile yolların ayrılması ve sonrasında gelen darbe girişimi, Erdoğan'a tam da istediği koşulları yaratma fırsatı verdi. Siyasal anlamda bütün güç tek adamın elinde toplandı. Darbe girişimi sonrası muhalif kesimlere yönelik operasyonlar yapılırken, medya kuruluşları ve gazeteciler de bundan nasibini aldı. Yine onlarca gazeteci cezaevlerine girdi.

Gazetecilik yapmaya çalışan medya kuruluşları ya tek tek satın alındı ya da kapatıldı. Türkiye'de medyanın amiral gemisi olarak tarif edilen Hürriyet gazetesi sahibi Aydın Doğan, hükümetin mali baskısı ve tehditleri karşısında gazete ve televizyonlarını iktidara yakın bir iş insanına satmak zorunda kaldı.

Böylelikle medyanın yüzde 90'ını, kendisine yakın medya patronları yoluyla kontrolü altına alan iktidar, propagandanın dozunu daha da artırdı. Medya sektöründeki bu değişimin ardından işsiz kalan yüzlerce gazeteci yeni yol arayışına girdi. Türkiye'de internet medyasının bu denli hızlı büyümesinin nedeni, işsiz kalan bu gazetecilerin, mesleklerini icra edebilecekleri yeni mecralar kurması sayesinde oldu. Yeni, alternatif haber kanalları kurularak, halkın haber alma özgürlüğü savulmaya çalışıldı.

Gerçek ve nitelikli habere düşman iktidar cephesi ise, bu yeni mecraları kapatma arayışından hiç vazgeçmedi. Sık sık, hukuksuz bir şekilde yayın yasakları, erişim yasakları ve cezaları verildi. İnternet medyası haberlerinin önüne geçmek için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu devreye sokuldu. İstenmeyen haberlere ve içeriklere müdahale edildi, erişim yasaklandı, haber siteleri kapatıldı.

Son iki yıldır sosyal medya kullanımı Türkiye'de hız bir şekilde arttı. Tıpkı vatandaşlar gibi gazeteciler de haberi sosyal medya hesapları vasıtasıyla halka ulaştırmaya başladı. Sosyal medyanın ve bu platformlardan duyurulan haberlerin etkileşimi güçlü ve etkili olunca, hükümet bu alanda da kısıtlamalara gitti. Son süreçte yapılan düzenleme, her ne kadar kamuoyuna "Uluslararası şirketlere Türkiye'de muhatap bulundurma zorunluluğu" gibi yansıtılsa da sosyal medya hesaplarına gelecek sansüre ilişkin yasal zemin teşkil ediyor. Bu yasal düzenleme kapsamında yer alan "geriye dönük erişim engeli" de iktidarın geçmişine eri-

şimi kısıtlama, adeta yanlışlarını sosyal medya hafızasından temizleme amacı taşımakta. Böylelikle şu an en büyük düşman olan FETÖ ile geçmiş ilişkilerinin ve kol kola videolarının sosyal medyada dolaşımının engellenmesi, ortadan kaldırılması ve toplum hafızasından silinmesi hedeflenmekte.

İktidarın kontrol altına almayı beceremediği medyadaki yüzde 10'luk kesime yönelik çeşitli baskı araçları ise eksiksiz uygulanmaya devam ediyor. Kamu ilanlarının adil bir biçimde dağıtılması ve bu yolla medyaya yönelik siyasi-maddi baskı oluşturulmaması için kurulan Basın İlan Kurumu (BİK), kuruluş ilkelerinin tam tersi yönünde faaliyetler yürütüyor. Önce özerk yapısı değiştirilen bu kurum, daha sonra Cumhurbaşkanı'nın özel kalemi gibi çalışmaya başladı. Muhalif medya kuruluşlarına yönelik ciddi ve dayanaksız/hukuksuz cezaların altına imza atan BİK, muhalif medyayı finansal açıdan çökertmeye ya da terbiye etmeye çalışıyor. BİK örneğin, dayanaksız/hukuksuz gerekçeler ile Evrensel Gazetesi ve BirGün Gazetesi'ne yaklaşık bir yıldır resmi ilan vermiyor. Gerçek haberin peşinde olan gazetelere ve gazetecilere yönelik açılan soruşturma ve davalarla yıldırma politikaları uygulanmak isteniyor.

Son yıllarda gazetecilere ve hatta sıradan yurttaşlara, Türkiye tarihinde görülmemiş sayıda hakaret davası açılıyor. Daha önce sadece Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile sınırlı olan hakaret davaları, son süreçte yakın çevresindekileri de kapsar hale geldi. Türkiye'de yaşayan halk, gazeteciler, siyasetçiler ne Cumhurbaşkanı'nı ne de yakın çevresindeki isimleri eleştiremiyor, haklarında yazı dahi yazamıyor. Örneğin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı'nın kaçak yapısını haberleştiren gazeteciye dava açılırken, habere de erişim engeli getiriliyor.

Yaptıkları haberler nedeniyle gazeteciler hakkında o kadar soruşturma ve yargı dosyası var ki; mahkeme salonları, hukukun tarafsızlığını yitirdiğinin belgesi niteliğinde. 72 gazeteci hala Türkiye'nin çeşitli cezaevlerinde, yaptıkları haberler nedeniyle özgürlüklerinden mahrum durumda.

Gerçeğe, bilgiye ulaşma konusunda halkın gözü ve kulağı olan basın, demokrasinin de vazgeçilmez bir unsuru. Ancak Türkiye'de basının bu rolünü oynadığını söylemek epey zor hale geldi. Toplumdaki siyasal

kamplaşma, gazeteciler içinde de etkili oldu. Kamunun çıkarını koruyan değil, iktidarın tetikçiliğini yapan, meslektaşlarını hedef gösteren sözde 'gazeteciler' çıktı ortaya. Sansür neredeyse her haberde eksiksiz uygulanırken, artan baskılar nedeniyle otosansür de gazetecilik mesleğini boğan bir unsur oldu.

Günümüzde iktidarın kontrolündeki gazetelerin, tek bir merkezden hazırlanıyormuşçasına aynı manşetlerle, hatta aynı başlıklarla çıkması olağan görülmeye başlandı.

Sektördeki sendikalaşma ve örgütlülüğün görece düşük olması, yaklaşık 25 bin kayıtlı çalışanın olduğu sektörde 10 bin işsizin olması, sigortasız, telifli, düşük ücretle çalışmanın dayatılması, ayrıca meslek örgütleri arasındaki bölünmüşlük de gazetecilik mesleğinin maruz kaldığı sorunları derinleştiren faktörler olarak öne çıkıyor.

Ancak bu olumsuz tabloyu değiştirme, gazeteciler içinde örgütlenme, sendikalaşma faaliyeti yürüterek, mesleğin tekrar hak ettiği saygıyı görmesi uğruna verilen mücadele de bir yandan sürüyor. Bu topraklarda gazetecilerin tam olarak susturulması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. 2. Abdülhamit Dönemi'ni ve baskılarını atlatan, o yasaklardan güçlenerek çıkan gazetecilerin bugünleri de atlatacağından şüphemiz yok.

Kürt sorununa dair

Yusuf Karataş

Kürt sorunu, Kürtlerin bir ulus olarak varlığının kabulü ve bu temelde ulusal-demokratik haklarının tanınması sorunudur. Cumhuriyet rejiminin Türk burjuvazisinin çıkarları temelinde bir 'ulus-devlet' olarak inşa edilmesi; Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana (Ekim 1923) Kürtlerin bir ulus olarak varlığının inkârına, onları Türkleştirmeye yönelik asimilasyon ve ulusal-demokratik mücadelelerinin baskı ve şiddet ile bastırılmasına dayalı politikanın temelini oluşturmaktadır. Bu politikanın en somut ifadelerinden biri de 1924 Anayasası'ndan bu yana "Türklük" üzerine kurulu vatandaşlık tanımının yapılması, "devlete vatandaşlık bağı ile bağlı bulunan herkesin Türk" olarak kabul edilmesidir.

Bugün Türkiye'de baskıcı-faşizan bir karakter taşıyan 'tek adam iktidarı'nın hem ülke içindeki baskı politikalarında hem de dış politikadaki yayılmacı emellerinde, Kürt sorunu önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Kürt sorununun çözümü, ülkede demokrasi ve bölgede (Ortadoğu) barış mücadelesiyle de iç içe geçmiş durumdadır.

Kürt Sorununun Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış

Bir yandan devletin dini (halifelik) yapısı ve öte yandan yaşadıkları bölgelerin kapitalistleşme sürecine daha geç girmesi nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk, Arap, Kürt gibi Müslüman halkların uluslaşma süreci, Avrupalı kapitalist ülkelerle ticari, siyasi ve kültürel ilişki içinde olan Hristiyan haklara göre daha geç gerçekleşmiştir. Bu temelde Yukarı Mezopotamya'nın yerleşik halklarından olan Kürtlerin uluslaşma süreci de ancak 19. yüzyılın sonlarında başlayabilmiş, uluslaşma sürecinin

önemli katalizörlerinden ve göstergelerinden biri olan ilk Kürtçe gazete (Kürdistan)1898'de çıkarılabilmiştir. 1900'lü yılların başından itibaren, ama özellikle 2. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Kürtlerin uluslaşma hareketinin sonucu olan birçok siyasi parti/örgüt ve dernek kurulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Türk burjuva hareketi olan İttihat ve Terakki'nin (Jön Türkler) iktidara gelmesi, Türk milliyetçiliğinin diğer uluslardan farklı olarak devletten ayrılmayı değil, devleti dönüştürmeyi amaçlayan bir hatta ilerlemesini sağladı. Ancak Osmanlı'nın Almanya ile aynı tarafta yer aldığı Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'nda yenilmesiyle yarım kalan bu dönüşüm, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet'in kurulmasıyla tamamlanmıştır.

Öte yandan Cumhuriyet'in ilanından sonra tekçi 'ulus-devlet' politikası benimsenmiş olsa da aslında 'Kurtuluş Savaşı' sürecinde (1919-1923) Kürtler, Türklerle birlikte iki kurucu unsurdan/ulustan biri olarak kabul edilmiş ve M. Kemal, Cumhuriyet'in kuruluşundan birkaç ay öncesine kadar Kürtlere özerklik verilmesinden söz etmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş anlaşması olarak anlam kazanan Lozan'a (23 Temmuz 1923) giderken İsmet İnönü, Türklerin ve Kürtlerin temsilcisi olarak gitmiş, ancak Türk burjuvazisinin egemenliği paylaşmak istememesi sonucu Cumhuriyet rejimi Ekim 1923'te bir ulus-devlet olarak kurulmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra görece zayıf ve parçalı olan Kürtlerin ulusal hak istemli kalkışmaları şiddetle bastırılmış, Takrir-i Sükûn Kanunu (huzurun sağlanması adı altında sıkıyönetim ilan edilip ve olağanüstü mahkemelerin kurulması kanunu) ile Kürtlerin topraklarından zorla göç ettirilip başka topraklara yerleştirilmesini sağlayan Mecburi İskân Kanunu ve Türkçe dışındaki dillerin yasaklanmasıyla baskı ve asimilasyon kalıcı hale getirilmiştir.

Toplumsal hareketlerin dünya ve Türkiye'de yükselişe geçtiği 1960'lı yıllarda, Kürt ulusal hareketi de yeniden canlanmaya başlamış ve bu hareket, 12 Eylül 1980 faşist darbesinin ardından silahlı bir harekete dönüşmüştür. Eski başbakan ve cumhurbaşkanlarından Süleyman Demirel'in 'son Kürt isyanı' olarak tanımladığı 1984'ten sonra ortaya çıkan silahlı Kürt muhalefetine karşı devletin tutumu, tıpkı Cumhuriyet'in ilk

yıllarında olduğu gibi, bu hareketi şiddet yöntemleriyle bastırmaya çalışmak olmuştur. Ancak baskı ve şiddet politikaları, Kürtlerin ulusal bilincini arttırıcı ve ulusal hareket etrafında birleşmesini hızlandırıcı bir rol oynadı. Çatışmaların şiddetlendiği 1990'lı yıllar boyunca devlet güçleri kontrgerilla (özel savaş) yöntemleriyle binlerce 'yargısız infaz' ve 'faili meçhul' cinayet işledi. Bu dönem boyunca Kürt hareketinin barışçıl çözüme uygun koşullar yaratmak amacıyla ilan ettiği 'ateşkesler' tek taraflı kaldı ve daha önemlisi ABD'nin bölgesel (Ortadoğu) hesaplarıyla bağlantılı olarak 1999 yılında yakalanıp Türkiye'ye getirilen PKK lideri Öcalan'ın da barışçıl çözüm için yaptığı çağrılar da yanıtsız bırakıldı.

Bu dönem boyunca ABD ve Avrupalı kapitalist devletlerin Türkiye ile ilişkilerinde Kürt sorunu, ABD için PKK ile mücadelenin bölgesel hesaplara bağlı olarak bir pazarlık konusu olarak kullanılması ve AB için de "demokratikleşme" konusunun "uyum süreci" için bir baskı aracı olarak kullanılması biçiminde gündeme geldi/getirildi.

AKP-Erdoğan döneminde Kürt sorunu

AKP, 2002 seçimlerini kazandığında Öcalan'ın 1999'da Türkiye'ye getirilmesi sonrasında PKK'nin 'tek taraflı ateşkes' ilan etmesi nedeniyle çatışmasızlık ortamı hakimdi. Ancak AKP-Erdoğan, bu koşulları sorunun demokratik-barışçıl çözümü için bir fırsat olarak kullanmak yerine, sorunu görmezden gelme tutumunu takınmıştı. Bu döneme, Rusya ziyareti sırasında Türkiyeli bir Kürt bir işçinin "Kürt sorununu ne yapacaksınız?" sorusuna Erdoğan'ın verdiği "düşünmezseniz Kürt sorunu yoktur" yanıtı damgasını vurmuştu. Ancak PKK'nin 5 yıl devam eden 'ateşkesi' 1 Haziran 2004'te sona erdirmesi sonrasında Erdoğan'ın sorunu görmeme/ düşünmeme şansı kalmamıştı.

ABD'nin 2003'te Irak müdahalesi sonrasında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kurulması, Kürt sorununun bölgesel (Ortadoğu) gelişmelerle iç içe geçmesi sürecini hızlandırıcı bir rol oynadı. Bu süreçte Türkiye topraklarının ABD'nin Irak müdahalesi için açılmasını amaçlayan 1 Mart 2003 tezkeresinin meclisten geçmemesi, ABD-Türkiye ilişkilerinin gerilmesine yol açsa da ABD, bölgedeki yeni durumda Türkiye

ve IKBY'ni kendi bölgesel çıkarları temelinde bir araya getirmeyi amaçlıyordu. Bu planın uygulanabilmesi için Kürt sorunu konusunda iki uçlu bir politika benimsenmişti. Bir yandan Türkiye ve IKBY arasındaki ilişki ve iş birliğinin geliştirilmesine bağlı olarak, Kürt sorununun çözümü yönünde beklenti yaratacak bir politika izlenecek, ama öte yandan da bu çözümde inisiyatifin devletin elinde olmasını sağlamak için hem PKK'nin ve hem de legal Kürt siyasetinin tasfiyesi yönünde adımlar atılacaktı. 'Açılım' adı verilen bu süreç, Türk istihbarat örgütü MİT ve PKK arasında Oslo'da yapılan gizli görüşmelerin 2011'den sonra iktidarın ortağı olan Gülen Cemaati tarafından deşifre edilmesine -ki, Gülenciler bunu MİT'i ele geçirmeye yönelik bir hamle olarak gerçekleştirmiştikadar sürmüştü.

AKP-Erdoğan iktidarının Suriye'ye müdahalesi ve Kürt sorunu bakımından ortaya çıkardığı sonuçlar

Bölgesel liderlik hevesiyle Libya'ya müdahale eden NATO kuvvetlerinin merkez komutanlığına ev sahipliği yapan AKP-Erdoğan iktidarı, 2011'de Suriye'ye müdahale politikasının öncülüğüne soyunarak, dün Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklarda yeniden söz sahibi olmayı, başka bir deyişle bölgedeki paylaşım mücadelesinde pay sahibi olmayı amaçlıyordu. 'Yeni Osmanlıcılık' olarak da adlandırılan bu politika, Şam'daki Emevi Camii'nde Cuma namazı kılmak gibi dini söylemlerle mezhepsel bir görünüm (İslamın bir kolu olan Alevilikten gelen Esad'a karşı, Sünni İslamcılık ve bunun bir biçimi olarak İhvancılık) kazandı. Bu politikanın bir sonucu olarak, dünyanın dört bir tarafından Suriye'ye gelen cihatçı militanlar, Suriye rejimine karşı savaşta öne çıkmaya başladılar.

Suriye'ye müdahale politikasının ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç da Suriye savaşının yarattığı dengelere bağlı olarak 2012 yazında Kürtlerin Suriye'nin kuzeyinde özerk kantonlar kurmaları oldu. Bu gelişmelere bağlı olarak 6 ayda Suriye yönetimini devirip Emevi Camii'nde namaz kılma hedefi gerçekleşmeyen Erdoğan yönetimi, ortaya çıkan yeni dengelere bağlı olarak 2013 Ocak ayından itibaren İmralı Ceza-

evi'nde tutulan Öcalan ile bir görüşme sürecini başlatmıştı.

Erdoğan iktidarının "çözüm süreci" adını verdiği süreçte iki temel hedefi vardı: Birincisi, başkanlık hedefini gerçekleştirmek için Kürt hareketini "bireysel haklar" kapsamında atılacak bazı adımlar üzerinden kendi politikalarına yedeklemek.

Ve ikincisi de Suriye'de Öcalan çizgisindeki Kürt hareketini, kendi desteklediği radikal İslamcı muhalif güçlerle yan yana getirerek Suriye yönetimini devirmek ve bölgesel liderlik hedefini gerçekleştirmek.

Ancak devletin Öcalan'la görüşme süreci, AKP-Erdoğan'ın beklentisinin tersi sonuçları doğurdu.

Bir yandan devlet tarafından muhatap alındığı bu çatışmasızlık ortamı, Kürt hareketinin meşruiyetinin kabul görmesinin ve demokratik alanda güçlenmesinin önünü açtı. Dolayısıyla Erdoğan'ın 'başkanlık' hedefinin aksine, Kürtlerin ülkedeki diğer demokrasi güçleriyle ittifak yaptığı 7 Haziran 2015 seçimlerinde dönemin HDP Eş Genel başkanı Selahattin Demirtaş'ın "seni başkan yaptırmayacağız" sloganında ifadesini bulan politik tutum, AKP'nin tek başına iktidar olma çoğunluğunu kaybetmesine yol açtı.

Öte yandan Suriye Kürtlerinin fiilen oluşturduğu 'özerk kantonlar'ı ortadan kaldırmak için desteklenen radikal İslamcı IŞİD'in Kobanê kantonuna yönelik kuşatması, Kürtlerin direnişi ve kendi bölgesel hesaplarına bağlı olarak "IŞİD ile mücadele" stratejisini benimseyen ABD'nin başını çektiği uluslararası koalisyonun IŞİD'e karşı Kürtlere destek vermesi sonucu yenilgiye uğratıldı.

Öcalan ile görüşme sürecine bağlı iki temel hedefi de gerçekleşmeyen Erdoğan, görüşme sürecini sonlandırarak yeniden çatışmalı sürece geçilmesinin önünü açtı.

Bu dönemde PKK'nin "özerkliği fiilen gerçekleştirmek" için "şehir savaşları" adı verilen bir strateji uygulayarak çatışmaları şehirlere taşıması, Erdoğan iktidarının işini kolaylaştırıp demokratik/legal Kürt hareketini tasfiyesi için adımlar atmasının önünü açtı. Kürt belediyelere 'kayyumlar' atandı. Aralarında parti genel başkanları, milletvekilleri ve belediye başkanlarının yer aldığı binlerce Kürt siyasetçi tutuklandı.

Bu dönemde "şehir savaşları"nın gözler önüne serdiği bir diğer önemli gerçek ise, AB'nin "demokrasi kriterleri"nin nasıl politik hesaplara bağlı olarak değiştiği ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) "insan yaşamı ve temel hak ve hürriyetleri savunma" ilkelerini nasıl iki yüzlüce uyguladığı oldu. Politik hesaplara bağlı olarak işine geldiğinde Türkiye yönetimine "demokratikleşme" baskısı uygulayan AB; özellikle Almanya Başbakanı Merkel'in Erdoğan'la mülteciler konusunda yaptığı pazarlıklar ve Erdoğan iktidarının mülteci konusunu bir siyasi koz olarak kullanmasının bir sonucu olarak, bu dönem boyunca Türkiye yönetiminin sivillere yönelik hak ihlalleri ve çocuk-yaşlı yüzlerce sivilin katledilmesi karşısında "üç maymunu" oynadı, göz ardı edilemeyecek hallerde ise 'derin kaygılarını' ifade etmekle yetindi. Daha dramatik olanı, AİHM'ye bodrumlara sıkışan sivillerin kurtarılması için yapılan başvurular, çeşitli biçimlerde geçiştirildi ve aslında binlerce sivilin katledilmesine suç ortaklığı yapıldı.

2002'den 2003'e kadar AKP-Erdoğan ile iktidarı paylaşan Gülencilerin (bunlar daha sonra Fethullahçı Terör Örgütü-FETÖ olarak adlandırıldı) 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi, Erdoğan'ın uzunca bir zamandır istediği koşulları yaratarak, OHAL (Olağanüstü Hal) ilan edip başkanlık rejimine fiilen geçmesinin önünü açtı. Darbecilerle (FETÖ) mücadele adı altında ilan edilen OHAL; iktidarın, başta Kürt hareketi olmak üzere bütün muhalefete yönelik kapsamlı bir saldırı politikası yürütmesinin dayanağı haline getirildi.

Erdoğan yönetimi, bir yanda Suriye'de Kürtlerle iş birliği yapan ABD ve diğer yanda Suriye yönetimini destekleyen Rusya arasındaki çelişkiden yararlanarak ve bu temelde Rusya ile anlaşarak, görünüşte IŞİD'e ama gerçekte Suriye Kürtlerine karşı 'Fırat Kalkanı' adı verilen bir operasyon başlattı. Suriye Kürtlerine yönelik bu operasyonlar daha sonra, Afrin'e yönelik 'Zeytin Dalı' ve Fırat'ın doğusuna yönelik 'Barış Pınarı' operasyonlarıyla devam etti.

Ülke içinde her türlü demokratik hakkı rafa kaldıran OHAL ve sınırların ötesinde Kürtlere yönelik operasyonlar, aşırı sağcı-milliyetçi MHP'nin Erdoğan'a başkanlık rejimi için destek vermesinin ve bu temelde Erdoğan'ın AKP'si ve MHP arasında faşist 'Cumhur İttifakı'nın

kurulmasının önünü açtı. 2017'deki Anayasa Referandumu ve 2018'deki genel seçimler sonrasında başkanlık adı altında baskıcı, anti-demokratik 'tek adam rejimi' anayasal bir çerçeveye kavuşturuldu.

Bugün faşist Cumhur İttifakı, ülkede faşist bir rejimin inşası için dışarıda yayılmacı-savaşçı politikalara ve ülke içinde de Kürt siyasetinin tasfiye edilmesinin de parçası olduğu her türlü demokratik hakkın tasfiyesine dayalı topyekûn saldırı politikasını sürdürüyor.

Güncel durum ve Kürt sorununun çözümü konusunda çözüm önerileri

Kürt sorununda ülke içinde uyguladığı baskının ve Kürt siyasetinin tasfiye politikasının bir devamı olarak Erdoğan iktidarı, Kürtlerin sınırların ötesindeki kazanımlarını da bir tehdit olarak görüyor ve bu kazanımları ortadan kaldırmaya yönelik müdahaleler peşinde koşuyor. Bu temelde kendi bölgesel çıkarları için Kürtlerle iş birliği yapan ABD ve Kürtlerin ABD ile ilişki ve iş birliğini ortadan kaldırmak için, Suriye Kürtleri ile Suriye yönetimi arasında siyasi bir çözüm sürecini zorlayan Rusya arasındaki çelişkiyi kullanarak çeşitli müdahaleler de gerçekleştirdi. Ancak ister Suriye ve ister Irak sınırları içinde gerçekleştirilen müdahaleler ve yapılan operasyonlar; sorunun daha geniş bir alana yayılmasından, Türkiye'nin daha fazla muhatapla karşı karşıya kalmasından, daha çok aktörün bu sorunu kendi çıkarları için kullanmaya çalışmasından ve dolayısıyla çözümsüzlüğün derinleştirmesinden başka bir sonuç doğurmuyor.

Sonuç olarak ortadaki tablo, başta da işaret ettiğimiz gibi Kürt sorununun çözümünü içeride tek adam rejimi ve faşizan politikalarına karşı demokrasi ve dışarıda yayılmacı-savaşçı politikalara karşı barış mücadelesini büyütmekten geçiyor.

Bu temelde Kürt sorununda demokratik-barışçıl çözüm için:

- Sınırların ötesindeki müdahale politikası son bulmalı ve Suriye ile Irak'a yapılan operasyonlar sonucu bu ülke topraklarına yerleştirilen askerler geri çekilmelidir.

- Bu politikanın bir aracı olarak kullanılan ve bütün dünya hakları için bir tehdit olan Cihatçı militanlarla iş birliği sona erdirilmeli ve bu cihatçı militanlar silahsızlandırılıp yargılanmalıdır.
- Kürt siyasetine yönelik baskı ve tasfiye politikaları son bulmalı ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözümü için yeni bir diyalog/müzakere süreci başlatılmalıdır.
- Anadilde eğitimin önündeki engeller kaldırılmalıdır.
- Çatışmalı süreçte evlerini terk etmek zorunda bırakılan, mağdur edilen vatandaşların zararları karşılanmalı ve isteyenlerin geri dönüş koşulları yaratılmalıdır.
- Nasıl bir statü altında yaşayacaklarıyla ilgili karar, yapılacak bir referandum ile Kürtlere bırakılmalıdır.
- Bütün toplum kesimlerinin katılımıyla yapılacak demokratik bir anayasa ile bütün demokratik hak ve özgürlükler güvence altına alınmalıdır.

Göçün genel tablosu

Ercüment Akdeniz

Türkiye'de bugün resmi rakamlar 3,6 milyon civarında Suriyeli mültecinin yaşadığını söylüyor. Kayıt dışı olanlarla birlikte bu rakam 4 milyon civarında. Diğer ülkelerden gelen göçmen ve mültecilerin sayısı ise en az 1 milyon civarında.

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne "coğrafi çekince" koyduğu için, doğudan gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul etmiyor. Türkiye'de bulunan Suriyeliler "Geçici koruma" kapsamında yetersiz bir statüye sahip. Bu durum geçicilik halinin kalıcı olmasına neden oldu. BM de Türkiye sahasından çekilerek bütün yetkiyi İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bıraktı. Dolayısıyla iltica kabul süreci hepten zora girdi. Dünyanın gelişmiş ülkeleri ile birlikte AB ne yazık ki Türkiye'yi bir göçmen deposu olarak görüyor ve fon yardımlarıyla bu stratejisini "sürdürülebilir" kılmak istiyor. Oysa bu durum hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne hem de ulus arası hukuka aykırı. AB ile Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması da mültecilerin sığınma ve iltica hakkının ilgası anlamına geliyor.

Göçmen emeği sömürüsü ve iş cinayetleri

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin yayınladığı düzenli raporlara göre, Türkiye'deki toplam mülteci ölümleri içinde mülteci ve göçmen işçi ölümleri istikrarlı biçimde artış gösteriyor. Çünkü patronlar, kayıt dışı göçmen emeğini sömürerek hızla zenginleşmenin yolunu buldu.

2011 Suriye savaşının başlamasından bu yana 500'ün üzerinde mülteci işçi iş cinayetlerinin kurbanı oldu. Adana ve Urfa'da hayatını kay-

beden Suriyeli işçiler fabrika ya da şantiye dışına atıldılar! Amaç patronların ceza yememesiydi.

Bugün Türkiye'de 1,4 milyon mülteci işçinin ezici çoğunluğu sigortasız biçimde çalışıyor. Yabancılar için Çalışma Kanunu ise bütün yetkiyi işverenlere tanıdığı için, işçiler sigortalı olamıyor. Ayrıca tarım işçisi göçmen emekçilerin muafiyet belgesi ile kayıt dışı çalışmasının önü de bu kanunla açıldı. AB genel olarak bu vahşi emek sömürüsüne sessiz. Oysa merdiven altı atölyelerde çalıştırılan mülteci çocuk işçiler AB menşeili markaları ürünlere etiket olarak dikiyorlar! Bunu doğrudan AB bünyesindeki şirketler yapmasa da aradaki fason iş takipçileri bu trafiğin gerçekleşmesini sağlıyor.

Pandemide mülteciler

BM ve Türkiye devletinden, mültecilerin pandemi koşullarında nasıl etkilendiklerine dair dişe dokunur bir açıklama olmadı, veriler paylaşılmadı. Pandeminin görünmeyenleri olarak mülteciler merkez medya tarafından da pek gündem yapılmadı.

Mülteciler 14 gün karantinada kalarak iş kaybetme ve ülkelerine geri gönderilme korkusuyla hastanelere gidemedi. Göçmenler "Koronadan ölmekle açlıktan ölmek" arasında bir tercihe zorlandılar. Ev ve atölye arasına sıkışmış kaçak bir hayata mahkûm edildiler. Sofralarındaki öğün sayısı düştü. Hijyen malzemelerine erişemediler. Bebekler için süt ve bez bulunmaz hale geldi. Korona günlerini borçlanarak atlatmaya çalıştılar.

Türkiye'de 5 milyon mülteci ve göçmen açlık tehlikesi yaşarken, 1,4 milyon göçmen/mülteci işçi işsizlik ödeneği ve sosyal güvenceden mahrum kaldı. Çünkü bu işçilerin yüzde 99'u sigortasızdı. Sokak denetimlerine takılmamak için polisten kaçan işçilerden Ali El Hemdan polis kurşunuyla can verdi. Göçmen emeği transferiyle AB'nin Bangladeş'i ya da Çin'i haline gelen Türkiye'de, koronavirüs salgını boyunca göçmenler hepten görünmez hale geldi.

Pazarkule olayları

Şubat 2020'de Suriye'de TSK birliklerine yapılan saldırıda 33 asker ha-

yatını kaybetti. Hemen akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan AB-Türkiye sınır kapılarını kastederek, "Kapıları açtık, bundan sonraki süreçte de kapatmayacağız" dedi. Bu beyan, Türkiye'de bulunan binlerce mülteci ve göçmenin Edirne'ye hareket etmesini beraberinde getirdi.

Avrupa yoluna düşen göçmenler sınır kapısına yöneldiler. Piyasada bolca göçmen taciri görülmeye başlandı. İşlerini bırakan, evlerindeki eşyaları satan insanlar göçmen tacirlerinin ağına düştüler. Hedeflerinde Pazarkule sınır kapısı vardı. Ama o kapı açılmadı, hiçbir zaman da mültecilere açık olmayacaktı!

Sınırın açılmayacağı bilindiği halde bu insanların neden oraya sürüklendiği sorusu, merkez medyanın gündeminde olmadı. Halbuki aynı "umutlar" AB ile bir pazarlık konusu olarak 2015 yılında gündeme getirilmiş ve kapılar yine açılmamıştı. Bu dersten tecrübe kazanmış Suriyeli mülteciler 2020'de sınır kapısına gelmediler. Gelenler daha çok Afganistan, Pakistan, Bangladeş, ırak ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerdi.

Pandemide risk altına sokulan, Yunanistan kolluk kuvvetleri tarafından şiddete maruz kalan mültecilerden Suriyeli Nader Almonla Meriç nehrinde kayboldu! Tampon bölgede, umutları çalınmış halde geldiği şehirlere dönen ya da Geri Gönderme Merkezlerine götürülen göçmenler ise, 14 günlük karantina sonrası bırakıldıkları otogarlarda sahipsiz kaldılar. Onların Türkiye ile AB arasında bir "pazarlık enstrümanı olması" devletler tarafından geçici olarak askıya alınmıştı. Mülteciler üzerinden Pazarkule'de ve Ege Denizi'nde yaşanan "muharebe" görüntülerine bir süreliğine ara verilmiş oldu.

Yeni ölüm rotası: Van Gölü

Salgın günlerinde sınırdaki göçmen geçişleri azaldı. Salgına karşı tedbirlerin gevşetilmesiyle birlikte sınırdaki geçişler yeniden çoğaldı. Dünyanın üçüncü büyük duvarı, Türkiye hududunda. Bu nedenle geçişleri Van-İran sınırına kaydı. Kışın donarak, yazın Van Gölü'nü geçerken boğularak ölen mülteciler daha fazla haber konusu olmaya başladı.

27 Haziran'da Van Gölü'nde batan tekneden 61 mülteci cesedi çıkarıldı. Ölü sayısının daha fazla olduğu tahmin ediliyor. Van Barosu Göç

ve İltica Komisyonu bir rapor yayınlandı. Raporda kaçakçıların Van'a nasıl çöreklendiği anlatıldı, sınırdaki kamu görevlilerinin mal beyanında bulunması istendi. UNHCR'nin Van Ofisi'ni kapatması ve iltica politikalarındaki gerilemenin de facialaların önünü çatığı vurgulandı. Bugün Van'daki mülteci ölümleri ne yazık ki Ege ve Akdeniz'de gerçekleşen facialar kadar yer bulamıyor.

Ayrımcılık, ıkçılık, şiddet

Türkiye, mültecilere yönelik şiddet ve linç olaylarıyla da gündemde. Art arda başlıca büyük 3 linç dalgası yaşandı. Bunlardan ikisi 2014 ve 2016 yıllarında ve daha çok toplu linç girişimleri olarak ortaya çıktı. 2016'daki saldırı furyası, hükümet sözcüleri tarafından Suriyelilere vatandaşlık verileceğinin açıklanmasıyla başlamıştı. 2019 ve 2020 itibariyle yeni bir şiddet dalgası söz konusu.

Son bir ayın şiddet eylemleri de bu bakımdan çarpıcı:

15 Temmuz 2020: Bursa'da yufka tezgahında çalışan Suriyeli Hamza Acan (17), karşı tezgahta Suriyeli bir kadınla çıkan tartışma yüzünden tercüman olarak çağrıldı. Pazarcıları kadına hakaret etmemeleri için uyarınca canından oldu. Tutuklanan 4 kardeşten sadece biri reşitti.

26 Temmuz 2020: Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde Yabancı Öğrenciler Sınavı'na hazırlanan 5 Suriyeli genç, kurs çıkışında saldırıya uğradı. Saldırgan grup "Ya bu ülkeden gideceksiniz ya da sizi öldüreceğiz" diye bağırdı. Linç edilen Enes Hassani (17) beyin kanaması geçirdi, tedavisi sürüyor.

26 Temmuz 2020: İstanbul Küçükçekmece'de, inşaat ve dekorasyon işçisi Suriyeli mülteci Muhammed Saeed (19) tanımadığı bir grubun saldırısına uğradı. Bacağında derin kesik oluştu. Eli bıçaklı şahıs "Önüme çıkan her Suriyeliyi öldüreceğim" diye bağırdı.

11 Ağustos 2020: Mardin Dargeçit'te Suriyeli işçi Muayyıd El Mılhım (24) parke döşerken pompalı tüfekle öldürüldü. Sebep, A.B. isimli şahsın kendi evine parke taşı döşetmek istemesi ve Muayyıd'ın o an müsait olmamasıydı.

16 Ağustos 2020: İstanbul-Zeytinburnu sahiline dinlenmek üzere giden 6 Suriyeli işçi, sarhoş olduğu iddia edilen biri tarafından kurşunlandı. Saldırgan kişi, evinin balkonundan Suriyelilere küfürler etti. Kurşunlardan ikisi ütü işçisi Abdulkadir Davud'a (21) isabet etti. Abdulkadir olay yerinde can verdi.

23 Ağustos 2020: Adana'da, sokakta tartıştığı kişi tarafından pompalı tüfekle kovalanan Suriyeli mülteci Selahattin Elhasan Elcunid (27) vuruldu ve hayatını kaybetti.

Siyaset ve medyadaki göçmen karşıtı nefret dili, bu saldırıların meydana gelmesinde önemli bir faktör. KONDA ve İstanpol Araştırma şirketlerinin yayınladıkları raporlara göre, mültecilerle ilgili endişe yerini hızla nefret ve şiddete bırakıyor. Ekonomik kriz ve pandemi ile büyüyen işsizlik ve yoksullaşma da bu durumun sosyo-ekonomik nedenleri arasında.

Yakın gelecek

Türkiye'de her gün 400 mülteci bebek doğuyor. Şu ana kadar Türkiye'de doğan mülteci çocukların sayısı 500 bini aştı. Dolayısıyla Suriyeli yaşlı kuşak dönmek istese de yeni jenerasyon için bu pek gerçekçi değil. Ayrıca ekonomik zorunluluklar da birçok aileyi Türkiye'de yaşamaya zorluyor. Elbette her şeye karşın geri dönmek isteyen bir nüfus da söz konusu. Ama hemen herkes önce barış ve güvenli geri dönüş koşullarının oluşmasını bekliyor. Gerek Türkiye gerek AB gerekse BM tarafından meseleye "geçici bir sorun" olarak bakılması kalıcı çözümleri ertelerken, toplumsal kutuplaşma, yabancı düşmanlığı ve toplumsal travmaların önünü açıyor.

Türkiye ekonomisi: bol açmazlar, ağır sosyal sorunlar

Bülent Falakaoğlu

Türkiye ekonomisi 2020 yılına iyimser tahminler eşliğinde giriş yapmıştı. 2018-19 krizinin geride kalması, teknik olarak ekonominin 2020'de pozitif büyümesi bekleniyordu. Türkiye sermayedarlarının da uluslararası kuruluşların[1] da beklentisi bu yöndeydi. Nitekim bu yılın ilk çeyreğinde, niteliği bir yana[2], Türkiye gayri safi yurtiçi milli hasılası (GSYH) yüzde 4,5 oranında büyüme kaydetmişti. Lakin daha 'kriz bitti' denilmeden gelen pandemi döneminde, yeni bir çöküş yaşandı. Resmi hesaplamaya göre ikinci çeyrekte ekonomi yüzde 9,91 küçüldü[3]. Ki bu rakam, sanayi ve hizmet sektöründeki yüksek daralmayı yansıtmadığı gerekçesiyle gerçekçi bulunmasa da Türkiye ekonomisinde çeyreklik dönemler için hesaplanan en yüksek ikinci küçülme oldu.

Hemen belirtmek gerekir ki; pandemi nedeniyle yüksek düzeyli bir ekonomik daralma, beklenen bir durumdu. Ancak ekonomideki sert küçülmeyi sadece pandemiye bağlamak çok yanıltıcı olur. Bu gerçeği görmek

[1] https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019

[2] Sabit sermaye yatırımlarının yüzde 1,4 oranında gerilediği; kredilerle sağlanan özel tüketim ve kamu tüketimi harcamalarıyla sağlanan büyüme rakamı, 'sürdürülemez' eleştirilerine maruz kalmıştı.

[3] Ekonominin "mahvolduğu" dönem olarak bilinen 2001 krizinin son çeyreğindeki yüzde 9,88'lik küçülmenin bile üzerinde.

için, pandemi öncesindeki duruma biraz göz atmak bile yeterli! Pandemi öncesi hem toplumsal veriler hem de ekonomik göstergeler Türkiye kapitalizminin trajedisini, ağır sorunlarının varlığını ortaya koyuyordu.

Pandemi etkisini göstermeden, yani bazı sektörler ekonomik faaliyetlerini sonlandırmadan ya da faaliyetlerini kısıtlamadan önce, Şubat 2020'de çalışabileceklerin yarısı çeşitli nedenlerle emek piyasası dışına düşmüştü. Ağustos 2018'den Şubat 2020'ye işgücüne dahil olmayan nüfus yaklaşık 3,5 milyon artış gösterdi. Çalışabilir nüfus içinde çalışmayanların oranı yüzde 45 seviyesinden yüzde 50'ye çıktı. Yüksek bir artık nüfus oluştu. Pandemi sonrasında artık nüfus daha da çoğaldı. Bilhassa kadınlar ile gençlerin ağır işsizlik pençesinde oldukları bir tablo ortayı çıktı. Var olan yoksulluk, gelir eşitsizliği gibi sorunlar daha da derinleşti.

Pandemi öncesi ekonomik göstergelere göre Türkiye ekonomisi, dünyanın en kırılgan ekonomileri arasında yer alıyordu. Altdaki tabloda görüleceği üzere milli gelirine oranla dış borçları en yüksek olan ülkelerden biri Türkiye'ydi; buna karşın milli gelirine oranla döviz rezervleri en düşük ülkelerden birisi de... Merkez Bankası'nda döviz borçlarını karşılayacak rezervi olmayan Türkiye kısa vadeli borçların rezervlere oranında dünya lideriydi. Söz konusu tablo (s. 54), Türkiye'nin 'en kırılgan' 5 ülke içiresinde gösterilmesine ve kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin notunu 'yatırım yapılamaz' ülke seviyesine indirmesine yol açtı.

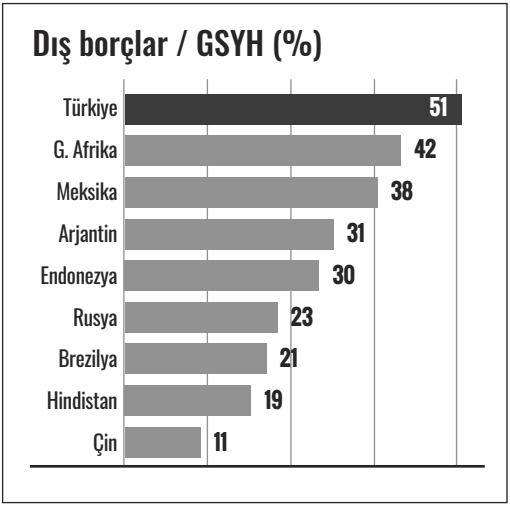

Pandemiye, bir yıl içinde ödenmesi gereken 170 milyar dolardan fazla döviz borcuyla giren ve bunu karşılayacak rezervi

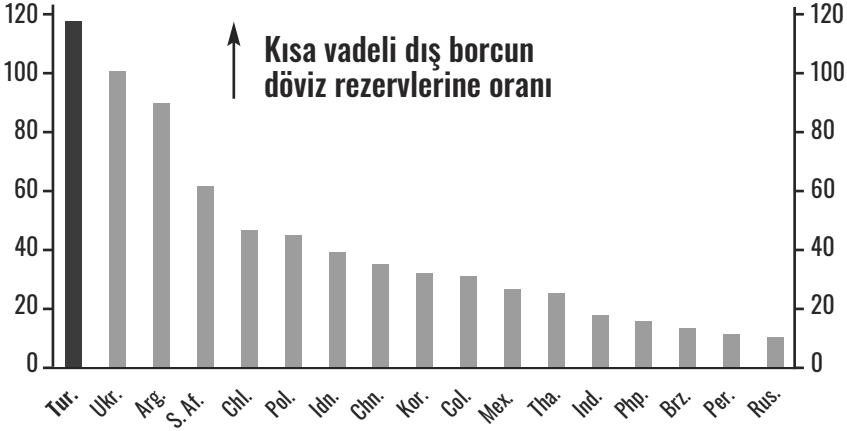

olmayan Türkiye ekonomisi için önemli sorunlarından biri de özel sektör borçluluğuydu. 'Gelişen ülkeler' liginde özel sektörü en borçlu ülkeler listesinde Türkiye ilk üç sırayı Hong Kong ve Çin ile birlikte paylaşıyordu. Üstelik borcun 80 milyar dolar gibi önemli kısmının reel sektör şirketlerine ait olması, kurdaki oynaklığın reel sektörü vurması gibi büyük risk barındırıyordu. Türkiye'nin risk priminin yüksek olması, uluslararası piyasalardan borçlanmak için Amerikan tahvillerinden 10 puan fazla, tefeci faizi ödemek zorunda kalması sorunu daha da ağırlaştırıyordu.

Mücadele yöntemlerinin '1929 krizine benzer büyüklükte bir ekonomik sonuç doğuracağı' yorumlarına neden olan salgına kırılganlıklarla yakalanan Türkiye ekonomi yönetimi şu uygulamaları hayata geçirdi:

- Ekonomiyi tüketimle canlandırmak için ucuz kredi imkanı sağlandı.[4]
- Şirketlere teşvik verildi.[5]
- Kaynak yaratmak için borçlanıldı, bütçe açığı verildi, sürekli para basıldı.[6]

[4] Hükümet zoruyla negatif faiz uygulandı. Kamu bankaları aracılığıyla taşıt, ihtiyaç, konut ve ticari kredi faizleri sürekli düşürülerek, tüketim odaklı bir ekonomik yapı oluşturuldu.

[5] Vergi borçlarını ötelemekten çalışanlarının ücretlerini İşsizlik Fonu'ndan ödemeye uzanan, şirketlerin mali yükünü azaltan teşvik paketleri hazırlandı.

[6] 2018 yılının ilk yedi ayında 30 milyar TL olan Hazine'nin net borçlanması bu yılının ilk yedi ayında 211 milyar TL'ye çıktı. Bir seferlik gelirler dışarıda bırakıldığında bütçe 2020 yılı ilk yedi ayında 133

- Yeni ithal ikameci önlem ve söylemler oluşturuldu: Döviz kıtlığından kaynaklanan sorunları aşmak üzere ithalatın zorlaştırılması, döviz alım satımının kısıtlanması, kısmi sermaye kontrolleri hayata geçirildi.[7]
- Emek üzerindeki otoriterlik artırıldı: Örgütsüz, ucuz emek sömürüsüne yönelik emek üzerindeki otoriterlik daha da artırıldı. En açık göstergesi; Türkiye'deki geniş emekçi kesimlerin koronavirüsü salgınına karşı alınan önlemlerden muaf tutulması oldu.

Krizden çıkış için hayata geçirilen uygulamalar, Haziran'da pandemi önlemlerinin gevşetilmesi ile ekonomide bir canlanma yarattı. Mayıs-Ağustos toparlanması pandemi öncesinin yüzde 75'ine ulaştı. Eylül'le birlikteyse toparlanma hız kesti, uygulamaların şu yan etkileri öne çıktı:

1. Ucuz kredilere dayalı artan tüketim azalmaya, otomotiv, inşaat satışları gerilemeye başladı. 2- Adeta 'zor' ile düşürülen faizler yükseldi.
3. Borçluluk tavan yaptı. Ülke ekonomisine ağır darbe vuran krizin yaşandığı 2002 yılında kamu ve özel iç ve dış borçlar toplamı 364,5 milyar lira ile GSYH değerine eşit sayılacak düzeydeydi. Bugün ise özel ve kamu kesiminin iç ve dış borçlarının toplamı 6 trilyon 815 milyar lira ile GSYH'nin yüzde 152,1'ine karşılık gelmekte.
4. Sürekli para basılarak, borçlanarak, kredi verilerek kaynak yaratılması ters tepti. Parasal genişleme, ekonomi yeterince canlı olmadığı için yatırımlar yerine dövize yöneldi. Kur artışını tetikledi. Tüketim ve kur artışı da enflasyonu tırmandırdı.
5. Bütçe açığının yanı sıra yüksek cari açık verildi. Kuru kontrol edebilmek için Merkez Bankası'nın rezervleri eritildi. Hem cari açık hem rezerv eksilmesi hem de bütçe açığı; üçü bir arada yaşanır oldu, ekonominin kırılganlığı iyice arttı.
6. Bütün kalkınmacı iddialara rağmen üretimde dışa bağımlılık arttı. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 75'e geriledi. İthalatın yüzde 73,8'inin

milyar TL açık verdi. Yoğun para basılması sonucu emisyonun hacmi baş döndüren bir hızla arttı. 31 Ocak itibarıyla tedavülde 155 milyar lira bulunurken bu rakam Temmuz sonunda yüzde 65 artarak 240 milyar TL'ye çıktı.

[7] Bu uygulamalara, yoğun teknoloji kullanan bir sınai sektörün inşası, yerli üretimi teşvik gibi vaatlerle korumacı-kalkınmacı bir propaganda eşlik etti.

ara malı olması ortada, bir kalkınma programı olmaksızın sadece sermayeye cömert destekler sunulduğu gerçeğini göz önüne serdi.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; AKP hükümetinin büyüme modeli de ekonomik sorunları derinleştirici bir işlev görüyor. Türkiye'de 2010'lı yıllar boyunca inşaata dayalı (mega projeler, altyapı ve konut vb.) yatırım ve büyüme stratejisi ortaya konuldu. Öyle ki, 2018 ekonomik krizine kadar son yedi yıl içerisinde, milli gelirdeki artışın üçte biri inşaattan sağlandı.[8] AKP iktidarının rant yaratma, çevresindeki sermaye guruplarına kaynak aktarma, inşaatın birçok sektörü harekete geçirici etkisi, istihdam ve yan sanayinin ayakta tutulması gibi etkenlerle hayata geçirdiği model, bir dönem sonra iktidarı adeta inşaata bağımlı hale getirdi. Ve o bağımlılık ekonomiyi kemirir hale geldi. Şöyle ki; Türkiye ekonomisindeki her bir dolarlık milli gelir artışına karşılık, yaklaşık iki dolarlık dış borç artışı yaşandı. Bunun da üçte biri üretken olmayan bir sektör olan inşaata gitti.[9]

Kamu-özel iş birliği adı altında yüksek gelir garantisiyle yaptırılan yatırımlar da bir yandan merkezi bütçeyi eriten, diğer yandan geleceği ipotek altına alan projelere dönüştü. Bu projelere 153,8 milyar dolarlık bir taahhüt söz konusu.[10] Üstelik yenileri de ekleniyor. 2019 yılında 673 milyar vergi geliri elde eden iktidar, bunun 20 milyar lirasını garanti verdiği projelere aktardı. Ancak kur kaynaklı fiyat artışı ve talep düşüşü nedeniyle bu yıl ödenmesi gereken rakam iki-üç katına çıkmış durumda. Önümüzdeki birkaç yıl boyunca toplam vergi gelirlerinin on beşte birinin söz konusu ödemelere gideceğini söylemek mümkün.

---

[8] Söz konusu dönemde ekonomik büyüklük 772 milyar dolardan 851 milyara yükseldi (Toplam artış 78,6 milyar dolarlık). İnşaat sektörünün yarattığı katma değer 73,2 milyara ulaştı (Birikimli artış 26,1 milyar dolar).

[9] Yukarıda milli gelirde 78,6 milyar dolarlık artıştan bahsedildiği dönemde, dış borçtaki artış bunun neredeyse iki katı, 146 milyar dolar oldu.

[10] Toplamda şehir hastaneleri için 81,2 milyar, çeşitli ulaştırma projeleri için 37,4 milyar, Akkuyu Nükleer Santrali'ne 35,2 milyar dolarlık gelir gelir garantisi verilmiş durumda.

Krizi derinleştirici etkisine rağmen iktidarın sektöre bağımlılığı, her teşvik paketinde 'inşaata destek' maddesinin eklenmesini beraberinde getiriyor. Fakat kriz dönemlerinde, inşaat da dahil, sermaye gruplarına desteğin artmasını, kamunun hızlı borçlanmasını ve devlet bankaları sayesinde hızlı kredi genişlemesini içeren 'çözüm paketleri', her seferinde aynı sonuçlara yol açıyor. Geçici bir ferahlama ve sorunun ertelenmesini büyük bir çöküş takip ediyor. Türk lirasının değer kaybetmesini geciktirmeye yönelik hamleler de her seferinde faizin artması ile sonuçlanıyor. Ekonomiyi canlandırmak uğruna arka arkaya açıklanan paketler, geleceğin tüketimini öne çekiyor, geleceğin gelirlerini ipotek altına alıyor. Geleceğe kriz biriktiriyor.

Türkiye ekonomisi bir süredir yaşadığı 'yükleri ileriye öteleme', başka bir deyişle 'pislikleri halının altına süpürme' döneminde sona yaklaştı. Hükümet kredi genişlemesini frenleyecek uygulamalara geçmeye mecbur kaldı. Taksit sayısı azaltılıyor, faizler yükseltiliyor vs. Krediler durunca halının altına süpürülen sorunlar iyice can yakmaya başlayacak.

Üstelik reel sektörü de sıkıntılı bir süreç bekliyor. Pandeminin ilk dalgasının başladığı Mart ayında ötelenen vergilerin ödeme vakti geldi ve Ekim'de zaten yapılacak ödemeler ile birleşti. 2018 krizinde teşvik niyetine '2 yıl ödemesiz' verilen kredilerde de ödemesiz dönem sona erdi. Şimdi yeniden öteleme talepleri gündemde. Kısmen ya da toptan yapılacak ötelemeler nedeniyle şu sorunlar kaçınılmaz gözüküyor: "2020 bütçe açığının iyice büyümesi; buna bağlı olarak son çeyrekte kamu borçlanmasının daha da artırılması; bunun da faiz düzeyini yükseltmesi". Ayrıca belirtmek gerekir ki; Türkiye'nin 2020 çöküşüne karşı verdiği tepkiler mali dengeleri daha da bozarak, mali bir krizin unsurlarını geliştirmiş durumda.

Toplumsal riskler ve sorunlar daha da büyümüş durumda. İşsizlik; zayıf ekonomik performanstan bağımsız kalıcı bir hal aldı. 2015'ten beri işsizlik oranı kronik yükselişte. 2010'larda yerleştiği yüzde 10-11 bandından (Pandemi süreci dışında) yüzde 13-14 aralığına çıkmış durumda. İş bulma ümidi olmayanlar, mevsimlik çalışanlar, zamana bağlı eksik istihdam edilenler dahil edilerek hesaplanan geniş tanımlı işsizlik

oranı çok daha yüksek. Türkiye genç işsizlikte (Yüzde 25'lik oranı ile) dünyada en kötü beş ülkeden biri.[11]

Yoksulluk ağırlaşıyor, borç ve yoksulluk kaynaklı intiharların sayısı artıyor. Gelir eşitsizliği derinleşiyor; büyümenin yüksek olduğu yıllarda dahi gelir dağılımında düzelme yaşanmıyor. Evlenme ve çocuk sayısı düşüyor. Bir numaralı sebebi ekonomik sıkıntı! Şimdi toplumun üzerindeki yükler daha da ağırlaştırılıyor. Dövize müdahale edilerek aşırı döviz borçlusu şirketlere kriz ortamında bir süreliğine istikrar sunulurken de; Türkiye'nin döviz borcu kaynaklı risklerinin bir bölümü kamuya geçirilirken de; riskler toplumsallaştırılıyor.

Türkiye ekonomisinin krizlerini kapitalist işleyişin kaçınılmaz yasalarının yanı sıra iki unsur daha tetikliyor. Birincisi, hiç azaltamadığı sanayi, pazar ve finansal açıdan dışa bağımlılık. İkincisi ise iktidarın uyguladığı (sürekli savaş ve gerilim politikasını da içeren) icraatlar. Türkiye'deki ekonomik modele ve kriz yönetimine dair sorunlar nedeniyle daha uzun süreli ve derinleşen bir kriz ya da kısa toparlanma evrelerini takip eden mükerrer çöküşler hep olasılıklar arasında. Türkiye'nin uzun süredir yaşadığı 'coşku-çöküş, coşku-çöküş' içeren çok maliyetli döngüsü sürecek gözüküyor!

[11] Pandemi sürecinde çok daha yükselen genç işsizlik rakamı, resmi rakamlara göre son 5 yıldır yüzde 21 ile 29 arasında gidip geliyor. Yazıda ortalaması alınarak yüzde 25 rakamı verilmiştir.

Türkiye'de sendikal ve işçi hareketinin durumu

Seyit Aslan

Türkiye sendikal hareketi dönemsel olarak son yirmi yılın en "zayıf" sürecini yaşamaktadır. Bunun temel faktörlerinden birisi, 1990'lı yıllarda başlayan özelleştirme ve taşeronlaştırma sürecidir. Kamuda üretim yapan işletmelerin çoğu özel sektöre veya uluslararası tekellere satılmıştır. Satılan kamu işletmelerinde ilk iş olarak, sendikalar tasfiye edilmiş ve sendikasızlaştırma başlatılmıştır. Satılmayanlar ise, özel sektörle rekabet edememeleri için kapatılmıştır. Geriye çok az sayıda kamu kurumu kalmıştır. Kalan kamu kurumlarının çalışan sayısı ise sembolik düzeye gerilemiştir. Kamu tarafından işletilen kurumların çoğunda ise, iş gücü ihtiyacı alt işverenlik tarafından (taşeron) çalıştırılarak üretim yapılmaktadır. Yıllarca süren özelleştirme sonucunda sendikalar yüz binlerce üye kaybetmiştir. Yerine yeni üyeler kazanılamadığı için, sendikalar büyük oranda üye erozyonu yaşamış, çalışan işçi sayısı ve nüfus artmasına rağmen, 40 yıl önceki sendika üye sayılarının altına düşülmüştür.

İşçilerin çalışma koşulları

Resmi rakamlara göre toplam çalışan işçi sayısı 14 milyon 251 bin 655'tir. Ancak kayıt dışı çalışan işçiler sayılmamaktadır. Kayıt dışı çalışanlar ve ülkedeki mülteci işçiler düşünüldüğünde, toplam 30 milyonun üzerinde iş gücü bulunmaktadır. Kayıt dışı çalışan işçilerin ise hiçbir güvenceleri yoktur. Sendika üyesi bile olamazlar. Çalışma süresi yasal olarak 7,5 saat olmasına rağmen çoğu işçi günde 10-12-14 saat çalışmak

zorunda kalıyor. Uzun çalışma sürelerine rağmen ücretler oldukça düşüktür. Sendikalı işçilerin ücreti görece daha iyidir. Sendikasız çalışan işçilerin ortalama ücreti 2 bin 400 ila 2 bin 600 TL arasındadır. Karşılaştırma yaparsak yaklaşık olarak 300 avro civarında ücret alınmaktadır. Ağır koşullar, angarya ve zorunlu çalışma kural haline gelmiştir. İşçiler tezgâh başında adeta yarıştırılmaktadır. Sıkı denetimli çalışma düzeni, performans kriterleri gibi biçimler işçileri kendi arasında rekabete zorlamakta ve üretim katlanarak artmaktadır. Fabrikalarda sağlıklı çalışma ortamları yok denecek kadar azdır. Havalandırma, yemekhanelerin temizliği, duşlar ve tuvaletler yeterince temiz tutulmamaktadır. İşçilere düşük kalorili , kalitesiz ve ucuz yemekler verilmektedir. İşçileri fabrikalara götürüp getiren araçlar eski ve kapasitesinin üzerinde taşıma yapmaktadır. Yolda geçen süreler dahil, işçilerin çalışma saatleri 12-16 saat arasında değişmektedir. Düşük ücret, ağır çalışma koşulları işçilerin ruhsal ve fiziki sağlığını büyük oranda olumsuz etkilemektedir.

Sendikal yasalar

Tarihsel olarak, Türkiye'de işçiler hiçbir zaman gerçek anlamda demokratik, özgür pazarlık ve grev hakkı içeren, eksiksiz bir sendikal hak ve özgürlükler yasasına sahip olmadı. 1980 darbesi öncesi mücadeleyle kazanılmış haklar, 12 Eylül faşist askeri darbesiyle önemli oranda tırpanlandı. Askeri vesayet altında çıkarılan 2821 Sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 Sayılı Grev ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası, işçilerin kazanılmış haklarına büyük oranda sınırlama getirdi. Toplu iş sözleşmesi hakkını kazanmak için ülke düzeyinde iş kolundaki işçilerin yüzde 10 örgütleme zorunluluğu, işyerlerinde yüzde 50+1, işletmelerde ise yüzde 40+1 barajı getirilerek adeta işçilerin örgütlenmemesi üzerine yasalar yapıldı. Bugün AKP tarafından bu yasalar kısmen revize edilmiş olsa da ruhundan bir şey kaybetmeden örgütlenmenin önündeki engeller devam etmektedir. Her şeyden önce sendika üyeliği, devletin çizdiği yasalar ve sınırlar içinde gerçekleşmek zorundadır. Sendikaya üye olmak için, bakanlığın sitesine girip üyelik yapmak zorunlu. Yani işçi, sendikası yerine bakanlıktaki sayfaya girerek sendika seçmek zorunda kalıyor. Bununla

birlikte bir işyerinde örgütlenmek için önce ülke barajının geçilmesi, sonra işyerindeki barajın geçilmesi gerekmektedir. Her şey yolunda gider, hiçbir engel ile karşılaşılmaz ise işyerinde işçilerin toplu iş sözleşmesi yapmak için geçmesi gereken süre bir yılın üzerindedir. Yürütülen süreçle ilgili işverenden, sendikalardan bir itiraz geldiğinde ise, mahkemeler yoluyla bu süre üç, beş, altı yıl sürmekte, sendikalar sözleşme yapamaz duruma gelmektedir. Bu süre uzadıkça sendikalı olan işçiler işten atılmakta, sendikadan istifaya zorlanmakta, süreç sendikanın işyerinden tasfiyesiyle sonuçlanmaktadır. İşçilerin sendika seçme özgürlüğü kesinlikle yoktur. Sendikal mücadeleye giren her işçi işten atılmayı göze almak zorundadır. Özellikle son yirmi yılda sendikalaşan her işyerinde işçi kıyımı yaşanmıştır. Fabrika önlerinde aylarca ve yıllarca süren direnişler vardır. Talep sendikanın kabul edilmesi ve atılan işçilerin geri alınmasıdır.

Bölünmüş sendikal yapı

Sendikal hareketin zayıflığının bir nedeni bölünmüş ve parçalanmış bir sendikal yapıdır. Üç işçi sendikası konfederasyonu (DİSK, Türk-İş, Hak-İş) ile birlikte onlarca bağımsız sendika bulunmaktadır. DİSK'e bağlı toplam 22, Hak-İş'e bağlı toplam 21, Türk-İş'e bağlı 34 sendika bulunmaktadır. Son bakanlık istatistiğinde 1 milyon 946 bin 165 sendikalı işçinin dağılımı, Türk-İş 1 milyon 21 bin 952, Hak-İş 687 bin 790, DİSK 190 bin 559 üye şeklîndedir. 45 bin 754 işçi ise bağımsız sendikalara üyedir. Sendikalara üye olan işçilerin toplamının %8'i toplu iş sözleşmesinden yararlanmakta, kalan % 5,66'sı ise hiçbir haktan yararlanmamaktadır. Bunun nedeni; sendikaların yüzde 1'lik ülke barajını, işyeri ve işletme barajını aşamamalarından dolayı toplu iş sözleşmesi yetkisini kullanamamasıdır. Son 15 yılda en çok üyeyi Hak-İş kazanmıştır. Bu da devletin ve AKP iktidarının desteği ve beslemesiyle gerçekleşen, işçilerin baskıyla ve zorla sendika üyesi yapılmasından kaynaklanmaktadır. Kamuda çalışanlar özellikle devlet eliyle, bakanlar, müsteşarlar, amirler, müdürler, yerel belediyeler ve siyasi erkin zoruyla üye yapılmış, Hak-İş büyütülmüştür. Türk-İş için de aynı durum geçerli olmakla beraber, Hak-

İş AKP iktidarının arka bahçesi, işçi ve sendikal hareketin içindeki Truva atı konumundadır. Türk-İş ve Hak-İş AKP iktidarının politikalarının önemli bölümünü desteklemekte ve bunu açıkça ifade etmektedirler.

Sendikal bürokrasi

İşçi sınıfının ve sendikal hareketin yaşadığı temel sorunlardan birisi sendikal bürokrasidir. Yasalar işçilerin sendikalaşmasını zorlaştırırken, tersinden sendika yöneticilerine büyük ayrıcalıklar tanımaktadır. Aldıkları ücret, yaşam biçimleri, çalışma koşulları bütünüyle denetim dışıdır. Sendikal demokrasinin kırıntısı bile yoktur. İşyeri sendika temsilciliği seçimle yapılmıyor. Seçim yapan sendikalar olmakla birlikte, büyük oranda temsilciler atanmakta, sendika genel merkezlerine yakın ve işverenlerin onayladığı kişiler temsilci seçilmektedir. Şube delege seçimleri göstermeliktir, kongreler süreci sorunların tartışıldığı ve çözüm bulunduğu kurullar olarak işletilmemektedir. Muhalif işçiler ve sendikacılar işten atılarak cezalandırılmakta, sürgün edilmekte ve etkisiz hale getirilmektedir. Sendikaların çoğunda alınan yüksek ve astronomik ücretler, işçiler ve sendikacılar arasındaki uçurumu derinleştirmektedir. Sendikal bürokrasi, devlet, iktidar ve sermaye ile kol kola yürümektedir. İşçilerin sendikaların denetlemesinin önünde fazlaca engeller bulunmakta, sadece genel kurullar sürecinde çok az bir sendikada kısmi demokratik süreç işlemektedir. Sendika genel başkanlarına ve yöneticilerine ulaşmak işçi açısından pek mümkün değildir. Sözleşme süreçleri işçilerle paylaşılmadığı gibi, toplu iş sözleşmeleri işçilere sorulmadan imzalanmakta. İktidar ve sendikal bürokrasinin yanı sıra, devletçe desteklenen tarikatların işçiler içinde örgütlenmesi teşvik ediliyor. İşçilere kaderci bir anlayış empoze edilmeye çalışılıyor. Tarikatlar aracılığıyla hak aramanın önüne geçilmek isteniyor ve işçiler tarikatlar aracılığıyla denetleniyor. Ülkedeki belli başlı büyük işletmelere (Renault, Tofaş, Bosch, Tüpraş) öncellikli olarak tarikatlara buralarda örgütleniyor ve iktidarı destekleyen çalışmalar yürütüyorlar.

Pandemi, kriz ve işsizlik

İşsizlik son yirmi yılın en yüksek seviyesindedir. Pandemi kriz süreciyle

birleşmiş, işsizlik artık kronik hale gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre iş gücü son bir yılda 2 milyon 742 azalarak, 32 milyon 426 binden, 29 milyon 684 bine inmiştir. 29 milyon 684 çalışana 3,5 milyon kamu emekçisi dahildir. Pandemi sürecinde 1 milyon 800 bin işçi ücretsiz izne gönderilmiş ve aylık 1168 TL ile (140 avro) geçinmek zorunda kalmıştır. Yine 3,5 milyon işçi kısa çalışma ödeneğine mahkûm edilerek, ücretlerinde yüzde 40 kayıp yaşamıştır. Resmi rakamlara göre bakanlıkta kayıtlı olan işçi sayısı 14 milyon 251 bin 655'tir. Buradan hareket edildiğinde işsizlik oranının yüzde 45'e yakın olduğu görülecektir. Türkiye'de resmî kurumların yapmış olduğu açıklamalara ve istatistiklere güven kalmamıştır. Çünkü gerçekler halktan gizlenmektedir. Bu nedenle esas olan bağımsız kurumların yapmış olduğu araştırmalar ve açıklamalar gerçeği ifade etmektedir. Bu bağımsız kurumların yapmış olduğu araştırmalarda yaklaşık 12 milyon işsiz bulunmaktadır. Bu da toplam iş gücünün yüzde 35'i demektir. Pandemi süreciyle birlikte işçiler daha korumasız ve çalışma koşulları daha ağırlaşmıştır. İşyerlerinde gerekli önleyici tedbirler alınmamaktadır. Bu nedenle işçiler kitlesel şekilde Covid-19 virüsüne yakalanmaktadır. Son dönemde kazanılmış haklara dönük fazlaca saldırılar gündeme gelmektedir. Çalışma yasalarının daha fazla esnekleştirilmesi, kıdem tazminatı hakkının gasp edilmesi veya fona devredilmesi, çalışma saatlerinin esnetilmesi ve telafi çalıştırma gibi yeni saldırılar gündeme gelmektedir. Ücretsiz izin uygulamaları, kısa çalışma ödeneği ve işten atmalar gündemdeki temel sorunlar olmaya devam etmekte. Bütün bu sorunlar içinde ve toplamda kadın işçiler daha fazla sorunlarla karşılaşmakta, işsizlik önce kadınları vurmakta.

Grev yasakları

İşçilerin taleplerini işverene kabul ettirebilmeleri için sahip oldukları en önemli silah grevdir. Türkiye'de grev yasaklarının nicel değişimine baktığımızda öncelikle 2001-2015 yılları arasında yıllık grev sayısı, 1985-2000 dönemine göre yüzde 85 azalmıştır. AKP iktidarı döneminde yüzbinlerce işçinin grevi yasaklanarak grev hakkı gasp edildi. 2002 ile

2019 yılları arasında ise toplam 16 grev yasakladı. Bu yasakların 7'si OHAL sürecinde geldi. Grev yasaklarıyla işçilerin toplu pazarlık hakkı bütünüyle ortadan kaldırılmasa bile etkisiz hale getirilmiştir. Erdoğan'ın uluslararası sermaye temsilcilerinin toplantısında söylediği söz her şeyi anlatmaya yetiyor. "Bizim zamanımızda grev, direniş yok, biz OHAL'i grevleri, direnişleri yasakladık. İşletmeler çalışıyor" diyerek, grev yasaklarının sermaye için yaptığının itiraf etmiş oldu. Grev yasakları, idari mahkemeler ve Danıştay'a taşınmış, ancak idari mahkemeler ve Danıştay yasakları onaylayan kararlar almıştır.

Mülteci işçiler

Türkiye işçi sınıfının bir parçası olan mülteci işçiler için durum daha zordur. Özellikle son altı yılda Suriye'de yaşanan savaş nedeniyle gelen milyonlarca mülteci içinde bulunan mülteci işçiler bütünüyle güvencesiz olarak çalışmak zorunda kalıyorlar. Türkiyeli işçilere göre daha ağır ve tehlikeli işlerde çalışmak zorundalar. İşyerlerinde yatıp kalkmak ve barınmak zorundalar. Çalıştıkları emeklerinin karşılığı olan ücretleri gasp ediliyor. Kaçak ve sigortasız çalıştırılıyorlar. Devleti yönetenler bu durumu teşvik ediyorlar. Sermayenin rekabeti için tüm olumsuzluklara göz yumuluyor. İş kazalarında Türkiyeli işçilerden sonra en çok Suriyeli işçiler hayatını kaybediyor. Türkiyeli işçilere göre daha az ücret alıyorlar ve daha fazla çalışmak zorunda kalıyorlar. Mülteci işçiler potansiyel tehlike görülüyor; korku, endişe ve panik içinde yaşamak zorunda kalıyorlar. Her türlü ayrımcılığa uğruyorlar.

İşçi ve emekçilerde mücadele eğilimi

Türkiye'de işçiler, emekçiler, önemli mücadeleler verdi. Ekonomik, sosyal, demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin talepler etrafında gerçekleşen bu mücadelelerde, kendi pratiklerinden öğrenerek önemli deneyimler biriktirdiler.

Salgın sürecine gelene kadar geçen zaman içerisinde işçilerin eylemlerinde, işten atmalar, özelleştirme, ücretlerin iyileştirilmesi ve insanca yaşayacak bir asgari ücret, uzun çalışma süreleri ve mesai ücret-

lerinin ödenmesi, sigortasız ve güvencesiz çalışma, taşeron çalışmaya son verilmesi, kadrolu çalışma, kötü çalışma koşulları, iş cinayetleri vb. talepler öne çıktı.

2018-2020 yılları arasında, özellikle ekonomik kriz sürecinin başlamasından bu yılın ilk çeyreğine kadar geçen süreçte onlarca, yüzlerce işyerinde işçiler bu talepler etrafında irili ufaklı mevzi mücadeleler verdiler. İnşaattan tekstile, metalden otomotive, gıdadan ulaşıma, petrokimyadan enerjiye, temizlikten sağlığa birçok alanda faaliyet yürüten fabrika ve işyerlerinde yaşanan direniş ve mücadelelere toplamda on binlerce, yüz binlerce işçi katıldı.

Ancak bu mücadeleler çoğu zaman benzer ve hatta aynı talepler için verilmesine rağmen büyük oranda tek tek fabrika ve işyeri düzeyinde, sınırlı oranda ise yerellerde iş kolu düzeyinde yaşandı.

2018-2019 yıllarında ülke genelinde işçi mücadelelerinin en çok yaşandığı, yapılan eylem ve mitinglere kitlesel katılımın en yoğun olduğu alan metal sektörü oldu. Bu yıllar içerisinde metal işkolunda iki TİS süreci yaşandı ve metal işçileri bu süreçte ücret artışı başta olmak üzere çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için mücadele ettiler. Mücadele içinde deneyimler biriktiren ve inisiyatifi ellerine almadıkça istediklerini de alamayacaklarını yaşayarak öğrenen işçilerin sayısı artarken, sendikal bürokrasiye karşı fabrika temelindeki birliklerini ilerletmede henüz ciddi adımlar atamadılar.

İşçi mücadeleleri ve direnişleri içerisinde öne çıkan diğer örnekler ise İstanbul 3. Havalimanı, Flormar, Tariş, Tüpraş, İzban ve İzenerji işçilerinin mücadeleleri oldu.

Bu mücadelelerin başarısında, sonuç alınıp alınamamasında ise doğrudan işçilerin fabrika ve işyerindeki örgütlülük düzeyleri belirleyici oldu. Fabrika ve işyeri düzeyinde birliğini sağlayabilmiş, temsilciler veya öncü işçiler etrafında kenetlenmeyi başarmış, örgütlülüğünü bu temelde az çok olgunlaştırabilmiş işçi kitlelerinin mücadelesi, bu mevzi mücadelelerden kazanımla çıkabilmenin sigortası olma özelliği gösterdi.

2020 yılının Mart ayının ortalarından itibaren koronavirüs salgınının etkili olmaya başlaması ve tek adam hükümetinin işçiler için sürü ba-

ğışıklığı politikası izlemesiyle birlikte yukarıda sıraladığımız taleplere sağlıklı çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin talepler de eklendi. Salgının yayılmasına bağlı olarak üretime ara verilmesi talebinden tutalım da işten atmaların yasaklanmasına, ücretsiz maskeden fabrika ve işyerlerinde yaygın ve düzenli testlerin yapılmasına kadar sağlık hizmetlerinin parasız, nitelikli ve kamusal hizmet olmasına bağlanan bir dizi talep, daha önceki taleplerle birlikte "acil talepler" olarak öne çıktı.

AKP hükümetinin, sağlık bakanının başkanlığında kurduğu ve yetkilerini danışmayla sınırlandırdığı "Bilim Kurulu"nu dayanak yaparak başlattığı evde kal çağrılarının en yoğun olduğu haftalarda bile "çarklar dönecek" diyerek işçilerin çalıştırılmaya devam etmesi karşısında, belli başlı sanayi kentlerinde ciddi mücadeleler gündeme geldi. Özellikle salgın vakalarının ortaya çıktığı onlarca fabrika ve işyerinde işçiler eylem ve direnişlerle genel olarak 2-4 hafta arasında, kimi yerlerde ise bundan daha fazla sürelerle ücretli izin hakkıyla üretime ara verilmesini sağladılar.

Bu eylem ve direnişlerde öne çıkan ortak özellik esas olarak mevzi mücadeleler olarak yaşanmaları, fabrika ve işyeri örgütlenmesinin sağlamlığına göre sonuç almalarıydı.

2020 Haziran ayından başlayarak "yeni normal"le birlikte yaz aylarına gelindiğinde ise Erdoğan hükümeti ve arkasındaki kapitalistlerin yıllardır her fırsatta öne sürdükleri bir hak gaspı hamlesi daha gündeme geldi. Esas olarak kıdem tazminatı hakkının gasp edilmesine yönelik yeni yasal düzenleme yapmayı içeren bu hamle, beraberinde Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi (TES) ve belirli yaşlar için sözleşmeli çalışma süresini bir yılın altına indirmeyi amaçlayan Belirli Süreli İş Sözleşmesi'ne ilişkin düzenlemeleri de içeriyordu. Bu yeni hak gaspı saldırılarına karşı işçiler arasında önemli tepkiler gündeme geldi. Tepkiler daha da büyüyüp yaygınlaşmadan hükümet geçici bir geri adım attı ve bu düzenlemeleri Ekim-Kasım aylarına erteledi.

Sonuç olarak

AKP iktidarı döneminde sendikal örgütlenme zayıflamış, işçiler yoksullaşmış, işsizlik artmış, kişi başına düşen milli gelirde azalma olmuş, iş

cinayetlerinde ölen işçilerin sayıları katlanarak artmış, çalışma koşulları ağırlaşmış bulunuyor. AKP geçen 18 yılda konjonktürel nedenlerle işçilerden destek almayı başardı. Kürt sorununu kaşıyarak, Suriye politikası ve büyük Osmanlı hayalleri, antiemperyalist görünme, sürekli büyük ve ekonomisi en gelişmiş on ülke arasına girme, hayal tacirliği, yasakları, yolsuzluğu, yoksulluğu bitirme vaatleriyle kitle desteği aldı. Devletin tüm olanaklarını seferber ederek, kendisine yeni güçler yedekleyerek, seçimlerde açık-kapalı ittifaklar yaparak, Goebbelsvari politikalarla işçilerin en zayıf ve geri yanlarına seslenerek süreci bugüne kadar getirmeyi başarmış bulunuyor. Şimdi AKP'nin giderek büyük kopuşlar yaşamasa da güç kaybettiği bir sürecin içindeyiz. İşçiler AKP iktidarını daha fazla sorgular hale geldi. AKP'ye oy veren ve destekleyen işçiler eskisi gibi katı değiller ve artık eskisi gibi politikaları savunmuyorlar. Hiçbir konfederasyon ayrımı yapmadan tabandan birleşecek çalışmalar ve yerel platformlar, birlikler örgütleniyor. Bunun en somut örneği İstanbul İşçi Sendikaları Şubeler Platformu (İİSŞP) bütün konfederasyonlardan şubeler platformda yer alıyor. Gebze, Kocaeli, Eskişehir, İzmir, Lüleburgaz ve daha birçok yerde farklı platformlarda işçi sendikaları şubeleri bir araya geliyor. Bu eğilim önümüzdeki süreçte daha da artacağa benziyor.

İş cinayetleri, kıdem tazminatı ve hukuk

Av. Dr. Murat Özveri

Ülkemizde iş cinayetlerinin önlenmesine dönük iş sağlığı-iş güvenliği mevzuatı yeterli korumayı getirmekten çok uzaktır. Mevzuatın eksikliği elbette önemli bir sorundur. Bu eksikliğe bir de yetersiz haliyle olsun uygulanmayan, kağıt üzerinde kalan yasalar eklenince sorun daha da ağırlaşmaktadır. Bu olumsuzluklar iş cinayetlerine karşı güç de olsa hukukun etkili bir uygulanmasına engel olmamalıdır.

1. İşverenin Sorumluluğu

İşverenin iş cinayetlerinden sorumluluğuna ilişkin ülkemiz uygulaması, hukuki sorumluluk alanında kusur esasına dayalı tazmin esasını benimsemiştir. İşveren kusuru oranında sorumlu olmuş, hukuki bir kavram olan kusur dağılımı iş yargılamasında bilirkişilerin insafına terk edilmiştir. Yargıçlar, bilirkişilerin belirlemiş olduğu kusur dağılımına göre tazminatlar belirlemişlerdir. Bilirkişinin kazanın oluşumuna etki eden faktörleri ortaya çıkartma görevi, her geçen gün genişleyerek kime ne kadar kusur verileceğinin belirlenmesine dönüşmüştür. Yargıcın işlevi ise, bilirkişinin belirlediği kusur oranına göre hesaplanan tutarı karara geçirmekle sınırlı hale gelmiştir.

İşverenin cezai sorumluluğu ise cezaların şahsiliği ilkesinin arkasına saklanılarak, alt düzey yönetici, (işveren vekili) aşamasını geçememiştir. İş cinayetlerine taksirle işlenen suçlara ilişkin ceza maddeleri uygulanmıştır. Böylece, iş cinayetlerinin gerçek sorumluları seksen yılı aşan

rutin uygulamada caydırıcı bir yaptırımla karşılaşmadan eylemlerine devam etmişlerdir.

2. Devlet İmzaladığı Uluslararası Sözleşmelerden ve Anayasadan Doğan Yükümlülüklerini Yerine Getirmemiştir

Ülkemizde de 1982 Anayasası'nın 5. maddesi de devletin temel görevlerini sayarken, "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya" çalışmayı da bir görev olarak belirlemiştir. 5. maddenin gerekçesinde, "devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir" denilmiştir. Anayasa, 2. maddesinde devleti "sosyal devlet" olarak nitelendirmiş ve bir dizi sosyal hakka güvence getiren hükümlere yer vermiştir.

Devlete tedbir alma yükümlülüğü getiren Anayasa hükümlerini birer "program hüküm" niteliğinde kabul etmek, sosyal hakların niteliği ile bağdaşan bir yaklaşım değildir. Bu hükümlerle devlet, sosyal hakları yararlanabilir kılma yükümlülüğü altına girmiştir. Somut olarak söylemek gerekirse, devletin yükümlülüğünün iki boyutu vardır. Birincisi, sosyal hakların var etmek; ikincisi de var olan bu haklardan herkesin eşit bir şekilde yararlanmasını olanaklı kılmaktır. Anayasa'da tanımlanmış bir sosyal hakkı hangi gerekçe ile olursa olsun var etmeyen, var olan bir haktan herkesin eşit ve etkin bir şekilde yararlanma olanağını yaratmayan devlet, bu yükümlülüklerinden ikisi ya da ikisinden birisini yerine getirmemekten dolayı sorumlu olacaktır.

Somut örnek vermek gerekirse, devlet işçi sağlığı-iş güvenliği alanında düzenleme yaparken üzerine düşen görevleri gerektiği gibi yerine getirmemiştir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nda, işyerlerinin, dışsal denetimini etkili bir şekilde yapacak sayıda nitelikli ve güvenceli iş müfettişi istihdam etmemiştir. Örneğin Soma'da bu genel yükümlülüğünün yanında, teknik nezaretçi olarak mühendis ataması gerekirken

atamamış, en az on beş günde bir noter onaylı teknik nezaretçi defterlerinin tutulmasını dahi sağlamamıştır.

İşyerinin iç denetimini yapmakla görevli ve sorumlu tutmuş olduğu iş sağlığı uzmanlarına, işyeri hekimlerine, işçi sağlığı-iş güvenliği organizasyonunda görev alan işçi temsilcilerine, ILO 161 sayılı sözleşmeyle yükümlü olduğu güvenceyi getirmemiştir.[1] Oysa Türkiye, sözleşmenin 10. maddesi uyarınca işçi sağlığı-iş güvenliği organizasyonlarında görev alan işçi temsilcilerinin "mesleki anlamda tam bir bağımsızlığa sahip olarak" çalışmalarını sağlama yükümlüğü altındadır. Devletin sorumluluğu sadece örneklerle sınırlı da değildir. Devlet sosyal hakların gerçekleştirilmesinde olumlu edim yüklenmiştir. Gerektiği ve yeterli düzeyde bu hakları gerçekleştirecek görevlerini yerine getirmemesinden sorumludur.[2]

Kıdem Tazminatı: Ne, Neden, Nasıl Yapılmak İsteniyor, Ne Yapılmalı?

Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak 10.04.2019 tarihinde "Yeni Ekonomi Programı" başlığı altında sunmuş olduğu pakette kıdem tazminatında reform yapılacağını, bu reform kapsamında kıdem tazminatı fonu kurulacağını, kurulacak bu fonun Bireysel Emeklilik Sigortası ile entegre edileceğini, açıklamıştır.

Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın açıklamasından hemen sonra kıdem tazminatında Güney Kore Modeli tartışılmaya başlanmıştır.

Güney Kore 2005 yılında kıdem tazminatı konusunda sistemini değiştirmiştir. Yapılan değişiklikle kıdem tazminatı işçilere emekli olduklarında yapılan bir ödemeye dönüştürülmüştür. Daha açık anlatımla, Güney Kore'de 2005 yılından itibaren kıdem tazminatı kaldırılmıştır.

---

[1] Türkiye, İş Sağlığı Hizmetlerine İlişkin 161 Sayılı ILO Sözleşmesi'ni 07.01.2004 tarihinde 5039 sayılı onay kanunu ile onaylamıştır. Onay Kanunu 13.01.2004 Tarih, 25345 sayılı R. G. yayımlanmıştır. 161 sayılı ILO sözleşmesinin 10. maddesine göre, "İş sağlığı hizmetlerini sunan personel, 5inci maddede sıralanan görevlere ilişkin olarak, işveren, işçi ve bulunmaları durumunda bunların temsilcilerinden mesleki anlamda tam bir bağımsızlığa sahip olarak çalışacaklardır."

[2] Devletin Sosyal Haklara ilişin sorumluluğu konusunda Bkz. Murat Özveri, "Türk Hukukunda Sosyal Hakların Dava Yoluyla Gerçekleştirilmesi", Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, Bildiriler, Petrol İş yayını 116, 2011, s. 139, aynı eser için http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/ozveri.pdf

Yerine konulan sistemde, işverenler haftada en az 15 saat işyerlerinde çalışan ve en az 1 yıl kıdemi olan işçileri için emeklilik planı başlatmak zorundadır. İşverenin fona aktaracağı prim, işçilerin her yıl için 1 aylık brüt ücretleri tutarında gelir elde etmelerini garanti edecek miktarda olmak zorundadır. İşçiler dilerlerse kendileri de bireysel emeklilik fonları açarak sistemde kendileri için biriken parayı artırabileceklerdir.

Bu sistemde, işçilerin emeklilik dışında kıdem tazminatı alabilmeleri ev alacak olmaları veya uzun süre hastanede yatmalarını gerektiren bir hastalığa yakalanmaları halinde olanaklıdır.

Bu iki istisnayı bir tarafa bıraktığımızda Güney Kore modeli denilen uygulamada kıdem tazminatının ikinci bir emekli aylığı işlevine bürünmüştür.

İşin püf noktası da buradadır:

- Güney Kore, OECD ülkeleri içerisinde yaşlı yoksulluğu en yüksek olan ülkedir. 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranın yüksekliği sıralamasında birinci sıradadır.
- Güney Kore, OECD ülkeleri içerisinde kamu emeklilik harcamalarının GSYH 'ye oranı %3 ile en düşük ikinci ülkedir.

Bu iki olgu bize Güney Kore'de emeklilik aylıklarının düşük olduğunu, emeklilerin yaşamakta zorlandıklarını göstermektedir. Güney Kore Hükümeti emeklilere para vereceğine, emeklilerin yaşam standartlarını onların çalışırken hak ettikleri kıdem tazminatını bir ikinci özel emeklilik sistemine dönüştürerek artırma politikasını devreye sokmuştur. Kısaca, Güney Kore hükümeti emekli aylıklarını düşürmesinden doğan yaşlı yoksulluğunu, işçilerin sırtından, yoksulluğun bedelini yine işçilere ödeterek düzeltme uyanıklığına başvurmuştur.

Güney Kore modeli denilen modelin özünü, emeklilik aylıkları düşürülerek yaratılan yoksulluğun bedelini, işçilerin kıdem tazminatına el konularak işçilere ödetilmesi oluşturmaktadır.

Güney Kore Modeli Türkiye'de de Düşen Emekli Aylıkları ve Kıdem Tazminatı

Türkiye'de de 2008 yılında yürürlüğe giren 5.510 sayılı yasayla birlikte emeklilik yaşı yükseltilmiştir. Emeklilik aylığının hesaplanmasında çarpan olarak kullanılan, aylık bağlama oranı ve prime esas kazancı güncelleme katsayısı düşürülmüştür. Böylece emekli aylıkları da 506 sayılı yasa dönemine göre yaklaşık %30 azaltılmıştır.

Ak Parti iktidarı ya emekli aylıklarını arttıracak, yani sermayeden yoksullara kaynak transferi yapacak, ya da emekli aylıklarının düşürülmesinin bedelini Güney Kore de olduğu gibi yine işçilere ödetecektir.

Hangisini yapacağının ip uçları, On Birinci Kalkınma Planı'nda vardır:

- On Birinci Kalkınma Planı, Paragraf 271: "Kişilerin emeklilik gelirlerinin artırılmasını teminen kamu emeklilik sistemi dışındaki diğer emeklilik sistemlerine katılım teşvik edilecektir".
- On Birinci Kalkınma Planı, Paragraf 271.1: "Tamamlayıcı emeklilik kurumlarının kapsamı genişletilerek sektör, iş kolu veya meslek esaslı tamamlayıcı emeklilik kurumlarının güçlendirilmesi sağlanacaktır".

On Birinci Kalkınma Planı diyor ki; "ben devlet olarak emeklilik aylıklarını arttırmayacağım, diğer emeklilik sitemlerini yani işçilerin cebinden para ödeyerek finanse ettikleri sistemleri teşvik edeceğim. Düşürdüğüm emekli aylıklarını sizin cebinize el atarak arttıracağım." Nasıl mı?

- On Birinci Kalkınma Planı Yurtiçi Tasarruflar" başlıklı 2.1.2. bölüm, 223.3. Paragraf: "Bireysel emeklilikteki otomatik katılım sistemi sistemde kalış süresi ve fon tutarını artıracak şekilde yeniden düzenlenecek ve bireysel hesaplara dayalı kurulacak kıdem tazminatı fonu ile entegre edilecektir"

Gayet açık; On Birinci Kalkınma Planı diyor ki; "ben de tıpkı Güney Kore'nin yaptığı gibi yapacağım, düşürdüğüm emeklilik aylıklarının ge-

tireceği yoksulluğu sizin kıdem tazminatınıza el atarak azaltacağım. Yoksulluğun bedelini yoksullara ödeteceğim."

- On Birinci Kalkınma Planı, Paragraf 568: "Kıdem tazminatı reformu gerçekleştirilecektir",
- On Birinci Kalkınma Planı, Paragraf 568.1: "Kıdem tazminatı reformu sosyal tarafların mutabakatıyla gerçekleştirilecektir"

Sosyal taraflar, yasalarla düşürülen emekli aylıklarının getirdiği yoksullaşmayı, bu yoksullaşmayı yaratanlara mı ödetecek, yoksa, yaşlılıkta yoksullaşmaya karşılık kıdem tazminatı hakkından vaz mı geçecek? İşçi tarafı, "Güney Kore modelinde her yıl için 1 aylık ücret garanti ediliyor bu bize uyar" mı diyecek, yoksa kıdem tazminatını emekli aylıklarının düşürülmesinin telafi aracı haline getirilmesine, emeklilerin yoksullaştırılmasının telafine kurban mı edecek?

Hükümet yoksullaştırdığı emekliler için Güney Kore modeli adı altında işçilerin kıdem tazminatını istemektedir.

Güney Kore bir taşla iki kuş vurmuş, bir yandan işçilerin kıdem tazminatına el koyup bu tazminatları parası işçilerce ödenen ikinci bir emeklilik sistemine dönüştürürken, diğer yandan da sermayeye kaynak aktaracak çok büyük paraların fonlarda toplanmasını sağlamıştır. Ak

Son beş yılda iş cinayetleri

İstanbul işçi sağlığı iş güvenliği meclisinin verilerine göre 2015 yılından 2020 yılı temmuz ayına kadar iş cinayetlerinde en az 10.463 işçi yaşamını yitirdi.

İş cinayetlerinde ölenler

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020*	toplam
Ölenler	1.730	1.970	2.006	1.923	1.736	1.098	10.463

Kaynak: İstanbul İşçi Sağlığı İş Güvenliği Meclisi

* 2020 yılı ilk 7 aylık veriler

Parti iktidarı da iç borçları ödeyecek parayı, kıdem tazminatı fonu adı altında işçilerden alıp, örneğin iç borç ödemelerinde kullanabilecektir.

Dolayısıyla kıdem tazminatında güvence, kıdem tazminatının bir biçimde fona devri ile sağlanamaz. Kıdem tazminatı için yapılması gereken, kıdem tazminatının her türlü fesih halinde işçiye ödenen ve hazine garantisiyle güvenceye kavuşturulmuş, ayrıca haczedilemeyen bir işçi hakkı olarak düzenlenmesidir. Bu çerçevenin dışındaki tüm öneriler, kıdem tazminatına el konulmasını perdeleyen örtüden başka bir şey değildir.

Türkiye'de yargının dönüşümü ve avukatlar

Av. Gülşah Kaya

Türkiye'nin, tarihi boyunca sürdürdüğü devlet politikaları ve yargı pratikleri göz önüne alındığında, hiçbir zaman bir hukuk devleti olmadığını söylemek abartı olmayacaktır. Fakat 2016'daki darbe girişiminin ardından ilan edilen olağanüstü hal (OHAL) ile başlayıp devam eden hukuk uygulamaları ve sonrasında geçilen Başkanlık Sistemi'yle birlikte hukukun evrensel ilkelerinden tamamen uzaklaşıldığı objektif bir gerçek olarak karşımızda. Son birkaç yıl içinde anayasal kurumlarda yapılan köklü değişiklikler göz önüne alınınca, yeni hukuk ve devlet düzenini "tek adam düzeni" olarak nitelemek mümkün. Bu değişim ve dönüşüm sürecini incelemek için gelinen sürece göz atmakta fayda var.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişiminin hemen ardından, 20 Temmuz 2016 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından OHAL ilan edildi. 730 gün süren OHAL sürecinde devlet, bir gecede çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile yönetildi. Bu KHK'ler ile hem muhtelif yasalarda köklü değişiklikler yapıldı hem de yüzbinlerce kamu görevlisi ihraç edildi.

İlk değişiklikler, ceza yargılamasının usulünü düzenleyen Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) yapıldı. OHAL süresince farklı zamanlarda CMK'de 4 kere değişiklik yapıldı. Yeni düzene göre, gözaltı süreleri 4 günden 15 güne uzatıldı; azami tutukluluk süresi 3 yıldan 5 yıla çıkarıldı, şüphelilerin teknik araçlarla izlenmesi süresi 2 aydan 4 aya çıkarıldı. Avukatlara gözaltındaki müvekkilleriyle görüş yasağı getirildi; tutuk-

lularla yapılan görüşlerin sınırlanması, kamerayla kayıt altına alınması ve görüş esnasında bir gardiyan tarafından izlenmesi gibi modern ceza yargılamasının bütün ilkelerini ihlal eden düzenlemeler yapıldı. Ayrıca hakkında soruşturma bulunan avukatların terör suçlarıyla ilgili görevlerinden yasaklanması, duruşmalarda bir sanığı en fazla 3 avukatın temsil etmesi, avukatın olmadığı hallerde duruşmanın avukatsız devam etmesi ve hatta kararın da avukat olmaksızın verilmesi şeklinde savunma hakkına dönük ciddi sınırlamalar getirildi.

Mahkemelerin verdiği kararları inceleyen Bölge Adliye Mahkemeleri ve temyiz mercii olan Yargıtay'ın işleyiş ve kararlarına dönük köklü değişiklikler yapıldı. Buna göre, verilen kararın gerekçesinin olmaması, hükmün bozulma sebebi olmaktan çıkarıldı. Yargıtay'ın temyiz incelemesi yaparken duruşma açmak zorunda olduğu haller, zorunluluktan çıkarılarak Yargıtay'ın inisiyatifine bırakıldı.

Aynı süreçte, çok sayıda yargıç ve savcı, "FETÖ" mensubu oldukları gerekçesiyle kamu görevlerinden ihraç edildi, tutuklandı ve malvarlıklarına el konuldu. "FETÖ" mensubu olduğu iddiası olmamakla birlikte muhalif bazı yargıç ve savcılar ise ya sürgün edildi ya da emekli olmaya zorlandı. İhraçlar ve emekliliklerden sonra, yargı mensuplarının sayısında ciddi oranda düşüş yaşanmasının ardından hâkim ve savcı olmanın koşullarında değişiklikler yapıldı. OHAL'in ilanından 6 ay sonra çıkarılan bir KHK ile hâkim ve savcı olmak için yazılı sınavdan alınması gereken baraj puanı kaldırıldı. Sınava giren hemen herkesin sözlü mülakata alınmasının yolu açıldı. Bu değişiklik, kısa süre sonra sonuçlarını ortaya çıkardı. Ataması yapılan yeni hâkim ve savcıların neredeyse tamamının mevcut iktidar olan AKP üyesi olduğu ortaya çıktı.

Bu değişiklikten kısa süre sonra ise Başkanlık Sistemi'ne geçişin de içinde olduğu referandum gerçekleşti. Zaten darbe girişiminin ardından, OHAL KHK'larının sağladığı kolaylıkla her türlü hukuka aykırılığı gerçekleştirme yetkileriyle donatılmış olan cumhurbaşkanının, "tek adam" yönetimi 18 Nisan 2017 itibarıyla yasallaşmış oldu. Fiilen çoktan ortadan kalmış olan "kuvvetler ayrılığı ilkesi" resmî olarak da kaldırılmış oldu. Cumhurbaşkanının bağımsızlığı ve tarafsızlığını simgeleyen en önemli

göstergelerden biri olan "herhangi bir siyasi partiye mensup olmama" kuralı kaldırıldı ve partili cumhurbaşkanlığı dönemi açıldı. Referandumun hemen ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) üyeliğini yaptırdı. Bu değişiklik, yeni dönemin sembollerinden biri oldu. Bu referandumla aynı zamanda Cumhurbaşkanına üstün yetkiler verildi. Özetle; devletin neredeyse bütün yetkileri cumhurbaşkanında toplanmış oldu.

Yeni sistemle yalnızca devletin yönetim biçimi değil, aynı zamanda Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu da (HSYK) dönüştürüldü ve Hâkimler Savcılar Kurulu (HSK) haline getirildi. Bu değişiklik yalnızca isimden ibaret olmadı kuşkusuz. 13 üyesi olan HSK seçimlerinin 7 üyesi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından, Adalet Bakanı ve artık doğal üye sayılan Adalet Bakanlığı müsteşarı dışındaki 4 üyesi ise Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmeye başlandı. TBMM'nin büyük çoğunluğunu AKP'nin oluşturduğu ve Cumhurbaşkanının da AKP'li olduğu düşünüldüğünde, aslında HSK üyelerinin tamamının mevcut iktidar partisi tarafından belirlenmesi sonucu ortaya çıktı. Nitekim ilk seçime katılan isimlerin tamamının da AKP ve onun müttefiki olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üyesi olduğuna şahit olundu. Bu seçimden bir hafta önce yapılan, avukatlıktan hâkimliğe geçiş atamalarındaki isimlerin tamamının da partili olduğu ortaya çıkmıştı.

Bütün bu süreçte adım adım yapılan değişiklikler, yargının dönüşümünün açık ve son hamleleri oldu. Bu süreçte; yasama, yürütme ve yargı erkleri cumhurbaşkanının elinde toplanarak kuvvetler ayrılığı ilkesi ve dolayısıyla hukuk devleti ilkesi şeklen de olsa terk edilmiş oldu. Yargının siyasallaştırılmasının doğal sonucu olarak bağımsız ve tarafsız yargı kesin olarak rafa kalktı, bütün hukuka aykırılıklar alenileşti.

Yeni yargı dönemi pratikleri

Yeni yargı döneminin etkileri, özellikle siyasi davalarda daha net gözlendi. Bağımsızlığına ve tarafsızlığına gölge düşmüş yargı mensuplarının uygulamalarıyla yargı, muhalifleri cezalandırmanın bir aracına dönüştürüldü. Önceki dönemlerde hukuka aykırı yöntemlerle delil elde etmek

yahut gerçek dışı deliller yaratmakla yaftalanan yargıç ve savcıların yerini; delile ihtiyaç duymadan, tek bir talimatla hüküm veren yargıç ve savcılar aldı. Verilen mahkeme kararlarının tamamen emir-talimat ilişkisine dayandığı, gizlenmek dahi istenmedi. Henüz mahkeme yahut savcılık tarafından verilmemiş olan kararlar, çok defa hükümet yanlısı medya organlarınca duyuruldu. İktidarın iradesi dışında karar veren yargıçlar açığa alındı, kıdemi düşürüldü ya da sürüldü. İktidarın iradesini kararlarına yansıtanlarsa yüksek yargı organlarına terfi edildi. Adil yargılanma ilkesi Türkiye yargısından bir bütün olarak silindi.

Yeni dönemin pratiğinde, modern ceza yargılamasının ilkeleri göz ardı edilerek orta çağ engizisyon mahkemeleri düzenini aratmayan uygulamalara şahit olundu. Delilden sanığa gidilmesi gerekirken, önce sanıklar seçildi, sonra delil aranmaya başlandı. Muhalifler, haklarında iddianame dahi düzenlenmeden aylarca sebepsiz yere tutuklu kaldılar. Kaldıkları cezaevlerinde ise keyfi olarak tek kişilik hücrelerde ve ağır koşullarda tutuldular. Hakkında gizli soruşturmalar açılan muhaliflerin her türlü meşru eylemi "terör" faaliyeti olarak gösterildi. Binlerce insan, yalnızca sosyal medya üzerinden yaptığı eleştiriler yüzünden hapis cezası gibi ağır yaptırımlara maruz bırakıldı. Bir televizyon programında "çocuklar ölmesin" dediği için bir öğretmen cezalandırıldı, barış isteyen akademisyenler işlerinden edildi.

Savunmanlık görevi nedeniyle avukatlar, hükümeti rahatsız eden gazeteciler, işyeri koşullarını protesto eden işçiler, şiddete karşı sokağa çıkan kadınlar, bağımsız üniversite isteyen öğrenciler… Özetle muhalefet eden herkes sırasıyla yeni dönemin yargısından nasibini aldı. Muhaliflerin mağdur olduğu dava dosyalarında ise adalet tersine işledi. Devlet şiddetine maruz kalan hiçbir muhalifin dosyasından adalet çıkmadı. Soruşturmalar kapatıldı, kamu görevlileri cezasız kaldı.

Sacın muhalif ayağı

AKP iktidarı için açıklıkla söylenebilecek şeylerden bir tanesi de iktidarda bulunduğu 18 yıl boyunca neredeyse tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kendi cephesi lehine dönüştürmüş olmasıdır. Etkisi eğitim ve

sağlık alanında açıkça görülebilen bu kadrolaşma hareketi, anlatılan sürece kadar yargıda aynı açıklıkla görülememiştir. Fakat bizzat AKP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi "göklerden gelen bir lütuf" olan darbe girişimi, iktidarın karşısındaki başat güçlerden olan orduyu ele geçirmesini sağlamasının yanı sıra diğer bütün alanlardaki kadrolaşmayı da hızlandırmıştır.

Yukarıda özetlenen süreç nihayetinde, yargının "3 sac ayağı" olarak tarif edilen kurucu unsurlardan ikisi, hâkimler ve savcılar, iktidarın güdümüne net bir şekilde girmiş oldu. İktidarın hukuksuz uygulamalarının muhalifi olaraksa son unsur olan avukatlar kaldı. Çünkü KHK'larla yasallaşmış olan normların neredeyse tamamının insan hakları ihlaline yol açması nedeniyle yargı pratiklerinde avukatlar her aşamada karşı duran oldu. Avukatlar yeni ve hukuk dışı olan kuralları tanımadan iş yapmayı sürdürmeye gayret etti. Bu nedenle hem mesleki hem de siyasi olarak savaş vermek zorunda kalındı. Bu durum, avukatları doğrudan hedef haline getirdi.

Türkiye'de meslek örgütleri ve barolar, genel olarak muhalif tutumları ve siyasete etkileri nedeniyle özellikle 2013 yılında başlayan Gezi Parkı Direnişi sırasında hedef tahtasına konmuştu. Bu örgütlerin neredeyse tamamına farklı şekillerde yaptırımlar uygulandı. Ancak, genel olarak muhalif olmanın yanında iktidarın yargı alanındaki dönüşümün önündeki engel olan barolar, bu kez iktidarın baş düşmanı olmayı "hak etmişti." Zira, Türkiye'de 80 tane olan barolardan neredeyse hiçbirinde AKP eğilimi olan yönetim bulunmamaktadır. Dolayısıyla barolar, AKP'nin yargı politikalarının daimî muhalifi konumundadır.

AKP'nin yargıdaki engeli olan avukatların "dize getirilmesi" için uzun süredir baroları bölme planı yapıldığı biliniyordu. Haziran 2020'de Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in LGBTİ bireylerin hastalık saçtığını söylemesi üzerine Ankara Barosu'nun tepki göstermesi bahane oldu ve iktidarın uzun zamandır planlandığı şey için düğmeye basılmış oldu. AKP'nin ele geçiremediği her yerdeki politikası olan "böl-parçala-yönet" mantığı burada da devreye girdi.

Türkiye Barolar Birliği'ne (TBB) bağlı 80 baronun tamamı bu sisteme

karşı çıkmak için günlerce süren sokak eylemleri, basın açıklamaları ve çalışmalar yaptı. Tane tane bu sistemin mesleği böleceği, avukatları fişleyeceği, baroya göre mahkeme kararlarını etkileyeceği gibi bütün tehlikeleri anlatıldı. AKP içindeki hukukçuların bir kısmının da dahil olduğu bütün itirazlar görmezden gelindi ve bir taslak hazırlanmaya başlandı. Avukatlar kendi şehirlerinde eylemlere devam ederken baro başkanları Ankara'ya yürüdü. Ancak Ankara girişinde durdurulan başkanların önü polis tarafından kesildi. Şehir girişinde, polis çemberi içinde günlerce abluka altında bırakılan başkanlar, şiddete maruz kaldılar. Bütün süreçte TBB Başkanı Metin Feyzioğlu, avukatların karşısında, iktidarın yanında oldu ve hatta baroları bölmeye gayret gösterdi. Bu nedenle hem bütün avukatların hem de baro başkanlarının ağır tepkileriyle karşılaştı.

Bütün karşı duruşlara rağmen yasa meclisten geçirildi. AKP bir nevi, her türlü hukuka aykırılığı "yapabilecek kudretleri olduğunu" göstermenin yolunu böyle seçmiş oldu. Fakat ilerleyen süreç, baroları bölmenin kolay olmadığını gösterdi. Gelinen aşamada, mevcut barolara karşı yeni bir baro kurmak için yeteri sayıda imza toplanamadı ve dolayısıyla yeni baro hala daha kurulamadı. Ancak saldırı bununla sınırlı kalmadı. Şimdi de avukatların meslekten ihracı tartışılmaya başlandı.

Yargının biat etmeyen öznesi olan avukatlar, yukarıda anlatılan süreç boyunca yargılamanın dışında etkisiz eleman olarak tutulmaya çalışıldı. Soruşturma dosyalarına getirilen kısıtlama kararları ile avukatların dosyaya erişimi yasaklandı. Terör suçlarına özgülenmiş savcı ve hakimlerin adliye içerisindeki koridorlarına girmesi dahi izne tabi tutuldu. İtirazları nedeniyle duruşma salonlarından kovulan avukatlar oldu. Ayrıca avukatların insan hakları için yaptığı her türlü eylem ve etkinlik polis şiddetiyle bastırılmak istendi. En temel saldırıysa, meslek faaliyetlerinin suç olarak gösterilmek istenmesi çabasıydı. Çok sayıda avukat hakkında soruşturma başladı, davalar açıldı, tutuklandı, bürolarına ve evlerine baskınlar yapıldı.

Son olarak, Halkın Hukuk Bürosu avukatlarına dönük operasyonla bürodaki neredeyse tüm avukatlar tutuklandı. İlk duruşmada avukatlar

hakkında tahliye kararı verilmesine karşın karar hukuka aykırı bir şekilde geri alındı ve kararı veren mahkeme heyeti davadan alındı. Avukatların tekrar tutuklanmasının ardından, mahkeme hızla cezalandırmaya karar verdi. Tutuklu avukatlardan ikisi, Ebru Timtik ve Aytaç Ünsal, adil yargılanma talebiyle ölüm orucuna başladılar. Yargıtay'da bulunan dosyada bir an evvel tahliye kararı verilmesi ve avukatların tahliye edilmesi için insan hakları örgütleri ve siyasi partiler eylemler yaptı. Yargıtay ısrarla tahliyeye karar vermedi Avukat Ebru Timtik, 238 gün süren ölüm orucunun sonunda hayatını kaybetti. Avukat Aytaç Ünsal ise 212 gün süren orucun sonunda, Ebru'nun ölümünden sonra tahliye edildi.

Ebru'nun hayatını kaybetmesinden sonra bağlı bulunduğu İstanbul Barosu önünde meslektaşları bir tören yaptı. Tören esnasında Ebru'nun fotoğrafının olduğu bir pankart baro binasına asıldı. Bu fotoğrafın asılmasına ilişkin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu yeniden baroları hedef gösteren bir gözdağı konuşması yaptı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise "terör faaliyeti yürüten avukatların" meslekten ihraç edilmesi gerektiğini söyledi ve AKP hemen hazırlıklara başladı. Bu son hamle de avukatların yargı dönüşümünün en güçlü engeli olduğunu gösteriyor.

Türkiye'de ekoloji mücadelesinin gelişimi ve güncel durumu

Özer Akdemir

Türkiye'deki ekoloji mücadeleleri, dönemsel olarak inişli çıkışlı bir gelişim seyri gösterse de siyasi iktidarların doğa talanına yönelik baskılarının artmasına paralel bir gelişim içinde oldu. Ülke gündeminin baş döndürücü hızı içerisinde son yıllarda giderek daha da öne çıkan bir ivmeyi yakaladı.

Dünya kapitalizmine entegre bir siyasi iktidarın politik tercihleri ile şekillenen ekonomik, sosyal gelişmelerin ekolojik boyutu, her geçen gün daha da çok görünür oluyor. AKP hükümetinin uyguladığı ekonomik politikalar; yaşam alanlarının, havanın, suyun, toprağın kirletilmesi, mülksüzleştirme, tarımsal alanların tarım dışı kullanımı, ülke kaynaklarının sermayeye peşkeş çekilmesi vd. yerellerdeki ekoloji mücadelelerini de geliştirdi.

Bu mücadeleler bazen hukuk süreçlerine takılıp kalırken, bazen de fiili mücadele ve yaşam nöbeti olarak adlandırılan yerel çevre direnişleri olarak kendi gösterdi/gösteriyor.

Bu yerel mücadelelerin bazıları, dönemsel başarılar ya da kayıplar sonrası sönümlenirken, başka başka yerlerde ise farklı alanlara dönük yeni mücadele dinamiklerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Toplumdaki diğer mücadele alanları ile de bağlantılı olan bu yerel mücadeleler, kitlesel halk desteği ile geliştiği oranda uzun erimli oldular.

AKP'nin iktidarda olduğu 19 yıl, Türkiye'de demokrasi, emeğin özgürlüğü, Kürt sorunu, insan hakları, basın özgürlüğü, kadınlar, üniversite gençliği, ekonomi gibi birçok alanda katmerleşen sorunların yanı sıra ekoloji açısından da bir doğa katliamı ve talan yılları olarak geçti.

Bu 19 yıl, ülkedeki tüm demokrasi, emek, özgürlük, ekoloji mücadelelerinin adeta ateşle sınandığı yıllar oldu.

Küresel ısınmanın tetiklediği iklim krizinin, bütün canlıların evi olan gezegenimizi geri dönüşümü olanaksız bir noktaya doğru sürüklediği artık bilimsel bir gerçek. Türkiye hükümeti; dünyadaki ekolojik dengenin verdiği alarmlara aldırmadan, karbon emisyonlarını her geçen yıl arttırıyor, yeni yeni termik santrallerle, iklim değişikliği gerçeğiyle uyumsuz bir politik hatta ısrar ediyor.

Hidroelektrik santralleri (HES'ler) ve suların ticarileştirilmesi sonrası şirketler sularımıza el koyuyor. Ülkede, üzerinde HES projesi yapılmadık dere kalmadı neredeyse. HES'ler dereleri kuruturken, sadece yaşam alanları o dereler olan canlıları değil, bölgenin eko sisteminin yanı sıra derelerle birlikte oluşmuş bir sosyal doku ve kültürü de yok ediyorlar.[1]

Ormanlarımız çıkarılan yasal düzenlemelerle şirketlere adeta "meze" yapılıyor. 2012-2018 döneminde hukuksal olarak "devlet ormanı" sayılan toplam 205,6 bin hektar arazinin çeşitli ormancılık dışı amaçlarla kullanılmasına izin verildi. Bu arazilerin 65,9 bin hektarı madencilik etkinliklerine tahsis edildi. İzinlerin zarar verdiği orman ve maki ekosistemlerinin genişliği ise bilinmiyor.

Altın, nikel işletmeciliği gibi vahşi madencilik işletmeleriyle, termik, jeotermal, rüzgar enerji santrallerinin yıkıcı etkileriyle, balık çiftlikleriyle, yanlış tarım uygulamalarıyla ülkenin suyu, toprağı, havası, denizleri kirleniyor, yok oluyor.

Binlerce yıllık uygarlıkların beşiği kadim Anadolu'nun tarihi, kültürü, folkloru tehdit altında.

Kimisi, Allianoi, Hasankeyf, Çine İnce Kemer Köprüsü gibi ömrü 50 yıllık barajlara feda ediliyor; kimisi Kyme, Klaros, Parion, Priapos gibi

[1] https://onedio.com/haber/hes-lerin-can-suyu-olmadigini-gosteren-15-madde-317904

vahşi sanayi kuruluşlarının fabrikaları arasında yok olup gidiyor…

Aydın, Aliağa, Dilovası, Soma-Yırca, Gaziemir, Söke Kisir Köyü, Köprübaşı ve ülkenin dört bir yanında yurttaşlar çevre kirliliği kaynaklı kanser oranlarındaki patlamalarla boğuşuyor.

Nükleer santral sevdasında ise nükleer silah üretme kapasitesine sahip olmanın hesapları yatıyor. Oysa daha nükleer santrali olmadan nükleer atık ve radyasyon kirliliği ile baş edemeyen bir ülke konumundaydı Türkiye. Gaziemir'de ortaya çıkan eski akü fabrikasının bahçesine gömülü nükleer santral yakıt çubuklarının nereden geldiği bile belli değil.

Mersin-Akkuyu'da, Sinop'ta nükleer güç santrali (NGS) için yüz binlerce ağaç kesilirken, AKP, dünyada özellikle Fukushima felaketinin ardından nükleerden kaçışın tam tersi bir istikamette hareket etmeyi yeğliyor. Eylül ayının ortalarında Sinop NGS için de ÇED raporunun onaylandığı ilan edildi.

Kamuoyu, "enerji açığımız var" diye başlayan gerçek dışı açıklamalarla yanlış bilgilendirilirken, plansız, kontrolsüz enerji yatırımları üzerinden yandaş şirketlerin kasaları dolduruluyorlar. Cumhurbaşkanlığının resmi raporlarına göre de Türkiye'de 2017 yılı için %31 enerji arz fazlası gerçekleşmiş, 2019 yılı için ise %32 enerji arz fazlası gerçekleşeceği öngörülmüştü.[2]

Tarım alanlarımız; sanayi, konut, madencilik, enerji üretim tesisleri vb projelerle her türlü yapılaşmaya açılmış durumda.

Gıda ürünlerimiz GDO'lardan, hibrid tohumlardan arındırılmazken, en son yerel tohumların şirketlere devredilmesine dönük bir yönetmelik çıkarıldı. Dünyanın tohum tekelleri Avrupa'dan kovulduktan sonra ülkemizi yeni üsleri yapmak istiyorlar.

Kentlerimizde emekçi mahallelerine daha rahat ve insanca şehircilik uygulamaları götürülmüyor. Aksine, buralar sermayenin yeni rant alanları haline getirilmek için "kentsel dönüşüm" adı altında boşaltılıyor, el değiştiriyor.

Hem doğayı katleden hem halkın bütçesine ek yük getiren, 3. Köprü, İstanbul Havalimanı, Kanal İstanbul gibi mega projelerle de sermayeye

[2] https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/MMO-TEG-2019-Sunumu-Mart-2019.pdf

rant akıtmak amaçlanıyor. AKP tarafından "mega projeler" olarak adlandırılan 3. Köprü, 3. Havalimanı ve Kanal İstanbul, İstanbul'un kuzey ormanlarını ve sulak alanları ve kente içme suyu sağlayan havzasını tehdit ediyor. Yapımı tamamlanan 3. Köprü ve 3. Havalimanı nedeniyle milyonlarca ağaç kesildi, sulak alan yok edildi. Kanal İstanbul ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun deyimiyle "kente yapılacak en büyük ihanet ve cinayet projesi" olacak.[3] Şimdiden çevresindeki araziler AKP'ye yandaş sermaye gruplarına ve başta Katar olmak üzere, petrol zengini bazı ülkelere pazarlanmış durumda.[4] İstanbul'un Avrupa yakasını tam ortasından bölecek olan kanal, ortadaki kısmı bir ada haline getirecek. Kanal İstanbul'un deniz ekosistemine etkisinin büyük felaketlerin başlangıcı olacağına dair bilim insanlarının uyarıları hiç dikkate alınmıyor.

Tüm bu saldırılara karşı birçok yerde halkın kendiliğinden başlayan direnişleri yaşanıyor. Halk yaşam alanlarını koruyabilmek için direnmeye, mücadele etmeye, karşı koymaya çalışıyor.

Ekoloji mücadelesi, kelimenin gerçek anlamıyla tam bir yaşam mücadelesi haline geldi. Çünkü ülkede, hemen her alanda olduğu gibi ekoloji alanında da hukuksal süreç tıkanmış durumda. Artık onca emek, yıllarca süren davalar ve kıt kanaat geçinen yurttaşların kendi aralarında denkleştirerek karşıladığı, her geçen yıl daha da pahalılaşan mahkeme masrafları sonrasında kazanılan davaların bir kıymeti kalmadı neredeyse. AKP iktidarı sermayenin ayaklarına dolanan yasaları peş peşe kaldırdı, yerlerine yeni yasalar çıkardı. Maden Yasası, Tabiatı ve Bio Çeşitliliği Koruma Yasası, sit korumalarının yeniden değerlendirildiği düzenlemeler, Ormancılık Yasası vs, bunlar arasında sayabiliriz.

Bütün bunların işaret ettiği gerçek şu: Yargıdan yaşam alanlarını koruyacak kararlar çıkması artık neredeyse olanaksız! Yargıdan hasbelkader çevre açısından olumlu bir karar çıksa bile, şirketler ve hükümetler bunların arkasından nasıl dolanacaklarının da yollarını çok iyi biliyorlar artık. Zaten

[3] https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36257

[4] https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/kanal-istanbul-guzergahinda-en-buyuk-araziler-3-arap-sirketine-ait-5530096/

son dönemlerde dava açma, bilirkişi masrafları gibi hukukta hak arama talebinin önünün tıkandığı bir ortamda, yaşam alanlarını koruma derdine düşmüş emekçilerin, yoksul halkın, köylünün yıllarca süren bu hukuk mücadelesini devam ettirmesi de ayrı bir zorluk olarak kendini gösteriyor. Halkın hukukla hak arayamadığı, yaşam alanlarını koruyamadığı bir süreçte tek çare fiili direnişler olarak. Birçok açıdan eleştirilen 12 Eylül Anayasası'nda "temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşam hakkına" dair 56. madde devlete olduğu kadar vatandaşa da çevreyi koruma ödevi veriyor.

Yaşamı savunma mücadelesinde gelişen direnişler sürecinde kurulan çevre örgütlerinin sayısı da son yıllarda bir hayli arttı. Yerel halk kendi direniş örgütünü kurarken, bunlar genelde o bölgede bu direniş örgütlerini bünyesinde toplayan, aynı zamanda da bölgedeki meslek örgütleri, duyarlı sendikalar, dernekler ve bazı yerlerde siyasi partilerin de bileşeni oldukları platformlarda birleşiyorlar.

Genelde orta sınıf, çeşitli mesleklerden bir grup duyarlı yaşam savunucusu tarafından oluşturulan bu platformların çok istikrarlı bir gelişim seyri içinde oldukları söylenemez. Çeşitli dönemlere mücadelenin yükseldiği koşullarda hareket halinde olan bu platformlar bazı durumlarda mücadelenin öznesi gibi davranmaya başlayabiliyorlar. Görevlerini yereldeki dağınık direnişleri bir örgüt çatısı altında birleştirmek, bu direnişlere bilimsel, hukuksal, teknik destek sunmak olarak tanımlayan platformların mücadeleyi alabildiğince genişletmek, tüm yerele yaymaya çalışmak yerine mücadeleyi bir grup kadro ile yürütmeye soyunması, ekoloji hareketini daraltan bir işleve bürünebiliyor.

Yerel halkın işin öznesi olmadığı, büyük bir çoğunlukla taşın altına elini sokmadığı, yaşam alanlarını koruma kararlılığı göstermediği bir mücadelenin başarılı olabilmesi olanaksız.

Bergama köylülerinin direniş deneyimleri bu noktada son derece öğretici. 1990ların başından 2000'li yılların ortalarına kadar devam eden ve hala çok zayıflamış olsa da varlığını sürdüren çevre odaklı bir köylü hareketiydi Bergama. Siyanürlü altına karşı kurdukları köy komiteleri ile binlerce köylünün eylemini örgütleyen, onları ülkenin her tarafından,

bin bir çeşit eylem ve etkinlikte bir araya getiren ve bunu yıllarca sürdüren bir direniş deneyimidir Bergama mücadelesi.[5]

İlk kuruluş toplantısını Kasım 2017'de ülke geneline yayılmış belli başlı 11 ekoloji örgütünün çağrısı ile Bergama'da yapan Ekoloji Birliği, Türkiye'de yerellerde dağınık bir şekilde gelişen ekoloji mücadelesini birleştirmek, ortak örgütlenme, güç ve eylem birliği zeminini yaratmak iddiasıyla kuruldu.

Ekoloji Birliği Mart 2019 yılında Eskişehir'de yaptığı toplantının ardından açıkladığı kuruluş deklarasyonunda Birliğin "kendi yerellerimizde sıkışıp kalmamak, yaşamı savunma direnişlerimizi omuz omuza büyütmek, ülke çapına yayılan bir dayanışma ve örgütlenme zemini oluşturmak için" kurulduğuna vurgu yaptı. Ekoloji Birliği bugün ülkenin her yöresinden 80'e yakın yerel ekoloji örgütünü çatısı altında toplamış durumda.

Bugün Türkiye'deki tüm yaşam savunucuları, ülkenin politik gündeminden bağımsız bir ekoloji mücadelesinin olamayacağını çok iyi biliyorlar. Yaşadığı dünyayı, toprakları geleceğe temiz bir şekilde bırakma mücadelesi verenler, demokrasinin, insan haklarına saygının, özgürlüğün, bilimsel özerkliğin, bilginin üstünlüğünün, kent hakkının, emeğin kurtuluşunun olmadığı yerde doğayla barışık, insan onuruna yaraşır bir yaşamın da olmayacağını deneyimleyerek öğreniyorlar.

[5] https://www.researchgate.net/publication/279444753_Bergama_mucadelesi_dogusu_gelisimi_ve_sonuclari

AKP Türkiyesi'nde kadınlar: **Eşitlik yok, şiddet çok, mücadele büyük!**

Sevda Karaca

Son 18 yılda Türkiye'de kadınlar, 100 yıllık mücadeleyle elde ettikleri kazanımlara yönelik ağır saldırılarla karşı karşıya kaldılar. Bu 100 yılda kadın mücadelesi, yasaları ve toplumsal var oluş koşullarını değiştirdi. Ancak AKP hükümeti uygulama ve söylemleriyle, bizzat kendi döneminde hazırlanan yasaları bile kullanılamaz hale getirdi, yasaların eşitliğe vurgu yapan yönleri tırpanlandı. Zaten kadınların eşitlik hakları bakımından yetersiz olan pek çok düzenleme, AKP döneminde yapılan değişikliklerle cinsiyetçi uygulamalara dönüştürüldü. Kadınlar birey ve eşit vatandaş olmaktan uzaklaştırıldı, "aile" içine hapsedildi, kadınlara yönelik politikalar sosyal yardım politikalarına indirgendi ve cinsiyetçi kalıp yargılar hükümet eliyle pekiştirildi.

AKP sözcüleri açık şekilde kadın ve erkeğin eşit olmadığını, "fıtrat"larının farklı olduğunu, "eşitlik" idealinin "ithal", "yerli ve milli olmayan", "Batılı" bir kavram olduğunu, esas olanın "adalet" olduğunu ifade ediyor. Eşitlikten ziyade dinsel bir referansla kadın ve erkeğin geleneksel rollerine uygun davranmasıyla sağlanacak "cinsiyet adaletini" savunuyor.

İktidara ilk geldiği günden itibaren hükümetin uyguladığı neoliberal İslamcı politikalar, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamdan dışlanmasına, kadınların birer "çocuk doğurma makinesi" olarak cinselleştirilmesine, bunun için kürtaj hakkı dahil pek çok üreme hak-

kının kısıtlanmasına, kadınların yalnızca kurulmak istenen aile düzeni içerisinde "anne ve eş" olarak varlık gösterebileceği bir konuma yerleştirilmesine, şiddetin artmasına ve vahşileşmesine neden oluyor. Aynı zamanda halkın büyük çoğunluğu için ciddi bir yoksullaşma ve güvencesizlik de söz konusu. Çalışma yaşamının son 18 yılda neoliberal politikalar ekseninde dönüşümü, özellikle kadınlar bakımından büyük sorunlar ve hak kayıpları getirdi. Kadınlar esnek, güvencesiz, uzun saatler, kötü koşullar altında ve kayıt dışı çalışmaya zorlanırken, eğitim ve sağlık alanında yaşanan özelleştirme furyası özellikle kadınlar için ağır yükler yarattı. Çalışma yaşamında eşitsizlikler derinleşti. Çocuk ve hasta bakım yükünü aile içinde üstlenmek zorunda kalan kadınlar, ya güvencesiz, esnek koşullarda çalışmaya ya da işlerini bırakıp eve dönmeye mahkûm edilirken, kadınlardan beklenen, verilen kısıtlı miktarlardaki sosyal yardımları kabul edip, bütün bireysel ve yurttaşlık haklarından vazgeçerek "idare etmeyi" öğrenmek, "şükretmek" oldu. Ağır çalışma koşullarına eşlik eden uzun çalışma saatleri ve alınmayan önlemler, denetimsizlik gün geçtikçe artan iş cinayetlerini de beraberinde getirdi. Her yıl, bir önceki yıldan daha fazla iş cinayetinde işçileri yitirmeye başladık.

2015 yılından itibaren ülkenin "tek adam yönetimi" altına sokulup evrensel değer namına ne varsa -demokrasi, kadın hakları, ifade ve örgütlenme özgürlüğü, laiklik, barış- tanınmaz hale getirildiği bu süreçte, kadınların var olan sorunları daha da ağırlaştı.

Kadınlar toplumsal yaşamın her alanında şiddet, ayrımcılık, cinsiyetçilikle karşı karşıya kalırken, kağıt üzerinde var olan koruma yasaları bile uygulanmamaya, Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası sözleşmeler tartışılmaya başlandı. Kadınların haklarını güvence altına alan kimi yasalar çeşitli tarikat ve cemaat çevreleri tarafından saldırıya uğradı. Bu tartışma ve saldırılar, "kadınlara verilen hakların aile birliğini bozduğu, kadınları şımarttığı, erkeklerin aile reisliği haklarını bozduğu, kadınları çok koruduğu için kadınlar tarafından suiistimal edildiği" gibi argümanlarla toplumun gündemine sokuldu. Başlangıçta kimi marjinal çevrelerin tartışmaları olarak görülse de bu tartışmalar son 2 yıldır

bizzat hükümet sözcüleri tarafından da sahiplenildi. Son dönemde kadınların şiddete karşı korunmasında önemli bir belge niteliği taşıyan, devlete yükümlülükler getiren ve Türkiye'nin ilk imzacı olmakla övündüğü İstanbul Sözleşmesi saldırı altında. Hükümet yetkilileri, sözleşmeye "kadınlara gereğinden fazla haklar verdiği, aileyi dinamitlediği, LGBTİ'leri teşvik ettiği" gerekçeleriyle saldıranların tarafını tutarcasına sözleşmeden çekilme üzerine plan yapıyorlar.

Oysa ne İstanbul Sözleşmesi ne de sözleşmenin bir gereği olarak çıkarılan 6284 sayılı Ailenin ve Kadının Şiddetten Korunması Yasası, Türkiye'de gerçek anlamıyla zaten uygulanmıyor. Sözleşmenin imzalandığı günden bugüne sözleşmenin gerekli kıldığı hiçbir düzenleme hayata geçirilmiş değil.

Hatta kadına yönelik şiddetle ilgili tam aksi bir tabloyla karşı karşıyayız. Kadınlara ve çocuklara yönelik işlenen suçlarda, her biri bir öncekini aratan korkunç yargı kararları her gün başka bir örnekle gündeme geliyor. Her gün onlarca kadın sosyal medyadan yaşadıkları şiddet olaylarını paylaşıyor, kolluk güçlerinin ve adalet mekanizmalarının şiddet faili erkekleri nasıl koruyup kolladığının örneklerini ortaya seriyor ve adalet sağlamak için geniş kamuoyunun tepki göstermesini talep ediyor. Ve adalet süreçleri ancak büyük tepki yükselince işletilebiliyor. Çoğu zaman hukukun tamamen ortadan kalktığı yargı süreçleri, adeta şiddete maruz kalan kadınları ikinci bir devlet şiddetine maruz bırakıyor. Bu cezasızlık politikası, şiddeti daha da körüklüyor. Şiddet failleri daha da vahşileşiyor. Rakamlar da bu ağır tablonun vahametini gösteriyor.

Bir rapora göre, 18 yılda en az 7 bin 500 kadın katledildi, 100 binin üzerinde kadın cinsel saldırıya maruz kaldı, 200 bin cinsel taciz dosyası yargıya taşındı. Türkiye'de her 1000 şiddet failinden 992'si hiçbir ceza almadan hayatına devam ediyor. İçişleri Bakanlığı'nın resmi kayıtlarına göre, geçtiğimiz yıl günde 358 kadın, şiddet gördüğü gerekçesiyle, kolluk kuvvetlerine başvurdu. 41 bin 955 kadın hakkında "Geçici Koruma Altına Alma" kararı verildi. Bu resmi rakamlar Türkiye'de günde 115, her 1 saatte ise 5 kadının ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyor.

Kuşkusuz Türkiye'de kadına yönelik şiddet, eskiden de büyük bir so-

rundu. Ancak AKP döneminde kadın cinayetleri ve kadına yönelik her türlü şiddet, hem nicelik hem de nitelik bakımından boyut değiştirdi. Türkiye'nin gündeminde öne çıkan devasa gündem maddeleri bile kadına yönelik şiddet sorununun üstünün örtülmesine yetmedi. Bunda elbette şiddet olaylarının çokluğu ve vahşiliği kadar, mücadeleye her koşulda devam eden kadınların da rolü vardı.

AKP Hükümeti de bunun farkında. Kadınlar, neoliberal muhafazakârlığın topluma nüfuz etmesini sağlayacak en önemli özneler olarak görüldü hükümet tarafından. AKP, kurulduğu ilk günden beri nüfusun yarısını oluşturan kadınları kendi siyasal kadroları, siyasi ajanları haline getirmek istedi. Nüfuz edemediği kadınları ise, düşman ve marjinal ilan etti. Kadınlar üzerinden geliştirdikleri bu politika tüm toplumu, çocukları ve erkekleri de kontrol altına almaya dönük bir politika. Öyle ki; AKP için önem arz eden bu toplumsal dönüşüm için bizzat Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan emriyle vakıflar, dernekler kuruldu, teşvik edildi. Eğitim alanındaki dönüşüm için kurulan TÜRGEV'in başına oğlu Bilal Erdoğan'ı, kadın alanındaki dönüşüm için kurulan KADEM'in başına ise kızı Sümeyye Erdoğan'ı yerleştirdi. İktidar, bütün bu adımları atarken toplumsal meşruiyeti sağlamak ve "kadın örgütleri bizi destekliyor" demek için kendi söylemlerine uygun hareket edecek "kadın örgütleri" kurdu. Bu örgütlerle her alanda iş birliği yaptı, devletin olanaklarını bu örgütlere peşkeş çekti. En büyük muhalefet odaklarından biri olan Kürt siyasal hareketinin seçimle kazandığı belediyelere kayyumlar atadı. Kayyumların ilk yaptığı iş; seçimle gelen belediyelerin kurduğu kadın birimlerinin, kadın sığınaklarının kapatılması oldu. Kadın örgütlerinin binaları, sığınmaevleri, danışma merkezleri; nikâh kıyılan, Kuran kursu, annelik kursu verilen yerlere dönüştürüldü. Birçok kadın örgütünün kapatılmasıyla birlikte cinsel saldırı ve istismar, intihar ve intihar girişimi, fuhuş, madde bağımlılığı gözle görünür bir biçimde arttı. Önleyici ve rehabilite edici mekanizmalar ortadan kaldırıldığı için, durum kadınlar açısından her geçen gün daha vahim bir hal alıyor. Ayrıca 2015'ten bu yana pek çok kadın derneği bir gecede çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerle kapatıldı. Kadın derneklerinin binaları

ve mal varlıkları hükümeti destekleyen kadın örgütlerine devredildi. Aynı dönemde kadına yönelik şiddete dair haberlere ve içeriklere öncelik veren bazı medya kuruluşları kapatıldı. Kadınların mücadelesi zaten medyada çok az görünürken, bu hamle kadınların uygulanan politikalar karşısında sözlerini ortaya koyma olanaklarını da daralttı. İfade ve basın özgürlüğüne dönük saldırılar kendilerini ifade etme olanakları zaten kısıtlı olan kadınları daha çok etkiledi. Son günlerde de şiddet gören kadınların adalet aradıkları ve kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları sosyal medyaya yönelik baskılar ve yasal düzenlemeler için adımlar atıldı.

Türkiye; kadına yönelik şiddetle birlikte çocuk istismarının da hiç gündemden düşmediği bir ülke. Adli istatistiklere göre çocuklara yönelik cinsel istismar vakalarında son yıllarda ciddi bir artış yaşandı. Emniyet Müdürlüğünün verilerine göre Türkiye'de her üç evlilikten biri çocuk yaşta zorla evlilik. Evlendirilen kız çocukların üçte birden fazlası kuma. Her yıl üç yüz bin evlilik yapılıyor, bunun yüz bini çocuklar. Evlilik yaşı kız çocuklarda 12 yaşına kadar düşüyor. Çocuk yaşta evliliklerde Türkiye dünyada ilk onun içinde. Hükümet ise bu ağır sorun karşısında önlem almak yerine, çocuk istismarını teşvik eden politikalarla gündem oluyor. Eğitim sistemindeki değişikliklerle kız çocuklarının dini gerekçelerle okuldan alınmasının ve öğrenimlerine "açık öğretim" şeklinde devam etmelerinin önü açıldı. Örneğin; Millî Eğitim Bakanlığı yönetmelik değişikliğiyle lise ve ortaokul öğrencilerinin nişanlanmasını serbest bıraktı. Daha da vahimi, hükümet 2016 yılından bu yana çeşitli vesilelerle çocukların kendilerini istismar eden kişilerle evlenmesi durumunda istismar faillerinin cezasız bırakılmasını sağlayacak bir yasal düzenlemeyi gündeme getiriyor. Kamuoyunun ve kadın örgütlerinin büyük tepkisini çeken bu düzenleme bu tepkiler nedeniyle henüz yasalaşmadı. Ancak tehlike bitmiş değil.

Pandemi süreci, bu kötü tabloyu daha da ağırlaştırdı. Türkiye'de kadınlar en çok gıda, tarım ve hizmet sektöründe çalışıyor. Türkiye'de 1 milyon ev işçisi kadının çoğunluğu sözleşmesiz, geçici ve güvencesiz koşullarda çalıştırılıyor. Halihazırda 2 milyona yaklaşan işsiz kadın sayısı, salgın bahanesiyle artan işten atmalar sonucunda arttı. Kadınlar

ücretsiz izne zorlandı. Yoksulluktan, açlıktan, şiddetten korunamayacakları evlerine dönmek zorunda bırakıldı. Hala çalışmak zorunda olan kadın işçiler sağlıksız, kötü koşullarda, işten atılma tehdidi altında çalışıyor. İşyerinde de şiddet, baskı ve cinsiyetçi uygulamalar arttı. Kadın işçiler ustabaşlarının zoruyla yaptıkları işin yanı sıra işyerlerinin "hijyeninden" de sorumlu hale getirildiler. İşten atılma korkusu işyerlerinde tacizi, kadınların onurlarını zedeleyen tutumları artırdı. Sağlık emekçilerinin yüzde 70'ini oluşturan kadınlar hem yoğun çalışma temposu hem de iş yerlerindeki yeni riskler nedeniyle salgından en çok etkilenen kesimi oluşturuyor. Sağlık çalışanı kadınlar, hastanelerde artan iş yükü, virüse yakalanma, virüsü eve taşıma riski, eksik önlemler gibi nedenlerle büyük kaygı içinde. Aynı şekilde hastanelerde çalışan taşeron temizlik ve yemekhane işçileri birçok yerde yetersiz koruma önlemleri altında, üstelik ayrımcılığa uğrayarak, "virüs muamelesi görerek" çalışmak zorunda bırakılıyorlar. Sermaye "izole çalışma kampları"nı gündem etti. Bunun bir örneğini 1000 kadın işçinin çalıştığı bir fabrikada gördük. İşçilerin büyük kısmına kovid19 bulaşınca, patron işçileri eve göndermeden çalıştırıp, akşamları da yurda kapatarak güya "önlem" aldı.

Salgın önlemleriyle birlikte kadınları şiddetten korumak için koruyucu tedbirler alınmadı. Fiziksel şiddet yüzde 80, psikolojik şiddet yüzde 93, sığınmaevi talebi yüzde 78, hukuki destek verilmeyen şiddet vakalarında ise yüzde 96 artış oldu.

Eşitsizliğin, kadına yönelik şiddet ve cinayetlerin, çocuk istismarının artmasına, kadınların daha da yoksullaşmasına, haklarının ağır bir risk altında olmasına neden olan bu koşullar; aynı zamanda kadınların sabırlarının da patlama noktasına gelmesine neden olan, kadınları ses çıkarmaya, birlikte mücadele etmeye, kendi yaşamsal sorunlarıyla toplumsal sorunlar arasında daha açık bağlar kurmaya zorlayan koşullar haline geldi. Görüyoruz ki bugün geniş kadın kesimleri hem kendi yaşamını hem de bütün bir toplumsal yaşamı değiştirme mücadelesine katılmaya daha açık. İşçi ve halk hareketlerinin ön cephesinde kadınlar, genç kadınlar giderek daha fazla oranda yer alıyor. Ancak kadınların öfkesi artarken, iktidara yönelik tepkiler yoğunlaşırken, örgütlülüğün

çok zayıf olması, pandemi sürecinde geniş kadın kesimlerinin yeterli bir biçimde ortak mücadele vermesini engelledi. Özellikle işçi kadınların en temel talepleri etrafında mücadeleye katılmasının temel dayanağı olan sendikalaşma, örgütlenme oranları oldukça düşük. Bunda elbette tek adam hükümetinin baskıcı politikaları kadar, kadın işçi ve emekçilerin özgün taleplerini ve koşullarını gözetmeyen sendikal bürokrasinin de etkisi var.

Türkiye'de kadın haraketi: talepler, kazanımlar, gelinen noktada durum

Türkiye Kadın Hareketi tüm bu süreçte, kazanılan kimi yasal hakları korumak için mücadele etti. AKP hükümetinin dönüştürmek istediği toplumsal yapının en ağır bedelini kadınlar ödediği için, kurulan dayanışma ağları, mücadele platformları, eylem birlikleriyle kazanılmış haklarından vazgeçmemek için bir arada eylemler, etkinlikler düzenledi. Kamuoyunu doğru bilgilendirmek, hükümet yanlısı medyanın yarattığı manipülasyonlar karşısında doğru bilgileri sunmak, en geniş kadın kesimlerine ulaşmak için çabaladı, çabalıyor.

Bunun için de tüm baskı koşullarına rağmen kullanılabilecek tüm araçları; sokak eylemlerinden sosyal medya kampanyalarına, dar yerel buluşmalardan, forumlara, açık toplantılardan, basın açıklamalarına, mahalle çalışmalarından, işlevi artık iyice kaybolmuş olsa da mecliste milletvekillerini zorlamaya kadar pek çok yöntemi kullanıyor.

Kadın hareketi, Türkiye'de kadınlar lehine yapılan yasal düzenlemelerin arka planında hep "zorlayıcı" bir unsur oldu.

90'lı yıllarda tecavüze uğrayan kadın fahişe ise, öngörülen ceza indirimini içeren TCK'nın 438. maddesinin yürürlükten kaldırılması; kadının çalışmasını kocasının iznine tabi tutan Medeni Kanun'un 159. maddesinin değiştirilmesi; kadınların kocalarının soyadlarıyla birlikte kendi soyadlarını da taşıyabilmeleri; 'bakire', 'dul' ve 'boşanmış' gibi tanımların nüfus kağıtlarından kaldırılması; zinanın suç olmaktan çıkarılması; 'aile birliğinin reisi kocadır' ibaresinin kaldırılması gibi kazanımlar elde edilmişti.

Kadın hareketinin toplumsal düzeyde yarattığı gündem ve kurum-

sallaşmaların devlet tarafında da yansımaları oldu. Örneğin, 1990 yılında Kadının Statüsü Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) kurulmuştu. 2000'li yıllardan beri kadın hareketi ortak eylem platformları oluşturarak çeşitli kazanımlara yasal statü kazandırmak için mücadele etti. Bu platformlar aracılığıyla Medeni Kanun (2001), Ceza Kanunu (2004) ve Anayasa'daki önemli değişiklikler gerçekleşti. Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasa, aile mahkemeleri yasalarındaki düzenlemeler gibi yasal reformların gerçekleştirilmesinde önayak oldu. Cinsiyet ayrımcılığının ilgili yasalardan kaldırılması, muhtemel ayrımcılıklara itiraz etme ve kadınların güçlenmesine dönük talepler çerçevesinde elde edildi. Bunlara ek olarak; kadınların eşit siyasal temsilleri için, kadına yönelik şiddete karşı mücadele için oluşturulan ortak platformlar da yeni örgütlenmeler olarak kadın hareketlerine eklendi.

2000'li yıllarda, 1980'li ve 1990'lı yılların birikimleri ve deneyimlerinin kazanımlarını net olarak ortaya çıkaran, Medeni Kanun'da, Ceza Kanunu'nda gerçekleşen yasal değişikliklerden bazıları şöyleydi: Evlilik içi tecavüzün yasalara suç olarak kaydedilmesi, tecavüz failinin mağdur kadınla evlendirilmesi durumunda ceza ertelenmesinin kaldırılması, iş yerinde tacizin suç sayılması. Bunlara ek olarak; İş Kanunu'nda kadın-erkek eşitliğine dair gerçekleşen çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması, doğum izninin on altı haftaya çıkarılması gibi değişiklikler de sayılmalı.

Bu yasal değişiklerde kadın hareketinin birikimlerinin, deneyimlerinin ve baskı unsuru olmasının yadsınamaz etkisi yanında, yine de devletin uluslararası sözleşmelerden ve AB adaylık sürecinden doğan yükümlülüklerinin neticesinde, araçsal bir akılla da olsa bu değişikliklere kapıyı kapatamamasının da payı vardı.

Bu dönemde kadın işçilerin ağırlıklı olarak çalıştığı Antalya Serbest Bölgesi'nde kurulu olan Novamed fabrikasında direnişe geçen kadın işçilerle dayanışma için yapılan kampanya; kadın hareketinde eksik olan temel bir meseleyi, işçi kadınların yaşadıklarının da daha fazla gündem olmasını sağladı. Bu süreç aynı zamanda, AKP iktidarının sosyal güvenlik

sistemini dönüştürerek çalışanların sosyal haklarını ve emeklilik haklarını gasp etmek istediği Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası yasa tasarısının da gündem olduğu bir süreç oldu. Kadın hareketi; bu dönüşümün özellikle kadın çalışanlar bakımından yarattığı ayrımcı sonuçları gündem etti, kadın çalışanların eşitsiz çalışma koşullarının emeklilik süreçlerine yansımasını tartıştı ve bu düzenlemeye karşı çıktı. İnsan onuruna yakışır güvenceli istihdam, eşit işe eşit ücret, çocuk bakım yükünün kadınların omuzlarına bırakılmasının önüne geçmek için her mahalleye her iş yerine kreş, çalışma koşullarının insani düzeye getirilmesi talepleri bugün geniş kadın kesimlerinin en temel talepleri. Ancak bu taleplerin kadın hareketinin ana hattını oluşturduğu ne yazık ki söylenemez. Bunda, sendikal mücadelenin ve işçi örgütlenmelerinin de zayıflığı büyük etken, ancak Türkiye kadın hareketinin en eylemci kesimlerinin orta sınıf karakterinin de bunda etkisi olduğunu belirtmek gerek.

İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanması, kadına yönelik şiddetle mücadele için yasa çıkarılması, kurumsal mekanizmalar kurulması ve işletilmesi için de kadın hareketi büyük mücadele verdi.

2010'lar, 1990 itibariyle ülkede gündeme gelen neoliberal politikaların AKP eliyle son sürat uygulamaya konduğu yıllardı. Bu dönem kadınların ve kadın hareketinin gündemini en çok meşgul eden konular; kadının aile içinde tanımlanması, esnek çalışmanın ev-iş hayatı kıskacında kadınlar için kurtuluş olarak sunulması, kürtaj ve sezaryen yasaklarının ilan edilmesi ve 3 çocuk taleplerinin dayatılması olduğunu görüyoruz. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk defa 8 Mart 2008'de "genç ve dinamik nüfusa ihtiyaç" çerçevesinde dile getirdiği 3 çocuk talebi; 2011 yılında "kürtaj cinayettir"e ve hemen akabinde 2011 Aralık ayında Uludere'de köylülerin askeri helikopterlerce bombalanıp, 34 kişinin öldürüldüğü olay sonrasında ise "her kürtaj bir Uludere'dir"e kadar varmıştır. Kürtaja ek olarak, sezaryenle doğum yapmak da "milletin kökünü kurutmaya yönelik komplolar" dan biri olarak ilan edilmişti. Özetle, 2010'larda hükümetin uyguladığı politikalar; direkt olarak kadınların yaşamlarına ve bedenlerine dair müdahaleler içeren, kadının değil ailenin güçlendirildiği ve kadın hareketinin verdiği mücadeleler

sonucu elde ettikleri kazanımları geri almaya çalışan politika ve uygulamalardır diyebiliriz. Bu politikaların önemli bir yansıması; "Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı"nın adının "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı" (2011) olarak değiştirilmesi, devlet kademelerinde "kadın" kelimesinin tümüyle ortadan kaldırılarak tüm birimlerin "aile" birimlerine dönüştürülmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ibaresinin tüm kamusal metinlerden silinmesi oldu.

2010'ların en mühim kadın gündemlerinden biri olan kürtaj yasaklarına karşı kadın hareketinin cevabı; 2012 yazında "yasal kürtaj değil, yasak kürtaj öldürür", "kürtaj haktır, karar kadınların", "benim bedenim benim kararım" gibi sloganları eşliğinde oluşturulan platformların Türkiye'nin dört bir yanında gerçekleştirdiği eylem ve kampanyalar oldu. On haftaya kadar yasal olan kürtaj süresini indirmeye kalkan yasa değişikliği tasarısına karşı, kadınların tüm Türkiye'de sokağa dökülmesi üzerine yasal alanda kürtaj yasakları rafa kaldırılmışsa da fiiliyatta yasak uygulamaya girdi. Halihazırda kürtaj uygulaması, birçok kamu hastanesinde fiilen sekiz hafta olarak uygulanmakta ve bunlara ek olarak doğum kontrol yöntemlerinde de engellemeler söz konusu.

2010'larda, hayatları ve bedenleri üzerindeki baskı ve otoriteye karşı öfkesi ve isyanıyla kadınlar Gezi ayaklanmasının da önemli bir bileşeni oldu. Kadınları ve kadın hareketlerini Gezi'ye taşıyan en önemli nedenlerden biri kürtaj yasağı girişimleri ve bu çerçevede hükümetin geliştirdiği söylemler idi.

Gezi sonrası kadınları ve kadın örgütlerini sokağa düşüren önemli bir olay; Mersin'in Tarsus ilçesinde 11 Şubat 2015'te tecavüz girişimine direndiği için bir minibüste öldürülen 19 yaşındaki üniversite öğrencisi Özgecan Aslan'ın ölümüydü. Türkiye'nin birçok ilinde bu olay nezdinde, kadın cinayetlerine, kadına yönelik şiddete, tacize ve AKP'nin bütün bunlar için yeterli önlemler almamasına karşı eylem ve protestolar gerçekleşti.

2016 yılında meclis bünyesinde kurulan bir komisyon, AKP hükümetinin kadın politikaları açısından "programının" ne olduğunu açıkça ortaya serdi. Bu komisyon, hükümetin "boşanmaların engellenmesi" için kurulduğunu açıkça ifade ettiği, boşanmaların nedenlerinin araştırılması

ve müdahale edilmesi için politika önermek için kurulan bir komisyondu. Kadın hareketinin "Boşanmaların Önlenmesi Komisyonu" olarak ifade ettiği bu komisyonun hazırladığı rapor hem hükümetin politikalarının hattını belirleyen hem de kadınların mücadele gündemlerini özetleyen bir rapor olarak oldukça çarpıcıdır.

Komisyonun raporu, AKP iktidarının ilk döneminden bu yana vurguladığı "ailenin güçlendirilmesi gerekliliği" argümanıyla kadınların aile içinde yaşadığı her türlü şiddet ve hak gaspının "ailenin bütünlüğünün bozulmaması için görmezden gelinmesini" teşvik eden zihniyeti açığa çıkardı.

Kadın örgütlerinin büyük bir çabayla itiraz ettiği raporda ne vardı?

- Boşanma ve şiddet süreçlerinde zorunlu danışmanlık ve arabuluculuk uygulanması
- Çocuklarda cinsel ilişkide "rıza" aranabileceği ve taciz eden kişi ile çocuğun evlendirilmesi yoluyla taciz edenin cezadan kurtulması,
- Şiddet durumunda uzaklaştırma gibi tedbirlerin sürelerinin 15 gün gibi dönemlere kısaltılması (ve bu yolla erkeklerin "mağdur" (!) edilmesinin önlenmesi)
- Şiddet vakalarını da içerebilecek tüm davaların "ailenin bütünlüğü" için kapalı yapılması, kadın örgütlerinin dava dışına bırakılarak kadınların yalnızlaştırılması,
- Kadınların nafaka hakkının evlilik süresiyle bağlı olarak kısıtlanması,
- Diyanet görevlilerinin toplumsal yaşamın her alanında görev yapması, boşanmak isteyen kadınlar için "ikna edici" görevi yerine getirmesi, şiddet gören kadınların sığındığı sığınmaevlerinde görev almaları, mahallelere kadar inen görev alanlarıyla evlerin içine dahi girerek "aile koruma görevlisi" olarak çalışmaları…

Kadın hareketi bugün, bütün bu kadın düşmanı uygulamaların şahikası olan, İstanbul Sözleşmesi'nden Türkiye'nin imzasını çekmekle somutlaşan saldırılara karşı ortak mücadelesini yürütmeye devam ediyor.

Bugün Türkiye'nin pek çok ilinde il bazında yıllardır kurulu olan

kadın platformlarının yanı sıra, tüm bu saldırılara karşı topyekûn mücadele etme hedefiyle ortak platformlar kurulmuş durumda.

Kadın hareketi 10 temel ve talep etrafında mücadelesini sürdürüyor:

Cinsiyet eşitliği ve kimseye cinsiyeti, cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği nedeniyle ayrımcılık yapılamayacağı tartışmasız bir biçimde kabul edilsin. Hayatın her alanında kadınların eşit temsilini sağlamak, eşitliği hayata geçirmek için somut adımlar atılsın. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için Kadın Bakanlığı kurulsun.

Nafaka hakkına, boşanma süreçlerinin zorlaştırılmasına ve arabuluculuk uygulamasına, çocuk yaşta evliliklere af getirilmesine; kısacası kadınların ve çocukların kazanılmış haklarına yönelik tüm tartışmalara son verilsin. 6284 Sayılı Şiddetin Önlenmesi Yasası'nın uygulanmasındaki eksiklikler giderilsin, kadına yönelik şiddete karşı acil önlem planı açıklansın. Boşanma süreçlerinde de istihdam, barınma ve eğitim olanakları sağlansın. Kadınları şiddete karşı güçlendirecek politikalar hayata geçirilsin. Cezasızlığın ortadan kaldırılması için İstanbul Sözleşmesi etkin bir şekilde uygulansın.

Kadınların 7/24 ulaşabileceği, farklı dillerde hizmet veren, ücretsiz, sadece kadına yönelik şiddet alanında çalışan ayrı bir Alo Şiddet Hattı kurulsun; kadın danışma merkezleri ve yeterli sayıda sığınak açılsın.

Kadına ve çocuğa yönelik şiddetle ilgili bağımsız bir veri toplama yöntemi geliştirilsin ve kamuoyuna düzenli olarak bu veriler açıklansın.

Kürtaj gibi temel sağlık hizmetlerine güvenli, zamanında ve ücretsiz erişim için gerekli adımlar atılsın.

Cinsel şiddetle mücadele koordinasyon ve kriz merkezleri kurulsun. Dijital şiddet ve ısrarlı takip yasalarda tanımlansın ve cezası belirlensin.

Özellikle kız çocuklarını örgün eğitimin dışına iten, çocuk yaşta evlendirmelerin ve çocuk işçiliğinin önünü açan 4+4+4 parçalı eğitim sistemine son verilsin. 12 yıl kesintisiz ve parasız eğitime geçilsin. Toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitimin her kademesinde zorunlu ders haline

getirilsin. "Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi" tüm gerekleri yerine getirilerek uygulansın.

İstanbul Sözleşmesi'nin de hükme bağladığı üzere, ülkemizde mülteci ve sığınmacı olarak yaşayan bütün kadın ve çocukların şiddete karşı korunması konusunda eşit haklara sahip olması için açık ve net düzenlemeler yapılsın.

Her mahallede ve işyerinde kolay ulaşılabilir, ücretsiz, nitelikli ve 24 saat hizmet verebilecek kreş, etüt merkezi ve çocuk bakım merkezi açılsın.

İşyerinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ve ayrımcılığı önlemek, eşitliği sağlamak için etkin politikalar uygulansın, örgütlenme hakkının önündeki tüm engeller kaldırılsın. Sendikalar cinsiyet eşitliğini her alanda sağlama, kadın işçilerin haklarını güvence altına alma ve uygulanmasını sağlama sorumluluğunu yerine getirsin.

Kadınların bu 10 temel ve acil talebi, bugün Türkiye'de kadın hareketinin bileşeni olan çok farklı kesimlerden, farklı sınıf ve katmanlardan kadının ortaklaştığı, birlikte mücadele ettiği temel talepler. "Haklarımızdan ve hayatımızdan Vazgeçmiyoruz! Taleplerimiz yerine getirilinceye kadar mücadeleden vazgeçmiyoruz" diyen kadınlar birlikte, yan yana, her alanda mücadele etmeye devam edecek.

Kaynaklar:

https://ekmekvegul.net/dergi/vahsilesen-siddetin-arkasinda-ne-var-onune-nasil-gecebiliriz

https://www.ekmekvegul.net/sectiklerimiz/gunun-rakami-cinsel-istismar-ve-saldirilarda-yuzde-37-artis-yasandi

https://www.dailymotion.com/video/x7vmj0w

https://www.evrensel.net/yazi/85495/cocuk-istismarina-evlilikle-af-adim-adim-nasil-buraya-geldik

https://t24.com.tr/haber/18-yilda-en-az-7-bin-500-kadin-olduruldu,887271

https://tr.boell.org/tr/isyan-direnis-kazanim-turkiyede-kadin-hareketi

Erdoğan'ın 'kültürel iktidar'ı ve iktidar kültürü

Hakkı Özdal

Türkiye, bugün itibariyle 18 yıldır kendisini yönetmekte olan siyasal kadroların doğrudan etkisiyle, 'kültürel' çerçevede değerlendirilebilecek iki başlığı sık sık tartışmak durumunda kalıyor.

Bunlardan ilki, ülkedeki toplumsal gerilimi, sadece vitrindeki görüngülerden yola çıkarak adlandırma eksikliğine sahip "kimlik/kültür çatışması" mitidir. Buna göre Türkiye toplumu, sadece güncel olarak değil, tarihsel olarak da iki farklı kültürel ve sosyolojik kamp halinde bölünmüştür. Bu bölünmenin bir tarafında, 200 yıldır 'batılılaşma' projesini yürüten yönetici elit, sivil-asker bürokrasi ve devlet destekli sermaye grupları; diğer tarafında ise 'dindar' halk, köylüler, Anadolu tüccarları olmak üzere toplumun büyük bir bölümü...

İkincisi ise, 18 yıllık iktidarın temel figürü Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın neredeyse düzenli aralıklarla dile getirip yakındığı bir 'öznel' sorun... Aşağı yukarı şöyle diyor Erdoğan düzenli aralıklarla: "Siyasal iktidar olduk ama kültürel/fikri iktidar olamadık..."

Bu kısa yazıda, her iki başlığı, birbiriyle ilintili olarak ele alıp, Türkiye'de varsayılan "kültürel çatışma" söylencesi ile neo-İslamcı iktidarın "kültürel iktidar olamadık" diyerek dile getirdiği endişenin ortak bir zeminden türediğini ve ikincil fonksiyonlarının daha etkili olduğunu tartışacağız.

* * *

İlkinden başlayalım: AKP'yi iktidara taşıyan ve orada uzunca süredir stabil kalmasını sağlayan siyasal kolonlardan biri, Türkiye'de "dindar ve mütedeyyin halk" ile "laik ve modern" elitler arasında tarihsel bir gerilim/çatışma olduğu yönündeki, çeşitli çevrelerden destek bulan hipotez oldu. Buna göre, Osmanlı'da 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan reform hareketlerinden 1923'teki Cumhuriyet'e varan süreçte, tepeden inme, zorlama, yapay bir modernleşme ve batılılaşma, halkın dini-kültürel inanç ve değerlerine rağmen 'dayatılmıştı'. Geç Osmanlı dönemini, hem kendi iç dinamikleri ve gelişimi hem de uluslararası sistemle etkileşimi açısından anlamaktan uzak olan bu indirgemeci bakış, buradan bir 'mazlum dindar halk' anlatısı çıkaran İslamcı ve milliyetçi akımın tarih tezlerini büyük oranda belirledi. Hatta çeşitli dönemlerde, laik ve sol aydınlar arasında da türev fonksiyonları oluşan çarpık bir tarih denkleminin yaygınlaşmasına yol açtı. 19. yüzyıl itibariyle Türkiye toplumunda ve idaresinde yaşanan değişimi ve bu değişime eşlik eden bürokratik müdahaleleri, nesnel tarihin çerçevesinin dışında, basitçe indirgenmiş bir "halk ve elitler" ikiliği içinde anlamaya çalışan; tüm o gerilimleri, iktisadi ve sosyal zeminin, üretim ilişkileri ve buna dayalı çatışmaların dışında gören 'faydacı' bir yaklaşımdı bu. 'Faydası' yavaş da olsa kapitalistleşen, tarımsal ekonomisi çökmekte olan geç-Osmanlı toplumunun Türk ve daha genel olarak Müslüman halkını, çöken sistemin egemen bazı unsurları lehine araçsallaştırmasında saklıydı. 1839'da, Osmanlı devletindeki ilk anayasal arayışların bir tür miladı olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte, genellikle saray/devlet mülkündeki toprak rejiminde vergi sistemini yürütmekle görevli 'ayan' sınıfı ile bunların toplumsal meşruiyetini dini (ideolojik) bir çerçevede kuran ulema (ruhban) sınıfı unsurları bazı ayrıcalıklarını kaybettiler. Köylülerden sağlanan artık değere el koyma sürecindeki bu ayrıcalıkların yitimi, özellikle taşrada bir iktidar ve nüfuz değişimine yol açarken, eski düzenin ve yeni gelmekte olanın elitleri arasında da sınıfsal bir gerilime yol açtı. Küçük köylülüğe dayalı tarım ekonomisi çözülür ve dış pazarlar yeni bir unsur olarak iktisadi yaşama dahil olurken, bu çatışmanın 'ihtiras dolu' olması kaçınılmazdı. Osmanlı'nın geç kalmış kapitalistleş-

mesiyle bağlantılı olarak çözülen eski düzenin unsurları, bu süreçte kendi ayrıcalıklarına mal olan idari ve hukuki reformları, sıklıkla dinsel bir çerçeveden eleştirerek yadsıdılar. Osmanlı toplum ve devlet düzenine ilişkin reformların bir tür 'dinsizlik' olduğunu öne sürdüler. Oysa gerçekte, bu reformlarla hukuki eşitlik elde eden gayrimüslim (genellikle Rum ve Ermeni) tüccarların yanı sıra Müslüman olan Tanzimat dönemi aydın ve memurlarına karşı da sınıfsal bir düşmanlık besliyorlardı. Dini kabuklu söylem, yoksul ve eğitimsiz halkla ilişki kurmalarını kolaylaştırıcı bir rol oynarken, kendi çıplak çıkarlarını da 'kültürel' bir perdenin arkasında saklamalarını sağlıyordu. Bugün Türkiye'de özellikle İslamcı geleneğin tekrarlamaktan çok hoşlandığı 'kültürel yarılma', kökleri bu iktisadi dönüşüme uzanan bir çıkar çatışmasının platonik bir gölgesiydi esasen. Söz konusu kültürel-ideolojik çapak, milliyetçi İttihat Terakki kadrolarının Almanya yanında ikbal aradıkları 1. Dünya Savaşı yıllarında da laik bürokrasinin yeni bir toplum kurma iddiasıyla kolları sıvadığı cumhuriyet döneminde de 'eski düzen'i temsil eden güçlerin motivasyonunu sağlamaya devam etti. Çözülen küçük köylü tarımından nemalanan tahsildarlar bir sınıf olarak ortadan kalksa da –ulemayla birlikte inşa ettikleri– ideolojik mirasları geleneksel toplumun çeşitli unsurları tarafından yaşatıldı. Türkiye tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı sınıfsal ittifaklarla genişledi ve daraldı. Cumhuriyet sonrasında büyük toprak sahipleri ve kasaba tüccarlarıyla, laik yeni düzenin başarısız tasfiye girişimine direnen tarikat ve cemaatlerin buluşma noktası bu ideolojik-kültürel zemin oldu.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası, 70'li yıllar boyunca güçlü bir tahkimat oluşturan işçi sınıfı hareketi ve sol siyaseti ezerek uygulanan neoliberal politikalar, toplumda büyük bir huzursuzluğa yol açtı. Siyasal İslamcılar, bu huzursuzluğun yarattığı potansiyeli, solun yokluğunda kendi motorlarında yakıta çevirmeyi başardılar. Hem laik generallerle çatışmalı oldukları 90'lı yıllar boyunca, hem de iktidara geldikleri 2002'den sonra, yoksulluk ve çaresizlik içindeki kalabalıklara, sendikasız ve genel olarak örgütsüz kalmış işçi sınıfına, tarımın çözülmesiyle büyük şehirlere akın eden ve yedek işgücü ordusuna, enformel

işlerin küçük ve güvensiz dünyasına saplanan kır kökenli nüfusa ülkenin sorununu bir 'kültürel çerçevede' çarpıtarak aktardılar. Türkiye kapitalizminin 1980'den sonra girdiği neoliberal yönün yol açtığı derin çatışmaları, gerçek taraflarının hayli ötesinde, laiklik yanlısı toplum kesimleriyle dindar halk arasındaki bir gerilim gibi gösterdiler ve bu konuda hatırı sayılır bir mesafe kat ettiler. Başta Erdoğan olmak üzere, bugün Türkiye toplumunun bir 'kültür çatışması' içinde olduğunu vaaz eden kadroların yaptığı, o eski hayaleti tekrar tekrar geri çağırmaktır.

* * *

Konuyla ilgili ikinci başlık, Erdoğan'ın sıklıkla tekrarladığı "kültürel iktidar olamadık" sorunsalı. Erdoğan, bu serzenişi iki farklı açıdan dile getiriyor. İlki; başta eğitim sistemi olmak üzere, kapsayıcı ve bütünlüklü bir İslamcı ideolojik hegemonyayı topluma benimsetememiş olmanın sıkıntısıdır ve bu konuda büyük oranda haklıdır. İslamcı kadroların 18 yıllık iktidarı boyunca Türkiye toplumu, bu kadrolar açısından itibarlı bir kültürel-ideolojik kapasiteyle karşılaşamamış, bilakis, çok katmanlı bir yozlaşma gündelik hayattan medyaya, eğitimden kültür yaşamına dek pek çok alanda etkisini hissettirmiştir. İslamcı-muhafazakâr kadrolar (ve bir süredir bunlarla iktidarı paylaşan 'Bozkurt' milliyetçiler) hem sahip oldukları kültürel kalıt ile bu yozlaşmanın merkez aktörleri haline geldiler; hem de kullandıkları muazzam devlet olanaklarına rağmen ilerleme kaydedemeyerek, bir potansiyele de sahip olmadıklarını gösterdiler. İktidarın din eksenli gündelik yaşam öğütleri, kadınlara yönelik olarak olağanüstü ölçüde artan şiddet; iktidar yanlısı dinsel kurumlarda çocuklara yönelik cinsel ve fiziksel şiddet; kamu yönetiminde yolsuzluğun kurumsallaşması ve bunun açıkça savunulması; yalanın, manipülasyonun, sinsi tuzakların mübah yöntemler haline gelmesi gibi sonuçlar doğurdu. On yıllar boyunca iktidardan dışlandıklarını söyleyen muhafazakârlar, merkeze yerleştiklerinde, neredeyse orman kanunlarının geçerli olduğu bir düzen kurarak kendileri dışında herkesi dışladılar ve ancak 'tam biat' üzerinden yüzeysel ilişkiler kurdular. Erdoğan ikti-

darının ülkeye armağanı, Türkiye sağcılığında kalıtsal bir kod olarak bulunan nepotizmi, patrimonyal eğilimleri, üzerlerindeki toz örtülerini çekerek, olanca çıplaklığıyla dolaşıma sokmasıdır. Bu çürüme, siyaset-devlet çevrelerinden ibaret kalmamış ve giderek toplum içinde de etkinliği artan bir 'iktidar kültürü' olarak yerleşmiştir. AKP/Erdoğan rejimi sözcüğün olumlu anlamıyla 'kültürel iktidar' olabilecek bir nitelik üretim başaramamıştır, doğrudur; ama sözcüğün olumsuz anlamıyla bir 'kültürü', iktidar kültürünü, toplumun damarlarına zerk etmede kendinden önceki iktidarlardan çok daha marifetli davranmıştır.

Türkiye siyasi hayatında "Türk-İslam Sentezi" akımı

Prof. Dr. Taner Timur

Türkiye siyasal hayatında çoktandır bir heyula dolaşıyor: "Türk-İslam sentezi!". Oysa bu aslında çelişkili bir formül olup, boş bir temenninin ifadesidir. Evrensel açılımlı dinlerle özgül topluluklar olan uluslar arasında bir "sentez" söz konusu olamaz.

Dinci ideoloji ile milliyetçilik elbette kural olarak birbirini dışlamazlar. Yüzyıllarca birlikte yaşadılar, halen de yaşıyorlar; fakat aralarındaki ilişki bir "sentez"i değil, sadece eklektik bir durumu, yani birlikteliği ifade eder. "Türk-İslam sentezi" iddiası da Türkiye'de siyaset diline, 1970'lerde, özel bir siyasal konjonktürde girmiştir.

***

Türkler kitlesel boyutlarda ancak 10. yüzyılda Müslümanlığı kabule başladılar ve 19. yüzyıl sonlarına kadar da "hanedan devleti" ve İslam referansları dışında bir kimlik arayışına girmediler. Türk milliyetçiliği 20. yüzyıl başlarında "nasıl Türk olunur?", "nasıl Müslüman olunur?" tartışmaları içinde doğdu ve bu tartışmalara da daha çok Ziya Gökalp damgasını vurdu.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün kolektif yaşamın her yönünü kapsadığı bir milliyetçilik anlayışı geliştirmişti. Programının dinle ilgili kısmında toplumsal yaşamdaki "reel İslam"ı olduğu gibi kabul ediyor ve "dinde Türkçülük"ü sadece "din kitaplarının ve hutbe ve vaazların Türkçe olarak okunması" şeklinde anlıyordu. (Türkçülüğün Esasları, 1923).

Aslında Kemalist Cumhuriyet de bu ilkeye sadık kaldı. Kuran yorumu ve ilahiyat tartışmalarına girmedi ve laiklik ilkesiyle, din ve devlet işlerini radikal bir şekilde ayırdı. Bu arada tekke ve zaviyeleri de yasakladı. 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı dinin çağdışı ve karşıdevrimci kullanımlarını kontrol edecek, "Aydınlanmacı" bir İslam anlayışını egemen kılmaya çalışacaktı.

Ne var ki; geniş halk kesimlerinin artık çağın sorunlarına yanıt vermeyen inançları olduğu gibi kalıyor ve bu dönüşüm de halkın bir kısmında daha çok bir baskı ve "din düşmanlığı" şeklinde yaşanıyordu. Böylece 1946'da çok partili hayata geçilirken kurulan muhalefet partilerinin en sık dile getirdikleri temalardan biri de bu oldu. Öyle ki; 1950'de seçimleri kazanarak iktidara gelen muhalefet partisi (DP), aslında Kemalist iktidar partisinden (CHP) ayrılmış dört milletvekili tarafından kurulduğu halde, o da bu silahı yoğun bir şekilde kullanmaktan geri kalmamıştı. Laiklik ilkesine de ancak iktidarının ilk yıllarında entegrist tarikatlar yıkıcı eylemlere başlayınca sahip çıkabildi.

Bütün bu gelişmeler içinde siyaset sahnesinde "Türk-İslam sentezi" adıyla anılan bir akım yoktu. Yine de Türklükle Müslümanlık birlikte yaşanıyor, Müslüman olmayan vatandaşlara Türk gözüyle bakılmıyordu. Tablo, Mayıs 1960 askeri darbesiyle değişmeye başladı.

***

Ordu hiyerarşisi dışında, genç subaylar tarafından gerçekleştirilen bu darbe Türk siyasetine yeni temalar getirmişti. Vietnam ve Cezayir savaşlarına tepki, yükselen sol, anti-emperyalizm, o dönemde uluslararası konjonktüre damgasını vuran akımlardı. Bunlar Türkiye'de de izleniyor, aydınları etkiliyordu. Böylece ülkede sol bir enternasyonalizm duyarlılığı filizlenmeye başladı. Bu enternasyonalizm dinci fanatizme olduğu gibi, etnik/ırkçı önyargılara ve dinde Alevi-Sünni ayrımına da karşıydı.

Bu bir yenilikti ve egemen sınıfları ürküten de bu oldu. Onların milliyetçilik ve İslamcılık dışında gelişen bu evrenselci akıma tahammülleri yoktu. İlginçtir ki, "Türk-İslam sentezi" adını alacak arayışlara zemin oluşturan

"Aydınlar Kulübü" de darbeden iki yıl sonra, 1962'de kuruluyordu. Kulüp'ün "isim babası" da bugün Türkiye'yi yöneten Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ı en çok etkilemiş İslamcı düşünür olan Necip Fazıl Kısakürek olmuştu.

Kulüp, İslamcı ve milliyetçi yazarlar, akademisyenler ve siyaset adamlarından oluşuyordu ve en önemli etkinliği seminerler düzenlemek oldu. Gençliği de etkiliyordu ve 1965'de Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) sağcı öğrencilerin eline geçmesiyle hareket daha da radikalleşti. Ne var ki bu değişimle beraber eylem merkezi de daha çok MTTB'ye kayacak ve bu durum da 1970 yılına kadar sürecekti.

***

"Aydınlar Kulübü" 1970 yılında "Aydınlar Ocağı" adı altında yeniden örgütlenerek gücünü artırmanın yollarını aradı. İlginçtir ki dernek başkanı İbrahim Kafesoğlu ve yöneticiler, ilk ziyaretlerini Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yapmış ve onun desteğini de almışlardı. Sunay kendilerine "Ben hoca çocuğuyum ama cumaya gitmeye çekiniyorum" demiş ve övgüyle "gerçekten üniversitelerde sizin gibi hocalar var mı?" diye sormuştu. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra gayriresmî olarak "Türk Silahlı Kuvvetler Birliği" adıyla anılan vesayetçi kuruluşun lideri Sunay'ın bu desteği son derece anlamlıydı.

***

1970'li yıllarda, muhalefetin parlamento dışına kaydığı ve sosyalist solun yasa dışı sayıldığı bir ortamda, Türk siyasal hayatına silahlı sağ-sol çatışmaları damgasını vurmuştu. Bu kavgalar Aydınlar Ocağı'nda da karşılığını bulmuş ve Ocak'ta dine mesafeli milliyetçilerle İslamcılar arasında uyumsuzluk başlamıştı. Ocak Başkanı İbrahim Kafesoğlu, ABD'de çalışmalar yapan Tıp profesörü Süleyman Yalçın'ı bu koşullarda ülkeye davet etti. Davete uyarak ülkeye dönen ve örgütün başına geçen S. Yalçın'dan beklenen de bu iç ihtilafa son vermesiydi. S. Yalçın, dernek içindeki "önce Müslüman mıyız, yoksa Türk müyüz?" tartışma-

larına "Türk-İslam Sentezi" iddiasını özetleyen bir tanımla son vereceğini düşündü ve Türk'ü şöyle tanımladı: "Türk, Türkçe konuşan Müslüman'dır".

Görüldüğü gibi bu tarif Müslüman olmayanların Türk olamayacağını ifade ediyor ve etnik temelli bir milliyetçiliği temsil ediyordu. Ne var ki sağcı akım içindeki İslamcılarla milliyetçiler arasındaki öncülük kavgası da devam ediyordu. Oysa CİA desteğiyle gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 darbesi Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açıyor ve faşist cunta en büyük düşman olarak solcu akımları görüyordu.

Darbecilere göre sol akımlara karşı en güçlü baraj halkın dini duyguları olabilirdi. Zaten cunta lideri Kenan Evren mutaassıp bir aileden geliyordu; kendisi de umre yapmıştı; resmi beyanlarda hep Atatürk'ün adı anılsa da, ABD'nin de teşvikiyle, aslında yükselen akım İslamcılık idi. Nitekim okullarda din derslerinin zorunlu hale getirilmesi de bu cuntanın eseri oldu.

***

Cunta döneminde siyasi nitelikteki tüm dernekler kapatıldığı halde Aydınlar Ocağı bunun dışında kalmış, üstelik fikri etkinliğini artırmıştı. Nitekim izleyen yıllarda "Türk-İslam Sentezi" adına en ayrıntılı sunum da 12 Eylül'ün sivil uzantısı Özal döneminde yapıldı. Aydınlar Ocağı'nın ilk başkanı İ. Kafesoğlu 1985'te yayınlanan eseriyle "Türk-İslam Sentezi"nin kuramcısı olarak öne çıkıyordu ve eserinde bu sentezi, Türkleri Eski Yunan'ın "pragmatizm"inden ve "Sâmî-Iran-Hind dünyasının mucize inancından" ayırarak şöyle özetledi: "İradeyi ön safa alan, ilahî emirleri akıl ve deliller ışığında kavrayan İslâmî düşünce tarzının gelişmesi, zaman ve mekân şartlarını gözeten bir hukuk nizamı, eski Bozkır Türk siyasî teşekküllerinde görülen devlet anlayışı, vicdan hürriyeti ve askerî geleneklerin İslâm'la terkibi, siyasetten ilme, sanata kadar hayatın her safhasında Türk üslûplu bir İslâm anlayışını ve uygulamasını meydana getirmiştir. Elinizdeki kitap, bu sentezin tarihî sürecini özetlemektedir". (İ. Kafesoğlu; Türk-İslam Sentezi; 1985).

***

Ne var ki 12 Eylül darbesinden sonra "Türk-İslam Sentezi" adına yürütülen harekette İslam ağır basmaya başlamış ve terörist eylemleri yüzünden darbecilerin gadrine uğrayan Ülkücü-milliyetçilik de giderek dine yaslanmaya başlamıştı. Artık Ülkücü militanlar sokak gösterilerine Orta Asya ve bozkurt sloganlarıyla değil, "Allah-u Ekber" nidalarıyla başlıyorlardı. Ve bu durum izleyen yıllarda daha da güçlendi. Özal'dan sonraki koalisyonlar ve kriz dönemi de sonunda 2002 seçimleriyle İslamcı hareketi tek başına iktidar yaptı.

Artık kimse "Türk-İslam Sentezi"nden söz etmiyordu. Öyle ki 2002 seçimlerini kazanan İslamcı AKP bile ilk müttefiklerini milliyetçilerde değil, liberallerde ve Gülenci Müslümanlarda aradı. Milliyetçi akımı yeniden müttefik konumuna taşıyan gelişmeler ise, iktidar partisinin giderek zayıflaması, yükselen Kürt hareketine karşı destek ihtiyacı ve dış dünyada büyük bir itibar kaybına uğrayan ülkeyi "dış düşmanlar"a karşı seferber etme ihtiyacı oldu. İşte günümüzde AKP ile MHP'nin "Cumhur İttifakı" adı altında gerçekleştirdikleri gayriresmî koalisyon bu ihtiyacı karşılıyor. Ve burada da İslam ile Türklük arasında zorlama bir "sentez" değil, milliyetçiliğin –kendine de dar bir hareket alanı sağlayarak- İslamcı otoritarizme destek olduğu bir birliktelik söz konusudur. Ne var ki; tarihi çıkış noktaları ve gelişmeleri birbirinden çok farklı ve yer yer ters olan, üstelik yakın geçmişte de birbirlerine ağır hakaretler etmiş bu iki akımın birlikteliği kırılgan ve her türlü olasılığa açıktır.

Avrupa'da 'Küçük Türkiye' yaratma çabaları

Türkiyeli göçmenler üzerinde siyasi istismar ve kutuplaştırma politikaları

Tonguç Karahan

Başta Almanya olmak üzere, 2. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle 50'li yıllardan itibaren, Avrupa'nın gelişmiş sanayi ülkelerinde duyulan işgücü ihtiyacına yanıt olan ülkelerden biri de Türkiye oldu. 60lı yıllardan itibaren başlayan Türkiye'den Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine yönelen işçi göçü, yıllar içinde yüzbinlere ve sonrasında da milyonlara varan bir genişliğe ulaştı.

Bugün sadece Almanya'da, Alman vatandaşı olmuş Türkiye kökenlilerle birlikte toplam 3,5 milyon dolayında Türkiye kökenli göçmen yaşamakta. Avrupa genelinde ise bu sayının 6 milyona yaklaştığı tahmin ediliyor.

Çok sayıda Avrupa ülkesinin nüfusunu geride bırakacak denli bir hacme sahip olan bu topluluk, doğal olarak gerek Türk devleti ve hükümetlerinin gerekse çeşitli renkten siyasi akımların hem ekonomik hem de siyasi bakımdan 50 yıldır radarında oldu ve taşıdığı potansiyelle iştah kabartan bir hedef olarak görüldü.

Ekomomik istismar

60'lı ve 70'li yıllar boyunca artarak devam eden işçi göçü, Türkiye'yi yönetenler için, bir yandan ülkedeki işsizlik yükünü azaltması, bir yandan da büyük ihtiyaç duyulan döviz girdisi nedeniyle iki açıdan sevindirici ve rahatlatıcı bir imkan olarak görüldü.

Siyasi iktidarlar bu potansiyeli değerlendirmek üzere, 60'lı yıllardan itibaren Türkiyelilerin maddi birikimlerini Türkiye'ye çekmek için hala devam eden, ısrarlı ve çok yönlü bir teşvik programı uyguladılar.

Kimi zaman "gurbetçi işçiler" için şirketler, kooperatifler vb. kurularak, onların tasarrufları, sonu iflasla biten yatırımlara dönüştürüldü; kimi zaman emeklilik sigortası konusunda özel uygulamalar yürürlüğe konarak Türkiye'den de emekli olma imkanları sunuldu ya da merkez bankasında yüksek faiz vaadiyle hesap açtırmaları teşvik edildi.

Bizzat devlet eliyle Türkiye'ye yönlendirilmek istenen 'gurbetçi dövizleri', devlet kurumları dışında 'İslamcı şirketler' ve 'İslamcı dernekler'in de hedefi oldu ve bazen de kâr payı vaadiyle Almanya vd. Avrupa ülkelerindeki Türkiyeli göçmenlerin milyarlarca avroyu bulan birikimleri, yardım ve bağış biçiminde alenen dolandırıldı, iç edildi.

Türkiyeli işçileri 'döviz deposu' olarak gören hükümetler, cemaatler ve milliyetçi-dinci siyasi akımlar, göçün ilk yıllarından bugüne dek, bu potansiyeli sömürmek için adeta yarışa girdiler. Bu ekonomik istismarın öne çıkan propaganda motifleri ise doğrudan ideolojik ve siyasi bir içerik taşıyordu: "Anavatana, Türk milletine ve İslam davasına destek olmak!" Aralarında AKP de olmak üzere irili ufaklı İslamcı cemaatler ve dinci-milliyetçi örgütler, göç tarihi boyunca Türkiyeli göçmenleri ciddi bir finans kaynağı olarak kullandılar ve kullanmaya da devam ediyorlar.

Siyasi istismar

Türkiye kökenli göçmenleri asıl mağdur eden ve kalıcı hasarlar yaratan müdahale ise ideolojik-politik alanda gerçekleşti.

Almanya ve Avrupa'da yaşamakta olan Türkiye kökenli göçmenlere yönelik olarak gerek devlet ve hükümetler gerekse de inanç ve etnik köken siyaseti yapan akımlar eliyle yürütülen bu ideolojik ve politik müdahalenin iki temel dayanağı bulunuyor: Din ve milliyetçilik.

Hem siyasi iktidarlar hem de dinci-milliyetçi örgütler, bu iki hassas konu üzerinden dozu giderek artan sistematik bir çalışma sürdürdüler.

Avrupalı devletlerin göç politikaları dinci-milliyetçi örgütlerin işini kolaylaştırdı

Bilmedikleri bir ülkede yeni bir hayat kurmanın zorluklarını yaşayan göçmenlerin sahip olduğu korkular, ihtiyaçlar ve problemler, onları etkiye açık hale getirmekteydi. Alman devletinin ve hükümetlerinin izlediği yabancılar politikası ise, onları Alman sanayisinin çıkarlarına hizmet eden 'salt işgücü' olarak görmeye dayanıyor ve sosyal-kültürel varlıkları göz ardı ediliyordu. Ve bu durum daha göçün ilk yıllarından itibaren, göçmenleri dinci ve milliyetçi akımların kucağına ve etkisine terk etmek anlamına gelecekti.

Resmî kurumlar ve dini-siyasi akımlar, Avrupalı devletlerin göç politikalarının yarattığı hasarları sonuna kadar kullandılar ve Türkiyeli göçmenlerin "dilini, dinini, milli kimliğini ve kültürünü unutturmamak" adına camiler, dernekler kurmaya yönelerek, "anavatanla bağları sürekli diri tutan" çok yönlü bir çaba içinde oldular.

Bu çaba ve müdahaleler o kadar yoğun ve Alman hükümetlerinin entegrasyon-göç politikası o derece hoyrattı ki; 70'li 80'li yıllara gelindiğinde, başta dinci ve milliyetçi akımlar olmak üzere Türkiye'deki tüm siyasi hareketler ve gündemler, artık Almanya'nın kalıcı bir parçası haline gelmiş olarak burada yaşasalar da, Türkiyeli göçmenlerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatında belirleyici yer tutar hale gelmeye başlamış; adeta Almanya'da hem siyasi hem kültürel bakımdan 'küçük bir Türkiye' oluşmuştu.

60 yılı bulan göç sürecinde Türkiyeli göçmenler elbette doğal bir değişim de yaşadılar; misafirlik kalıcılığa evrilirken, içinde yaşadıkları toplumla bağları gelişti ve yeni özellikler kazandılar. Ancak göçün başından itibaren dini ve milli değerler temelinde izlenen ideolojik-politik müdahaleler, önyargıları, korkuları, içe kapanmayı arttıran ve içinde yaşanılan toplumla kaynaşma düzeyini sürekli aşağı doğru baskılayan özelliğiyle, bu sürecin ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürdü; 'paralel dünyalar' ve 'yeni tipte gettolar' oluşmasına hizmet etti.

AKP'nin 'diaspora politikasi'

Türkiye kökenli göçmenlere yönelik Türk-İslam motifli propaganda ve örgütlenme, elbette AKP ile başlamadı. Göçün en başından beri, bu hem bir devlet politikası hem de birçok siyasi parti ve cemaatin faaliyetleri olarak süregeldi.

Ama AKP'nin iktidara geldiği 2002'den itibaren bu müdahale, daha profesyonel, daha cüretkâr ve daha etkin bir hal aldı. Hükümet olmanın avantajlarını da kullanan AKP, Almanya ve Avrupa'da yaşamakta olan Türkiye kökenli göçmenlerin dini, siyasi, kültürel hayatına daha agresif dokunuşlar yapmaya; camiler cemaatler içindeki bağlarını devlet olanaklarıyla birleştirerek, "Türkiyeli göçmenleri sahiplenme", siyasi lobi malzemesi yapma ve içinde bulundukları ülkelerin iktidarlarına karşı bir koz olarak kullanmaya yöneldi.

AKP ile birlikte bu müdahaleler, salt resmî-kurumsal değil aynı zamanda siyasi ve halk arasında taban bulan "sivil" bir karakter ve içerik taşır hale geldi.

1984'te askeri cunta yönetiminin planlamasıyla kurulan Diyanet İşler Türk İslam Birliği'ni (DİTİB) daha aktif bir siyasi odak olarak kullanan ve çeşitli tarikat ve cemaatleri kendi hedefleri doğrultusunda değerlendiren AKP, 2010 yılından itibaren de "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar" adı altında tamamen bu konuya fokuslanan bir devlet kurumu oluşturarak özel bir diaspora politikasına girişti.

Avrupa'daki Türkiye kökenli göçmenlere daha aktif ve daha agresif müdahale etme konusunda adımlar atan AKP, Türkiye'de izlediği siyasi kutuplaştırma politikasını Avrupa'ya taşımasıyla da dikkat çekti. İletişim ve internet teknolojisindeki gelişmenin de sağladığı altyapıyla, Türkiye'deki siyasi gündem ve çekişmeleri Avrupa'daki Türkiyelilere daha fazla taşıyan AKP, Türkiyeli göçmenleri inanca, mezhebe, etnik kökene göre ayrıştırırken; ırkçılık, islamofobi veya yabancı olmaktan kaynaklanan kimi problemler konusunda Türkiyeli göçmenlere "sizin arkanızda biz varız, sahipsiz değilsiniz" propagandasına girişerek, onları daha fazla içe kapanmaya, yerli topluma karşı önyargılarını daha da körüklemeye yöneldi. Seçim sandıklarını Avrupa ülkelerine taşıyarak, daha

önce 100-150 bin Türk vatandaşının oy kullandığı seçimleri, bir milyona yaklaşan sayıda vatandaşın katıldığı, hararetli miting ve seçim toplantılarına sahne olan siyasi bir aktiviteye dönüştürdü.

AKP'nin etkisi neden bu kadar güçlü?

İslamcı siyaset birikimini, iktidara geldiği 18 yıldan bu yana devlet olanaklarıyla birleştiren AKP bu süreç içinde Almanya ve Avrupa'daki Türkiye kökenli göçmenler arasında hatırı sayılır bir etki yarattı. Almanya ve diğer ülkelerdeki kamuoyu bu etkiyi anlamakta epey zorlandı ve bundan ötürü Türkiyeli göçmenlere yönelik sert tepki ve suçlamalar da gündeme geldi. "Demokratik bir ülkede doğup yaşadıkları halde, nasıl olur da Erdoğan ve AKP gibi antidemokratik bir siyasi figüre bu kadar destek verirler?" sorusu hala birçok kesim tarafından yanıtsızdır.

Bunun yanıtı, aynı zamanda Türkiyeli göçmenler üzerindeki çok yönlü istismar ve kutuplaştırma siyasetinin özetini de sunan şu noktalarda saklıdır:

Almanya vd. göç alan Avrupalı ülkelerde izlenen yabancılar ve göç politikası: Yerli ve göçmen toplumu yakınlaştırmayı, kaynaştırmayı değil, tersine ayrıştırmayı körükleyen ve göçmenlere bu ülkenin ve içinde yaşadıkları topluma ait olma hissi uyandırmayan bir göç politikası, Türkiyeli göçmenleri Erdoğan ve AKP politikalarının etkisine açık hale getirmiş, adeta kucağına itmiştir.

Avrupa'da artan ırkçı, milliyetçi, sağ popülist siyasal rüzgarlar, Türkiyeli göçmenlerin dışlanmışlık ve 'bu topluma kabul edilmiyoruz' hissine güçlü etkiler yapmış; zaten ekonomik olarak toplumun en alt tabakasında bulunuyor olmaktan kaynaklanan gelecek endişelerini daha da büyütmüştür. "Türk ve Müslüman oldukları için dışlanıp zarar gördükleri" yargısı, bu değerleri koruyup kolladığını iddia eden örgüt ve liderlere sempatiyi arttırmıştır.

Dünya genelinde uluslararası rekabet ve ekonomik-politik çekişmelerin artması; işsizlik, düşük ücret politikaları, sosyal hakların budanması ve emekçi kesimlerin ekonomik standartlarının kötüleşmesi vb. geliş-

meler, Avrupa dahil nasıl her ülkede daha sağ, milliyetçi politikaları ve eğilimleri güçlendirmişse; AKP'nin Batı ülkeleriyle giriştiği polemikler, "bunlar Türkiye'nin büyümesini güçlenmesini istemiyorlar" türü söylemler ve "Türkiye'yi lider dünya ülkesi yapacakları" yolundaki iddialar da, Türkiyeli göçmenler arasında yankı uyandırmaktadır.

Tam da bu koşullarda Erdoğan'ın "Eyy Avrupa, Türkiye artık sizin bildiğiniz eski zayıf Türkiye değil, ülkemizi de vatandaşlarımızı da ezdirmeyiz" biçimindeki meydan okumaları ve Avrupa'nın en güçlü devletleri önünde diz çökmek bir yana, mülteci akını örneğinde olduğu gibi tehditler savuran bir konumda görünmesi, yıllardır ezildiğini, inançları, etnik kökenleri yüzünden dışlandığını düşünen göçmenler arasında hatırı sayılır bir etki yaratmıştır.

Türkiye ve Ortadoğu'daki ekonomik, siyasi çıkar hesapları ve uluslararası dengelerdeki oynaklık nedeniyle Almanya vd. bazı Avrupalı devletlerin, Erdoğan ve AKP politikalarıyla uzlaşmaları, hatta yeri geldiğinde destek vermeleri; ama zaman zaman ortaya çıkan diplomatik gerilimler sırasında da bu aynı devletlerin Türkiye'nin 'burnunun sürtülmesi'ne yönelik hamleler içinde olması biçiminde kendini gösteren çelişkiler de, Türkiyeli göçmenleri içinde yaşadıkları Avrupalı devletlere karşı daha da güvensizleştiren ve "mağdur edilmek istenen Türkiye'yi" savunma refleksine iten bir rol oynamaktadır.

Yukarıdaki faktörlerin yanı sıra ve onlarla birlikte bir başka konu da Avrupa ülkelerindeki Türkiye kökenli göçmenlerin, kuşaktan kuşağa değişim ve özgünlükler gösterse de sahip oldukları genel sosyolojik-kültürel özellikleriyle ilintilidir. Her göç sürecinde olduğu gibi Türkiyeli göçmenler de göçmen olmanın getirdiği kimi zorluklar, ihtiyaçlar ve hassasiyetler nedeniyle din, milli kimlik, anavatan aidiyeti, kültür, gelenekler vb. konusunda "asimilasyon" ve "kimlik yitimi" endişesi içinde, muhafazakâr siyasi eğilimlere biraz daha yakın olmuşlar; çıkış yaptıkları ülkedeki kültürel-toplumsal gelişmenin de gerisinde kalacakları şekilde kendini konserve eden bir konumda olmuşlardır. Örneğin göçün başlangıcından itibaren Almanya'daki Türkiyeliler arasında, inanç ve etnik kimlik politikası yürüten sağ partilere verilen oylar, Türkiye'deki seç-

menlere göre ortalama yüzde 10 daha fazla olagelmiştir. AKP ve Erdoğan da, diğer etkenlerle birlikte bu mirasın üzerine oturmuştur.

Göçmenler üzerindeki istismarın sonu yok mu?

Her ülkedeki göç tecrübesi göstermektedir ki, yerli ve göçmenler arasındaki entegrasyon ve kaynaşma uzun ve zorlu bir süreçtir. Ancak dönemsel gerilemeler, geciktirici-zorlaştırıcı müdahaleler olsa da gelişmenin yönü ve hayatın akışı, göçmenlerin, geldikleri ülke ve toplum içinde "erimeleri", ona ayak uydurmaları ve benzemeleri yönündedir.

Din, kültür gibi alanlarda bunun çok daha uzun dönemleri kapsayacağı ortadadır. Ama siyasi faktörlerin ve dönemsel siyasi rüzgarların etkisiyle oluşan olağanın ötesindeki içe kapanmalar, kutuplaşmalar ve bölünmüşlük, göç sürecinin aşılamaz karakteri ve kaderi değildir.

AKP'nin bu süreci zorlaştıran ve sancılı hale getiren müdahalelerinin de bir ömrü vardır. Ve bu etkinin boşa çıkması, bir başka siyasi-toplumsal etkenin devreye girmesiyle yakından ilgilidir.

Bunların başında hala büyük çoğunluğu işçi, emekçi olan Türkiye kökenli göçmen kitlesinin yerli işçi sınıfı ile daha derinden bütünleşebilmesi ve iki taraf açısından da tek bir sınıf oldukları gerçeğini anlaşılmasını sağlayacak adımları hızı ve derinliğidir. Aynı fabrikada çalışmak, aynı semtte oturmak bunu kendiliğinden otomatik olarak beraberinde getirmeyecek; ortak ihtiyaçlara, ortak çıkarlara ve ortak bir kadere sahip bir sınıf olduklarını hem yerli hem de göçmen işçiler açısından bilince çıkaracak politik girişimlerin düzeyi belirleyici olacaktır.

İkincisi ise, yerli toplumda ırkçılığa, ayrımcılığa ve sağ popülizme karşı direncin ne kadar güçlü olacağıdır. "Bu toplum, bu ülke bizi dışlamıyor; ayrımcılığa ve milliyetçiliğe karşı bizi kucaklıyor" hissiyatını güçlendirecek olan bu etki, AKP gibi milliyetçi-ayrıştırıcı akımların en önemli panzehri olacaktır. Çünkü AKP gibi akımların beslendiği temel kaynaklardan biri, göçmenlerdeki bu dışlanmışlık hissidir.

Bölünmüşlüğün ve Türkiyeli sağ muhafazakâr parti ve akımların yüksek dozda seyreden etkisinin azalabilmesinin bir diğer üçüncü faktörü ise, yerli ve göçmen toplumun ortak toplumsal sorun ve gündemler

üzerinde oluşacak hareket ve gündemlerde daha fazla buluşabilmesi, ortaklaşabilmesidir.

Çevre hareketi, sağlık-eğitim-konut sorunları, barış veya demokrasi mücadelesi gibi toplumsal hareketlilikler içinde ne kadar fazla buluşabilirlerse, bu, yerli ve göçmenlerin birbirlerini anlama ve benimseme sürecini, dolayısıyla da Türkiyeli dinci, milliyetçi akımların etkisini azaltma konusunda pozitif katkılar sunacaktır. Bu açıdan göçmenler arasında, Türkiye'deki siyasi gündem ve kamplaşma üzerinden değil de Almanya'da yaşamaktan kaynaklı sorun ve gündemlere dayanan siyasal eğilim ve reflekslerin gelişmesine destek sunacak adımlar önem taşımaktadır.

Bu olduğu ölçüde Türkiyeli göçmenlerle yerli toplum arasındaki ortaklık daha da güçlenip ete kemiğe bürünebilecek; Türkiyeli göçmenlerin kendi arasında inanca, mezhebe, etnik kökene ve Türkiye kaynaklı gündemlere bağlı kutuplaşma ve kamplaşmaları da zayıflayabilecektir. Nitekim, Almanya'daki Türkiyeli göçmenler arasında bugün yaşanan Türk-Kürt, Alevi-Sünni, Laik-İslamcı vb. şeklindeki kutuplaşma, zaman zaman Alman-Türk kutuplaşmasından daha sert ve sancılı olarak yaşanabilmektedir.

Yazarlar

Özlem Alev Demirel
Avrupa Parlamentosu
Milletvekili

Sinan Birdal
Akademisyen, gazeteci
ve yazar

Gökhan Durmuş
Türkiye Gazeteciler
Sendikası Genel Başkanı

Yusuf Karataş
Gazeteci-Yazar

Ercüment Akdeniz
Gazeteci-Yazar

Bülent Falakaoğlu
Gazeteci-Ekonomist

Seyit Aslan
DİSK Yönetim Kurulu üyesi, Gıda-İş Genel Başkanı

Dr. Murat Özveri
Avukat. Çalışma ve Toplum Dergisi yayın Yönetmeni

Gülşah Kaya
Avukat (Demokrasi İçin Hukukçular)

Özer Akdemir
Gazeteci-Yazar, Ekoloji Birliği Kurucu Eş Sözcüsü

Sevda Karaca
Gazeteci / Ekmek ve Gül editörü, Evrensel Gazetesi yazarı

Hakkı Özdal
Gazeteci-Yazar

Prof. Dr. Taner Timur
Tarihçi ve Yazar

Tonguç Karahan
Gazeteci

başa dön

Türkiye'deki ifade özgürlüğü ve insan hakları sorununun tek boyutlu bir değerlendirmesi bakış açımızı daraltabilir. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları, Türkiye'de yaşayan kadınların, işçilerin, göçmenlerin, mültecilerin durumu veya kültürel sorunlar çoğu zaman yeterince değerlendirilmiyor, tanımlanıp analiz edilmiyor. Aynı şekilde değişik alanlardaki mücadeleler - örneğin çevre veya sendikal hareketin mücadeleleri - Avrupa'daki tartışmalarda çoğunlukla görünmez kalıyor. Halbuki Türkiye'nin barışçıl, demokratik ve sosyal bir geleceği için mücadele edenler var!

Bu kitap, Türkiye'ye olan bakışımızı genişletmeyi amaçlamaktadır. Türkiye köklü değişimler geçiren bir ülkedir. Baskı ve direnişlerin gerilimi arasında bulunan, iç ve dış politikasında çelişkili gelişmelerle dolu olan bir ülkedir. Her gün büyük çapta yeni bir şeyin olabileceği, hatta olduğu bir ülkedir. Dönüm noktalarıyla dolu bir ülkedir.

GUE/NGL
THE LEFT
IN THE EUROPEAN PARLIAMENT

DIE LINKE.
IM EUROPAPARLAMENT